

Харківський
економіко-правовий університет

2012/2(13)

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Збірник наукових статей

**ПРАВО
ЕКОНОМІКА
ГУМАНІТАРНІ НАУКИ**

Харків
2012

Наукові записки
Харківського економіко-правового університету
№ 2 (13), жовтень 2012 р.

Науковий журнал. Виходить двічі на рік.
Свідоцтво про державну реєстрацію: серія КВ № 9141 від 08.09.2004.

Редакційна колегія:

голова редакційної колегії *Орлов П.І.*, кандидат юридичних наук, професор, Харківський економіко-правовий університет;

відповідальний секретар редакційної колегії *Венедіктов В.С.*, доктор юридичних наук, професор, перший проректор, Харківський економіко-правовий університет;

члени редколегії: *Харченко В.Б.*, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри, Харківський економіко-правовий університет; *Иштин М.І.*, доктор юридичних наук, професор, Українська асоціація фахівців трудового права; *Хуторян Н.М.*, доктор юридичних наук, професор, Українська асоціація фахівців трудового права; *Щербина В.І.*, доктор юридичних наук, доцент, Українська асоціація фахівців трудового права; *Попов С.В.*, доктор юридичних наук, доцент, Українська асоціація фахівців трудового права; *Мельник К.Ю.*, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, Українська асоціація фахівців трудового права; *Руденко М.В.*, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна; *Стратонов В.М.*, доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету, Херсонський державний університет; *Архирєєв С.І.*, доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна; *Дейнека О.Г.*, доктор економічних наук, професор, Українська державна академія залізничного транспорту; *Глуценко В.В.*, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, Харківський державний університет ім. В.Н. Каразіна; *Тимченко І.С.* кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри, Харківський економіко-правовий університет; *Гульман Б.Н.*, доктор психологічних наук, професор, Харківська медична академія післядипломної освіти; *Тюріна В.О.*, доктор педагогічних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ; *Прадід Ю.Ф.*, професор, доктор філологічних наук, академік Академії наук вищої школи України, декан факультету української філології та українознавства, Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського; *Абашик В.О.*, доктор філософії, завідувач кафедри, Харківський економіко-правовий університет

Рекомендовано до друку вченою радою ХЕПУ

Протокол № 6 від 29.11.2012

© ХЕПУ, 2012

ЗМІСТ

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Салівон Т.В.

Науковий анонс результатів проведення науково-практичної конференції «Трудове право в контексті розбудови громадянського суспільства»..... 5

Рекомендації

науково-практичної конференції Української асоціації фахівців трудового права «Трудове право в контексті розбудови громадянського суспільства»..... 6

Абашнік В.О.

Міжнародне співробітництво ХЕПУ в рамках «Гумбольдт-Коллегів» 13

ПРАВО

Венедіктов В.С.

Щодо юридичної сутності трудового договору в сучасних умовах ринкової економіки..... 24

Харченко В. Б.

Основні детермінанти вчинення злочинів у сфері інтелектуальної власності..... 30

Горлач А.С.

Якість послуги..... 46

ЕКОНОМІКА

Баєва О.І.

Аналіз проблем формування українського інвестиційного клімату..... 52

Орлова А.О.

Основні види моделей поведінки партнерів у процесі функціонування інституту інвестування..... 58

Борзенко В.И., Пятак Т.В., Тимченко И.Е.

Оценка конкурентоспособности товара в рыночных условиях 67

Чумак Л.Ф., Черная Т.И.

Оценка потенциала предприятия как основа для принятия инновационных решений..... 75

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

Борюшкіна О.В.

Ринок праці великого міста в сучасних умовах розвитку українського суспільства..... 83

Проскуріна К.С.

Моделювання життєвого шляху людини в умовах сучасності:
проблема запозичення та наслідування..... 90

Салганов М.В.

Місце визнання у новоєвропейській філософії права 99

Трибуна Молодих Вчених**Артюх Д.**

Проблеми юридичної терміносистеми в англійській мові..... 109

Гололобова О.

Особливості перекладу юридичної термінології..... 113

Жалдак А.В.

Історично-теоретичне визначення відпусток та їх класифікація 117

Омельченко М.

Використання інформаційних технологій у вивчанні інозем-
ної мови..... 123

Туз А.

Особливості перекладу політичного сленгу з української мо-
ви на англійську та зворотного перекладу..... 127

Хмелевська Ю. Махницький В.

Особливості перекладу газетної лексики..... 131

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Салівон Т.В.

вчений секретар
Української асоціації фахівців
трудового права

Науковий анонс результатів проведення міжнародної науково-практичної конференції «Трудове право в контексті розбудови громадянського суспільства» 14-16 червня 2012 року, м. Путивль Сумської області

Науково-практична конференція УАФТП проводилася у м. Путивль Сумської області у межах співробітництва Української асоціації фахівців трудового права з вищими навчальними закладами та практичними органами країни. На конференції були присутні представники вищих навчальних закладів та практичних органів Івано-Франківської, Чернігівської, Київської, Сумської, Харківської, Запорізької, Дніпропетровської, Луганської областей, АР Крим та ін. Крім того, в матеріалах конференції є доповіді представників Львівської, Київської, Миколаївської областей України та Курської області Росії.

Конференція була присвячена проблемам трудового права та права соціального забезпечення в контексті розбудови громадянського суспільства. Доктор юридичних наук, професор В.С. Венедіков у своєму виступі докладно розповів про роль науки трудового права на теренах розбудови громадянського суспільства та правової держави. Основною ідеєю цього виступу є подальший розвиток демократизації та гуманізації трудового законодавства та дотримання його норм у повсякденному житті як з боку роботодавців так і з боку працівників. Доктор юридичних наук, доцент Харченко В.Б. в своєму виступі розкрив єдність, взаємозв'язок та співставлення інституцій правової держави та громадянського суспільства. Потреби та інтереси людини в трудових правовідносинах як особливі чинники соціальних цінностей громадянського суспільства були предметом виступу кандидата юридичних наук, доцента Венедікової В.М.

Жваву дискусію також викликали доповіді декана юридичного факультету, завідувача кафедри правового забезпечення

АПК Сумського національного аграрного університету кандидата юридичних наук, доцента Запари С.І. з питань вирішення трудових спорів арбітражним судом, кандидата юридичних наук, доцента Косинка М. щодо запровадження в Україні спеціальних судів з розгляду трудових спорів, кандидата юридичних наук, доцента Мовчан А.О. з приводу важливості заборони непрямой дискримінації жінок, зокрема під час пошуку місця роботи, Матвієнко Є.П., доповідь якої пов'язана з трудовою діяльністю осіб передпенсійного віку та ін.

В ході роботи конференції була надана можливість оприлюднити результати своїх наукових розробок молодим науковцям та здобувачам наукових ступенів.

В результаті публічних виступів та їх обговорення були виявлені недоліки в різних сферах застосування трудового законодавства України, а також в соціальному забезпеченні та захисті різних верств населення, які, на погляд учасників конференції, гальмують подальший розвиток нашої країни, руйнують існуючі її досягнення та породжують недовіру українців в можливість розбудови громадянського суспільства в Україні. Учасники науково-практичної конференції з цього приводу прийняли відповідні рекомендації:

РЕКОМЕНДАЦІЇ

міжнародної науково-практичної конференції Української асоціації фахівців трудового права

«Трудове право в контексті розбудови громадянського суспільства»

14-16 червня 2012 року, м. Путивль Сумської області

В сучасних умовах розвитку української держави та суспільства, коли старі ціннісні орієнтири вже не працюють, а нові ще не достатньо сформувався, проблема становлення та розвитку громадянського суспільства є дуже актуальною і своєчасною. Тому Указом Президента України № 32/2012 від 25 січня 2012 р. була створена Координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства, одним із завдань якої є підготовка проекту Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.

УАФТП як наукова громадська організація не стоїть осторонь від гострих питань сучасності. Своїми науковими ідеями і розробками вона намагається внести свій посильний вклад в розбудову громадянського суспільства.

Сьогодні перед наукою трудового права та права соціального забезпечення постало дуже багато проблем, пов'язаних з появою нових суспільно-економічних відносин в Україні. З розвитком ринкової економіки в нашій державі багато елементів категоріального апарату трудового права і права соціального забезпечення втратили свою актуальність, при цьому виникли нові поняття і відносини, що потребують сучасного визначення і правового регулювання. Тому необхідно знайти методологічні шляхи вирішення цих проблем як важливих чинників розбудови громадянського суспільства, бо кожен громадянин України рано чи пізно стає учасником суспільних відносин в сфері праці. А це, в свою чергу, дуже важливо для становлення правосвідомості, трудового виховання та особистої значущості громадянина демократичної країни. Значна роль в цьому процесі відводиться правильній змістовності норм трудового права.

Саме майбутній Трудовий кодекс України повинен стати посправжньому основним дієвим нормативно-правовим актом в системі трудового законодавства, а це означає, що він має врегулювати найбільш поширені трудові відносини та відносини, тісно пов'язані з ними, запобігти дублюванню власних норм в інших нормативно-правових актах.

Сучасна кодифікація трудового законодавства України має проводитися з урахуванням змін, які проходять у суспільстві та економіці, з використанням позитивного зарубіжного досвіду в цій галузі. Необхідно чітко визначитися в тому, що трудове законодавство є важливою частиною соціальної інфраструктури держави, і воно повинно зумовлювати ступінь соціально орієнтованої економіки, виступати в якості важеля, що забезпечує соціальну захищеність працівника, гармонізацію соціальних відносин.

Прийняття нового Трудового кодексу України як основного гаранта та захисника правомочних суб'єктів трудових правовідносин є першочерговою для галузі трудового права. Але для того, щоб зміст Трудового кодексу відповідав реаліям життя та працював на перспективу, необхідним є вироблення та затвердження єдиної Концепції державної політики у сфері праці, яка направлена

на розбудову громадянського суспільства та правової соціальної держави через відповідну демократизацію суспільних відносин в галузі праці.

Головне завдання в процесі створення оптимальних моделей взаємовідносин держави і особистості завжди полягало і полягає в установленні такої системи і такого порядку, коли особистість мала б можливість безперешкодно розвивати свій потенціал, а з іншого боку, визнавалися б і поважалися загальнодержавні цілі – те, що об'єднує всіх. Подібний баланс якраз і отримує своє виявлення в правах, свободах та обов'язках людини і громадянина. Саме тому високорозвинені країни і народи, світова спільнота розглядають права людини та їх захист в якості універсального ідеалу, основи прогресивного розвитку і розквіту суспільства, фактора сталості й стабільності суспільних процесів, а також як важливу закономірність розбудови громадянського суспільства. Тому ступінь реалізації прав і свобод людини є показником рівня розвитку особи як суб'єкта суспільних відносин, дійсних соціальних можливостей людини та важливим елементом змістовності громадянського суспільства в рамках демократичної і правової держави. Для того, щоб втілити конституційні норми та надати їм правової дії, на перше місце необхідно ставити індивідуальне правове регулювання трудових відносин. Під час регулювання трудових відносин шляхом індивідуальних угод необхідно використовувати колективне, відомче та централізоване (державне) правове регулювання трудових відносин.

На цей час існування індивідуальних та колективних відносин у сфері праці є безперечним фактом. У свою чергу, безпосередньо трудовими правовідносинами виступають виключно індивідуальні трудові відносини, оскільки їх першоджерелом є трудовий договір як індивідуальна угода між працівником та роботодавцем та як юридичний факт для виникнення трудових правовідносин. У законодавстві це положення знайшло закріплення у вигляді імперативного припису: працівник повинен виконувати доручену йому роботу особисто і не має права передоручати її виконання іншій особі (ст. 30 КЗпП України). Тому трудові правовідносини за своєю природою завжди індивідуальні. Жоден трудовий колектив від імені працівника не має права вступати в зазначені відносини. Звідси – трудові правовідносини не можуть бути колективно-трудовами. Стосовно колективних відносин – оскільки вони пов'язані з умовами праці опосе-

редковано, через певні правові інститути, – то їх слід відносити до сфери соціального діалогу.

Спираючись на це, необхідно з проекту нового Трудового кодексу України виключити термін «колективні трудові відносини», замінити його терміном «колективні відносини в сфері праці», залишивши при цьому термін «індивідуальні трудові відносини» як ключовий інститут трудового права України.

В реальних умовах сьогодення необхідно вдосконалити систему розгляду трудових спорів за такими напрямками: а) продовжити розвиток примирних органів по розгляду трудових спорів; б) реалізувати положення Конституції України щодо реального функціонування спеціалізованих, у тому числі й трудових, судів у системі судів загальної юрисдикції. У разі вирішення трудового спору у судовому порядку такий суд може формуватись у складі одного професійного судді і двох громадських (із списку трудових арбітрів, обраних по одному – роботодавцем і працівниками в залежності від виду та складності трудового спору); в) створити розгалужену систему третейських трудових судів з використанням матеріальних, кадрових та інформаційно-технічних можливостей національної служби посередництва та примирення; г) об'єднати розгляд індивідуальних і колективних спорів в сфері праці єдиним терміном «розгляд трудових спорів» незалежно від кількісного показника суб'єктів трудового спору.

З урахуванням вищезазначеного в проект нового Трудового кодексу України необхідно внести зміни стосовно розгляду трудових спорів в досудовому та судовому порядку, а саме: їх простоти та доступності, вирішення спорів на основі соціального діалогу, термінів їх розгляду, обов'язковості виконання рішень примирних органів тощо.

Крім того, в сучасних умовах виникла необхідність у проведенні таких заходів:

- у період ринкової трансформації суспільства, становлення демократичної, соціальної, правової держави проблема участі працівників в управлінні підприємством, установою, організацією потребує переосмислення та належного теоретичного обґрунтування. Необхідно визначити головні організаційні та правові засади діяльності трудових колективів підприємств, установ, організацій, їх повноваження у сфері соціально-трудова відносин, управління виробництвом та гарантії їх здійснення;

- на законодавчому рівні вирішити гостре питання, що виникає останнім часом, стосовно термінів виконання обов'язків на вакантній посаді. Призначення працівника тимчасово виконуючим обов'язки на вакантній посаді вважати постійним переведенням на іншу роботу з дотриманням процедури його проведення, якщо протягом шести місяців на зазначену посаду не прийнято іншого працівника;

- побороти дискримінацію в трудових та тісно пов'язаних з ними правовідносинах як явище за умови активної участі держави у цих процесах. Держава повинна стати ефективним регулятором у цих процесах, оскільки в багатьох випадках роботодавець сам не зацікавлений у викоріненні такого явища. Сьогодні все більш поширеною є непряма дискримінація осіб. Вона полягає у тому, що роботодавець, наприклад, під час прийняття на роботу встановлює критерії, які об'єктивно можуть негативно вплинути на перспективи працевлаштування жінок. Для цього необхідно розробити державну програму, яка забезпечила б захист жінок, кандидатів у працівники, від непрямої дискримінації з боку роботодавця при здійсненні ним добору кадрів;

- законодавство України, створюючи певне правове середовище, щодо передумови рівності жінок і чоловіків, на практиці не забезпечує його. У зв'язку з цим особливою актуальності набуває проблема юридичних гарантій права жінок на працю. Порівняльний аналіз відповідних норм чинного Кодексу законів про працю та проекту Трудового кодексу свідчить, що Проект Трудового Кодексу містить досить багато положень, які погіршують становище працюючих жінок. У проекті Трудового кодексу зведено перелік гарантій прийняття на роботу жінок. Проект не містить положення, яке є в чинному Кодексі законів про працю, яким визначено, що при відмові у прийнятті на роботу роботодавець зобов'язаний повідомляти про причини такої відмови у письмовій формі. Також відсутнє положення, яке прямо передбачає можливість оскаржити таку відмову у судовому порядку. Якщо зупинитися на питанні умов праці працюючих жінок, то у проекті Трудового кодексу зведені обмеження залучення до роботи жінок у нічний час, залучення до надурочних робіт і робіт у вихідні дні, а також направлення у відрядження тощо. Все це дає підстави констатувати, що положення проекту Трудового кодексу щодо працюючих жінок є кроком назад у законотворчості в порівнянні з існую-

чим регулюванням, і вони можуть розцінюватися як обмеження прав працюючих жінок, а це не відповідає напряму державної політики України стосовно сім'ї та жінок;

- на законодавчому рівні розробити єдиний законодавчий акт, який би системно врегулював відносини, які виникають під час проходження медичного огляду, закріпити основні права та обов'язки учасників даних правовідносин. При розробці власної нормативно-правової бази вітчизняним законодавцем повинні враховуватись міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я, досвід зарубіжних країн щодо медичного законодавства. Вивчення міжнародно-правових стандартів і зарубіжного досвіду у цій сфері дасть можливість виділити перспективні напрями для оновлення українського законодавства та реформування охорони здоров'я в цілому;

- в Україні повинен запрацювати механізм економічної зацікавленості власників підприємств усіх форм власності у створенні на виробництві безпечних умов праці. Від цього виграють і працівники, і власники підприємств, і держава в цілому, оскільки дешевше запобігти аварії ніж ліквідувати її наслідки. Перш за все, це має проявлятися в таких напрямках діяльності: приведення у відповідність до діючих законів норм підзаконних нормативних актів; усунення розпорошеності уповноважених державних органів щодо здійснення нагляду та контролю за охороною праці; розробка системи ефективного управління охороною праці на підприємстві; підготовка більшої кількості інспекторів з охорони праці; розробка заходів добровільної зацікавленості власників у забезпеченні належних та здорових умов праці; стимулювання працівників реалізовувати надане їм право на відмову працювати у неналежних умовах праці;

- виникла необхідність прийняття єдиного законодавчого акту, який би містив визначення та характеристику державного нагляду, встановлював узагальнюючий перелік органів та їх компетенцію щодо його здійснення, а також юридичну відповідальність суб'єктів трудових відносин за порушення в сфері недодержання законодавства про працю;

- об'єктивно назріла потреба законодавчого закріплення категорії «самозахист» як способу (засобу) захисту трудових прав працівників та механізму його реалізації. Зважаючи на це, при опрацюванні проекту Трудового кодексу України необхідно пе-

редбачити окрему главу «Самозахист трудових прав, свобод та законних інтересів працівників». Цілком логічно було б визнати самозахист пріоритетним у ієрархії існуючих способів захисту трудових прав працівників, що опосередковано має сприяти зниженню рівня правового нігілізму населення і розбудові громадянського суспільства в Україні;

- національне законодавство про дисциплінарну відповідальність суддів потребує приведення у відповідність з міжнародними нормативно-правовими актами з метою гарантування прав посадових осіб судової влади при здійсненні ними правосуддя, а також неможливості уникнення справедливого покарання, при вчиненні ними дисциплінарного проступку;

- очевидно, що шляхи вирішення проблеми дефіциту бюджету Пенсійного фонду необхідно шукати не у збільшенні пенсійного віку для жінок і чоловіків, а також необхідного страхового стажу, а у ліквідації безробіття, створенні нових робочих місць для забезпечення роботою особливо молоді, у забезпеченні гідної заробітної плати, а також зменшенні податкових нарахувань на заробітну плату, оскільки, це сприятиме виведенню із тіні тієї її частини, яку працівники зараз отримують у конвертах і відповідно не сплачують жодних податків, включаючи пенсійний збір;

- з метою реальної розбудови громадянського суспільства в Україні необхідно забезпечити надійний захист та реалізацію прав людини. Наявність досконалого механізму реалізації передбачених законом прав є важливою характеристикою правової держави. Для цього необхідно: чітке закріплення прав людини на законодавчому рівні; ефективна процедура реалізації цих прав, яка складається з сукупності дій як правомочної особи, так і зобов'язаної особи; установлення законодавчих гарантій реалізації прав, які полягають у забороні діяти таким чином, що перешкоджає реалізації конкретного права та забезпечення надійного захисту у випадку порушення прав.

Абашнік В.О.

доктор філософії, завідувач
кафедри гуманітарних та
фундаментальних юридичних
дисциплін ХЕПУ

**Міжнародне співробітництво ХЕПУ в рамках
«Гумбольдт-Коллегів»**

Протягом 2009-2010 рр. за організації та фінансування німецького «Фонду імені Олександра фон Гумбольдта» (Alexander von Humboldt-Stiftung, Bonn) у різних країнах Східної Європи проведено декілька міжнародних конференцій.

Цей Фонд засновано на честь видатного німецького вченого-природознавця та мецената Фрідріха Вільгельма Карла Генріха Олександра фон Гумбольдта (1769-1859) у 1860 р., а після політичних наслідків 1-ї та 2-ї світових війн, перезасновано 10 грудня 1953 р. у тодішній німецькій столиці – місті Бонні. З того часу «Фонд імені Олександра фон Гумбольдта» (Бонн, ФРН), завдяки своїм стипендіям підтримував та профінансував дослідження різних дисциплінарних напрямків (приблизно 25 тисяч науковців з понад 130 країн світу). Серед цих науковців 44 були та є лауреатами Нобелівської премії, а більшість інших отримали національне та інтернаціональне наукове визнання. З метою закріплення та розширення наукових відносин між стипендіатами минулих років цей Фонд підтримує створення об'єднань у кожній країні, які координують їх взаємодію (Humboldtianer) на рівні окремих країн, як, наприклад, «Гумбольдт-Клуб Україна». За фінансової підтримки та організації цього Фонду та «Гумбольдт-Клубів» окремих країн в різних регіонах світу щорічно відбуваються міжнародні конференції під назвою «Гумбольдт-Коллег» (Humboldt-Kolleg). На ці «Гумбольдт-Коллеги» запрошуються як стипендіати Фонду, так і інші авторитетні вчені і молоді дослідники, які в майбутньому планують взяти участь у конкурсах на отримання стипендій «Фонду імені Олександра фон Гумбольдта».

Як стипендіат Фонда, представник ХЕПУ Володимир Абашнік спочатку взяв участь у «Гумбольдт-Коллезі» на тему «Природничі, технічні та гуманітарні науки заради світу енергії» (Sciences, Engineering, and Humanities for the Energy World), який

відбувся з 27 по 30 травня 2009 р. у місті Одеса. Крім «Фонду імені Олександра фон Гумбольдта» та «Гумбольдт-Клубу Україна» на місцевому рівні організатором виступила Одеська державна академія холоду, а безпосередньо роботу Одеського «Гумбольдт-Коллегу» координував Президент «Гумбольдт-Клубу Україна», професор та доктор технічних наук Леонід Бошков.

Усі доповіді Одеського «Гумбольдт-Коллегу» розподілили на 10 тематичних секцій, які створили не лише для висвітлення актуальних тем окремих наукових дисциплін, але й для продуктивного діалогу між представниками гуманітарних, природничих та технічних наук. Серед провідних тематичних секцій Одеського наукового форуму слід виділити: «Фундаменти та основні тенденції світу енергії», «Відновлювальні енергетичні ресурси та збереження енергії», «Наукові основи енергетичних технологій», а також «Міждисциплінарна секція». В рамках останньої тематичної секції 29 травня 2009 р. з доповіддю на тему «Філософія та гуманітарні науки» виступив представник ХЕПУ Володимир Абашнік.

Серед інших доповідей Одеського «Гумбольдт-Коллегу» були наступні: «Виробництво біогазів» професора Буркхарда Кірхгоффа (Коппенбрюгге, ФРН), «Використання біодизеля у Сербії» професора Мілоша Тешича (Нові Сад, Сербія), «Водень та глобальне потепління» професора Віктора Анчева (Софія, Болгарія), «Зміцнення безпеки енергії» професора Сергія Левченка (Мінськ, Білорусь), «Властивості пульсуючих газовиділень з частинками нано- та мікро-розмірів» професора Ігоря Денисенка, «Принцип обережності та цивілізаційна теорія» професора Павла Донця та «Фундаментальні дослідження у світі нанофізики» професора Юрія Найдюка (усі троє – з ХНУ ім. В.Н. Каразіна) та ін.

Окрім тематичних секцій на Одеському науковому форумі результати своїх досліджень представили молоді науковці під час «стендових презентацій» (Posters), тобто коли автор біля свого стенду-плакату розповідав всім зацікавленим про власні дослідження та відповідав на запитання. Такі презентації-демонстрації присвячені наступним темам: «Особливості мікрохвильової сушки зернових культур» (Ірина Бошкова, Одеса), «Математична модель довгої лінії» (Михай Лупу, Кишинів), «Інтегральне співвідношення рівняння енергії температурного проміжного шару» (Олександр Зуєв, Красноярськ), «Енергетичні напої з використанням зернових та бобових культур» (Юлія Козонова, Одеса).

З 17 до 20 вересня 2009 р. у місті Кишинів (Республіка Молдова) відбувся наступний «Гумбольдт-Коллег» на тему «Співробітництво з Німеччиною – досвід, нові форми та перспективи» (Cooperation with Germany – experience, new forms and perspectives), присвячений 150-річчю з дня смерті Олександра фон Гумбольдта. Окрім німецького «Фонду імені Олександра фон Гумбольдта» цей науковий форум на місцевому рівні був підтриманий та проведений «Гумбольдт-Клубом Молдова» на чолі з його Президентом, доктором фізико-математичних наук, професором Анатолієм Сидоренком та керівництвом Академії Наук Республіки Молдова.

17 вересня 2009 р., у перший день роботи Кишинівського «Гумбольдт-Коллегу», відбулося його святкове відкриття за участю Президента Академії наук Республіки Молдова, академіка Георге Дука (Gheorghe Duca), Надзвичайного та повноважного посла ФРН у Молдові Ніколауса фон дер Венге графа Ламбсдорфа (Nikolaus von der Wenge Graf Lambsdorf) та Президента «Гумбольдт-Клубу Молдова», професора Анатолія Сидоренка. Після цього академік Георге Дука зробив доповідь на тему «Молдовська Академія наук у фактах та цифрах», а представник «Фонду імені Олександра фон Гумбольдта» доктор Пер Бродерсен (Per Brodersen) розповів про «Фонд Олександра фон Гумбольдта: вчора, сьогодні та завтра (цілі, структура та програми)». Потім відбулося загальне засідання-дискусія щодо наукового співробітництва з Німеччиною, в якому крім вищеназваних доповідачів також взяв участь віце-президент АН Молдови професор Іон Тігіяну (Ion Tiginanu), професор Сергій Нікітов (Російська Академія наук, Москва), координатор «Німецько-російського коледжу» професор Віталій Горохов (Москва) та інші науковці.

18 та 19 вересня 2009 р. у Кишиневі проходили тематичні доповіді у шести секціях – «Фізичні науки», «Хімічні науки», «Надпровідність та феромагнетизм», «Суспільні та філософські науки» у двох секціях та «Біомед 2009». Серед численних доповідей цих секцій можна назвати: «Математична логіка та алгоритмічні проблеми» Андрія Морозова (Новосибірськ, Росія), «Механізми деформації в нанометалах» Юлії Іваніщенко (Карлсруе, ФРН), «Дослідження у медичній діагностиці» Богуслава Бушевського (Торунь, Польща), «Комплексне лікування невралгії» Ірини Сидоренко (Кишинів, Молдова), «Співробітництво з Німеччиною у розвитку комп'ютерного бізнесу» Юрія Свирида (Мінськ, Білорусь),

«Сучасна молекулярна біологія» Людмили Александрової (Москва), «Нанонаука та нанотехнології» Анни Паскару (Кишинів), «Міжнародне співробітництво у сфері високих аерокосмічних технологій» Абделя Салама Хамді (Каїр, Єгипет). Крім доповідей на Кишинівському науковому форумі досить широко презентовано дослідження молодих науковців зазначених напрямків, які були представлені як постери-плакати.

У межах Кишинівського Гумбольдт-Коллегу 19 вересня 2009 р. у Центральній залі Національної Академії Молдови з доповіддю на тему «Німецько-українське співробітництво у сфері філософських наук в період 1991-2009 рр.» [2] виступив завідувач кафедри гуманітарних та фундаментальних юридичних дисциплін ХЕПУ Володимир Абашнік. У цій доповіді надано та проаналізовано основні риси українсько-німецького співробітництва у сфері філософських дисциплін (історія філософії, логіка, етика, естетика, філософія права тощо) від проголошення Незалежності України у 1991 р. і до 2009 р. У першій частині спочатку проілюстровано історичні передумови перших впливів німецької філософії та німецьких філософів в українських університетах і духовних академіях (Харків, Київ, Одеса, Львів) у XIX та XX століттях. Причому в центрі уваги були впливи німецької класичної філософії, її представників та прихильників (Й.Б. Шад, Л.Г. Якоб, С. Гогоцький). Потім у другій частині доповіді проаналізовано участь німецьких та німецькомовних професорів-філософів з доповідями на міжнародних форумах в Україні у період 1991-2009 рр., зокрема професора Лейпцігського університету Пірміна Штекелера-Вайтгофера (P. Stekeler-Weithofer), професора Гьоттінгенського університету Вольфганга Карла (W. Carl) та професорки Люцернського університету Карен Глой (K. Gloy) на Кантівських семінарах у Києві, які проводилися за організації Кантівського товариства в Україні та його Президента, київського професора філософії Анатолія Миколайовича Лоя. Також у доповіді охарактеризовано відкриті лекції професорів Отфріда Гьоффе (O. Höffe) та Карла-Отто Апеля (K.-O. Apel), яких запросили у філософські «літні школи» в Україні. Виділені були й лекції професора Інсбрукського університету Вольфганга Рьода (W. Röd) у Харкові та Києві у 1997 та 1999 рр., а також виступи доктора філософії Райнгарда Кнодта під час Баварських днів культури у Харкові у 1998 році [3]. Згадано й переклади сучасних німецьких філософів на російську та українську мови, які

були надруковані в цей період в Україні, зокрема, праць Юргена Хабермаса, Клауса-Міхаеля Кодалле, Гюнтера Цьоллера, Ганса-Йорга Зандкюлера, Вольфганга Вельша (J. Habermas, K.-M. Kodalle, G. Zöller, H.-J. Sandkühler, W. Welsch). Нарешті, наголошено на участі українських філософів у міжнародних конгресах та конференціях у Німеччині, зокрема й на різні виступи з доповідями автора цієї статті.

Окремо слід підкреслити, що організатори Кишинівського «Гумбольдт-Коллегу» на чолі з професором Анатолієм Сидоренком, який свого часу з відзнакою закінчив Харківський державний університет імені О.М. Горького (нині – Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна), запропонували учасникам цікаву культурну програму.

З 3 по 6 червня 2010 р. у місті Мінськ (Республіка Білорусь) відбувся «Гумбольдт-Коллег» на тему «Інтеграція наук та технологій заради сталого розвитку енергії як основа безпеки майбутнього» (Integrating science and technology for sustainable energy development as basis for secure future). Крім загальної підтримки «Фонду імені Олександра фон Гумбольдта» цей міжнародний форум на місцевому рівні організували Національна Академія наук Білорусі та «Гумбольдт-Клуб Білорусь» на чолі з його Президентом, професором та доктором фізико-математичних наук Сергієм Левченком [4].

Мінський «Гумбольдт-Коллег» святково відкрито 3 червня 2010 р. за участі і з промовами Голови Президії Національної Академії наук Білорусі, академіка Михайла Мясніковича, Посла Німеччини у Білорусі доктора Петера Деттмара (Peter Dettmar), Міністра економіки Білорусі Андрія Тура, Генерального директора Об'єднаного Інституту енергетичних та ядерних досліджень «Сосни» професора В'ячеслава Кувшинова та Президента «Гумбольдт-Клубу Білорусь» професора Сергія Левченка. Після цього відкрито перше пленарне засідання, на якому з доповідями виступили Мартін Боссерт (Ульм, ФРН) на тему «Інформаційна теорія у біології», Володимир Седнін (Мінськ, Білорусь) на тему «Про концепцію розвитку теплозабезпечення Білорусі до 2020 року», Ольга Томашевич (Москва, Росія) на тему «Єгипетський Бог Хорус та Святий Георгій», Йоахім Хагенауер (Мюнхен, ФРН) на тему «Передача інформації у генетиці».

На першому пленарному засіданні Мінського «Гумбольдт-

Коллегу» представник ХЕПУ Володимир Абашнік виступив з доповіддю на тему «Поняття енергії у філософії та психології». Ця доповідь складалася з трьох частин: 1) Розвиток поняття «енергії» в історії філософії, 2) Розуміння поняття «енергії» в сучасній психології та 3) Особливості поняття «енергії» у філософії сьогодні. При цьому доповідач наголосив, що довгий час в історії філософської думки було домінуючим античне визначення поняття «енергії» як «дійсності» та «діяльності». Зокрема, подібне розуміння «енергії» відіграло важливу роль у філософських та інших концепціях таких відомих мислителів, як Р. Декарт, Г.В. Лейбніц, а також у «філософії мови» Вільгельма фон Гумбольдта (1767-1835), відомого німецького державного діяча і вченого, старшого брата Олександра фон Гумбольдта. Так, у праці «Про відмінність людської мовної будови та її вплив на духовний розвиток людського роду» (1835) Вільгельм фон Гумбольдт трактував мову як «активну діяльність» або «енергію». Далі у доповіді охарактеризовано особливості розуміння поняття «енергії» такими авторами як Вільгельм Освальд, Альберт Ейнштейн, Анрі Пуанкаре та сучасним німецьким натурфілософом Берндом-Олафом Кюперсом у його праці «Виникнення біологічної інформації» (1990). Також доповідач критично виклав відповідні психологічні позиції щодо поняття «енергії» (Зігмунд Фройд, Карл-Густав Юнг, Альфред Адлер). На завершення доповіді розглянуто відповідні останні тенденції у філософії та психології, які, зокрема, дискутувалися на «Європейському конгресі енергетичної психології» (м. Гейдельберг, 27-29 вересня 2007 р.).

Серед тем доповідей у секційних засіданнях та тем постерів-плакатів молодих дослідників на Мінському «Гумбольдт-Коллегі» слід відзначити такі: «Енергія та аналіз балансу маси» Юргена Унфріда (Кезон Сіті, Філіппіни), «Збереження енергії» Микити Сулова (Новосибірськ, Росія), «Міжнародний ринок освітніх послуг» Олени Ширпель (Білосток, Польща), «Сучасне лікування пацієнтів з дефектами трубчатих кісток» Олександра Мартиновича (Мінськ, Білорусь), «Атомні ядерні реакції на зірках» Володимира Кондратьєва (Київ, Україна), «Нові механізми кодування ноцицептивної інформації» Бориса Крилова (Санкт-Петербург, Росія), «Підхід до створення системи моделювання електроенергетичного ринку в умовах дерегулювання» Сергія Левченка (Мінськ, Білорусь), «Нелінійні феномени в теорії полів» Якова Шніра (Дурхем,

Великобританія).

Закінчився Мінський науковий форум загальною дискусією та круглим столом для всіх його учасників на тему «Що ми можемо зробити для стійкого розвитку?»

З 5 до 8 серпня 2010 р. у місті Києві відбувся «Гумбольдт-Коллег» на тему «Математика та науки про життя: можливості, взаємодія та межі» (Mathematics and Life sciences: possibilities, interlacements and limits). Організував цей форум «Фонд імені Олександра фон Гумбольдта» за підтримки «Гумбольдт-Клубу Україна», Інституту математики НАН України, клінічної лікарні «Феофанія» та Посольства Німеччини в Україні. Розпочався Київський «Гумбольдт-Коллег» прес-конференцією на тему «Підтримка талановитої молоді – єдина перспектива для української науки» та святковою церемонією в Посольстві ФРН в Україні за участі надзвичайного та повноважного посла ФРН в Україні, доктора Ганса-Юргена Гаймзбота (Dr. Hans-Juergen Heimsoeth), заступниці генерального секретаря «Фонду імені Олександра фон Гумбольдта» доктора Гізели Янетцке (Dr. Gisela Janetzke), директора державного фонду фундаментальних досліджень України професора Богдана Кияка, головного лікаря клінічної лікарні «Феофанія» професора Ігоря Семеніва та організаторки Київського «Гумбольдт-Коллегу», доктора Олександри Антонюк [5].

Другий день роботи Київського «Гумбольдт-Коллегу» 6 серпня 2010 р. відбувся у комплексі клінічної лікарні «Феофанія». У центрі уваги цього дня було обговорення методів та шляхів вирішення сучасних проблем медицини, охорони здоров'я, фармакології, в тому числі й тих, що пов'язані з екологічними змінами. Також було акцентовано на широкій участі молодих вчених з метою ознайомлення з сучасними досягненнями в медицині та суміжних дисциплінах. Спочатку відбулися заплановані пленарні виступи, серед яких були доповіді на такі теми: «Сучасні моделі живого організму» професора Уляни Лушик (Київ), «Молекулярно-динамічні симуляції» професора Кларка Тімоті (Ерланген, ФРН), «Як розпочинається біль» професора Олега Кришталя (Київ). Потім відбулися секційні засідання та виступи-постери, присвячені наступним тематичним комплексам: «Комп'ютерна хімія та біологія», «Математичні моделі опису кровообігу людини», «Моделі функціонування головного мозку», «Комп'ютерні моделі дизайну ліків і вірусологія», «Нові методи статистичної оцінки наслідків

Чорнобильської катастрофи». На завершення цього дня роботи Київського наукового форуму організовано круглий стіл на тему «Управління талановитою молоддю».

Під час засідання цього круглого столу представник ХЕПУ Володимир Абашнік виступив з доповіддю на тему «Молоді таланти в гуманітарних науках» [6]. У доповіді увага присутніх зверталася на сучасну ситуацію з молодими дослідниками у сфері гуманітарних та суспільних наук в Україні, зокрема, у філософії, юриспруденції, політології та психології. Доповідач також розповів про наукову роботу студентів та молодих вчених Харківського економіко-правового університету, а саме: про останні юридичні конференції, скайп-семінари з Віденським університетом тощо. На завершення доповіді тезово представлена «проблема відтоку мізків», тобто еміграції молодих та здібних дослідників різних дисциплін з України за кордон. Саме це питання викликало найбільший інтерес у присутніх та спонукало до жвавого обговорення причин актуальної проблеми.

Наступні два дні роботи наукового форуму 7-го та 8-го серпня 2010 року пройшли відповідно у Київському національному університеті імені Т.Г. Шевченка та Київському національному технічному університеті «КПІ». Серед пленарних доповідей цих засідань слід назвати «Стохастичний аналіз» Петера Імкеллера (Берлін, ФРН), «Конструкція лінійних та не-лінійних Марков-процесів» Василя Колокольцова (Варвік, Великобританія), «Фізіологічні ефекти статичних магнетичних полів» Яноша Ласло (Будапешт, Угорщина), «Потенціал менеджменту навколишнього середовища» Евальда Квака (Таллін, Естонія), «Топологія та біологія зустрічаються заради життя» Лучіано Бої (Париж, Франція). Також протягом двох днів працювали тематичні секції за наступними напрямками: «Рівняння в частинних похідних», «Фізична хімія», «Моделі статистичної механіки», «Біохімія», «Стохастичний аналіз». На завершення засідань виголошено пленарну лекцію на тему «Математика – наука життя» з нагоди пам'яті українського математика Олександра Антонюка.

Особливістю Київського «Гумбольдт-Коллегу» було визначення найкращих доповідей та постерів молодих вчених, які отримали різноманітні призи та грамоти від організаторів та «Фонду імені Олександра фон Гумбольдта». При цьому визнання отримали представники усіх напрямків, за якими проходили доповіді та те-

матичні секції.

З 8 до 11 вересня 2010 р. у місті Одеса відбувся «Гумбольдт-Коллег» на тему «Філософія науки» (Philosophy of Science). Окрім загальної підтримки цього форуму «Фондом імені Олександра фон Гумбольдта» на місцевому рівні його організували та успішно провели Одеська державна академія холоду та «Гумбольдт-Клуб Україна» на чолі з його Президентом, професором Леонідом Бошковим. Тематичні доповіді Одеського «Гумбольдт-Коллегу» проведено у дев'яти секціях: «Філософія науки» у двох секціях, «Інформаційна теорія» у двох секціях, «Мультидисциплінарна секція», «Філософські аспекти археології, лінгвістики, економіки та політики», «Секція постерів-плакатів», «Секція досліджень молодих науковців» і «Наука та модернізація управління економікою». Після закінчення цих секцій також організований круглий стіл на тему «Філософія науки та інформація», на якому мали можливість виступити усі учасники Одеського «Гумбольдт-Коллегу».

Серед досить широкої тематики доповідей та постерів-плакатів в Одесі можна назвати такі: «Емпіризм, раціональна віра та об'єктивність» Фабріса Пато (Париж, Франція), «Структура природно-технологічної теорії в нано-технологічній науці» Віталія Горохова (Карлсруе, Москва), «Що таке життя: інформація чи енергія» Леоніда Бошкова (Одеса), «Комунікація: інформаційні технології та комунікаційні процеси» Готхарда Бехмана (Карлсруе, ФРН), «Оптичні сенсори для структурного моніторингу» Ігоря Гончаренка (Мінськ, Білорусь), «Наукова інтеграція та етика у геммології» Горана Кнівальда (Загреб, Хорватія), «Розробка принципів управління холодильними апаратами абсорбційного типу» Олександра Титлова (Одеса), «Герменевтичний поворот у філософії та суспільних науках» Гордани Йованович (Белград, Сербія) «Нано-пристрої – філософські концепції та молекулярні технології» Сергія Зайцева (Москва, Росія), «Тенденції у філософії економіки» Макса Урхса (Йостріх-Вінкель, ФРН).

На Одеському «Гумбольдт-Коллезі» 9 вересня 2010 р. представник ХЕПУ Володимир Абашнік виступив з доповіддю на тему «Філософія та наука» [7]. У доповіді спочатку визначено поняття філософії та науки. Зокрема, наголошено, що виникнення філософії та науки у Античності пов'язане зі здивуванням людини в широкому розумінні. Також доповідач уточнив, що термін «філософія» у античній традиції означав не «любов до мудрості», як то

часто пишуть у сучасних підручниках та монографіях, а лише «прагнення до знання взагалі». У другій частині доповіді представлено екскурс у історичний розвиток філософії та науки від Платона та Аристотеля в епоху Античності до Й.Г. Фіхте та Ф. Ніцше у XIX столітті. Третя частина доповіді присвячена критичному розгляду понять філософії та науки у XX столітті та відповідних позицій сьогодення, зокрема, «логічному емпіризму» Рудольфа Карнапа, «критичному раціоналізму» Карла Поппера та інших визначних авторів, наприклад, Пола Фейерабенда, який розумів «науку як мистецтво».

На завершення доповіді Володимир Абашнік охарактеризував позицію щодо взаємовідносин науки та філософії сучасного німецького філософа та Президента Саксонської Академії наук (Лейпціг, ФРН) професора Пірміна Штекелера-Вайтгофера (Pirmin Stekeler-Weithofer), який був присутній в Одесі і виступив з доповіддю на тему «Дух та природа». Зокрема, німецький філософ наголосив на специфіці методу аргументації гуманітарних наук та філософії у порівнянні з іншими науками, тому що у перших «...мова йде про вільне визнання автономного саморозуміння у відношенні між власними та іншими культурними традиціями». Саме такий погляд, на нашу думку, й визначатиме найближче майбутнє у розвитку науки та філософії.

Примітки та література

1. Детальніше про це див.: Абашнік В.О. Юридичні та філософські зв'язки ХЕПУ з ФРН // Наукові записки Харківського економіко-правового університету / Збірник наукових статей. - Харків 2009, №1 (7), листопад. – С. 103-109.

2. Див.: Abashnik Vladimir, German-Ukrainian collaboration in the area of philosophical sciences in the period 1991-2008 // Cooperation with Germany – experience, new forms and perspectives. Humboldt Kolleg & Symposium “Nano-2009”. In memorium of 150 years of Alexander von Humboldt (17-20 September 2009, Kishinev, Moldova). Abstract Book & Program. Kishinev, 2009, p. 8.

Електронна версія тез цієї доповіді на тему «Німецько-українське співробітництво у сфері філософських наук за період 1991-2008 рр.» розміщена за наступною електронною адресою: <http://lises.asm.md/superlab/Kolleg-Program-2009.pdf>.

3. Серед цих перекладів див.: Вольфганг Ред (Инсбрук, Австрия): Критика Cogito, ergo sum / Перевел с немецкого Владимир Абашник // Філософія: класика і сучасність. Матеріали III Харківських Міжна-

родних Сковородинівських читань. - Харків: «Центр освітніх ініціатив», 1996. - С. 7-9; Вольфганг Рьод (Іннсбрук, Австрія): Шлях філософії: післямова / Переклав з німецької Володимир Абашнік // Культура у філософії ХХ століття. Матеріали ІV Харківських міжнародних Сковородинівських читань (30 вересня - 1 жовтня 1997р.) - Харків: Університет внутрішніх справ, 1997. - С. 89-92; Рейнхард Кнодт (Нюрнберг, ФРГ): Філософія и пустыня / Перевел с немецкого Владимир Абашник // Обрії комунікації та інтерпретації. Матеріали VIII Харківських міжнародних Сковородинівських читань (28-29 вересня 2001р.). - Харків: "Екограф", 2001. - С. 40-55.

4. Див. Програму Мінського Гумбольдт-Коллегу за електронною адресою: <http://avh.000a.biz/>.

5. Див. Програму Київського Гумбольдт-Коллегу на офіційному сайті Посольства ФРН в Україні за електронною адресою:

http://www.kiew.diplo.de/contentblob/2761566/Daten/850162/pdf_humboldt_mathematics.pdf.

6. Тези цієї доповіді англійською мовою див.: Abashnik Volodymyr, The young talent in the humanities / Junge Talente in den Geisteswissenschaften // Mathematics and life sciences: possibilities, interlacements and limits. Book of Abstracts of the Humboldt Kolleg (Kyiv, August 5-8, 2010). Kyiv: Logos, 2010, p. 15.

Електронна версія тез цієї доповіді на тему «Молоді таланти в гуманітарних науках» розміщена також за електронною адресою: <http://hk2010.rivok.com//abstracts/pdf/258.pdf>.

7. Тези цієї доповіді див.: Abashnik Volodymyr, Philosophie und Wissenschaft // Philosophy of Science. Book of Abstracts. Humboldt-Kolleg (September 8-11, 2010, Odessa). Odessa: Monotip, 2010. - p. 49-51.

ПРАВО

УДК 347.122:349.2

Венедіктов В.С.

доктор юридичних наук,
професор, перший проректор
Харківського економіко-правового
університету

Щодо юридичної сутності трудового договору в сучасних умовах ринкової економіки

Анотація

Стаття присвячена авторському баченню сутності трудового договору в механізмі правового регулювання трудових відносин в сучасних умовах ринкової економіки.

Ключові слова: трудовий договір, юридичний факт, трудові правовідносини, механізм правового регулювання, ринкова економіка.

Аннотация

Статья посвящена авторскому видению сущности трудового договора в механизме правового регулирования трудовых отношений в современных условиях рыночной экономики.

Ключевые слова: трудовой договор, юридический факт, трудовое правоотношение, механизм правового регулирования, рыночная экономика.

Annotation

The article is devoted to author vision of essence of labour contract in the mechanism of the legal adjusting of labour relations in the modern terms of market economy.

Key words: labour contract, legal fact, labour legal relationship, mechanism of the legal adjusting, market economy

Законодавче та доктринальне виділення трудового договору як інституту трудового права було вперше обґрунтоване німецьким вченим Ф.Лотмаром, а в Росії – Л.С.Талем. Пізніше цією проблематикою займалися А.К.Безіна, К.М.Варшавський,

І.С.Войтинський, П.Д.Камінська, А.Є.Пашерстник, О.С.Пашков та інші вчені. З початку під час вивчення трудового договору увага акцентувалась на правовому статусі його сторін, їх взаємних правах та обов'язках. Поступово у вітчизняних дослідженнях акцент почав зміщуватися у бік суспільних відносин, що регулюються нормами трудового права [1, с. 522].

Право як соціальний феномен не стоїть на місці, воно постійно вдосконалюється, розвивається і змінює вектор правового регулювання. Характеризуючи сучасні актуальні проблеми трудового права України, в першу чергу треба зазначити, що праця як цілеспрямована діяльність людини по виробництву матеріальних і духовних благ, як джерело добробуту держави і суспільства має різні теоретичні, практичні і нормативні підходи до своєї безпосередньої реалізації. Праця може реалізовуватися шляхом самостійної зайнятості, а також за комерційними контрактами або цивільними підрядними угодами, і в решті решт вона знаходить своє втілення у трудових правовідносинах, які регулюються трудовим правом України. Такі підходи вже свідчать про різні організаційні та правові форми реалізації праці, але нас в більшій мірі цікавлять правові форми реалізації праці і особливо підстави виникнення її правового регулювання.

В трудовому праві процес праці реалізується в трудових правовідносинах, які виникають на підставі трудового договору шляхом безпосереднього початку виконання визначеної трудової функції як основного фактора, що свідчить про укладання трудового договору та його юридичне оформлення. В цивільному праві цей процес здійснюється дещо інакше, тобто прийняті зобов'язання після укладання договору вже є юридичним зв'язком між сторонами в процесі реалізації праці, направленої на досягнення кінцевого результату. Саме в цьому напрямку в сучасному праві України зароджується наукова дискусія між фахівцями в галузях трудового та цивільного права.

Конституція України в ст. 43 закріпила істотне і важливе соціальне право людини – право на свободу праці та обов'язок держави створювати умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [2, ст. 141].

Праця завжди була важливим чинником людської цивілізації, бо створювала матеріальні та духовні блага для її існування та подальшого розвитку. Таке положення не втратило своєї актуальності і на цей час, в епоху глобалізації економічних перетворень та становлення ринку праці. Науково-технічний прогрес, поява нових засобів виробництва, інформатизація технологічних процесів в цілому не змінили відношення людини до праці, тільки змінили змістовність цього процесу, інтелектуалізували трудову діяльність, посилили творчий зв'язок людини з засобами виробництва. Все це потребує нових підходів до сучасного визначення сутності трудового договору та здійснення правового регулювання існуючих та виникаючих суспільних відносин на сучасному етапі розвитку держави та суспільства, коли існують різні форми власності на засоби виробництва, при законодавчому закріпленні свободи праці та свободи укладання трудового договору.

В якійсь мірі можна погодитись з висновком авторів підручника «Курс порівняльного трудового права» про те, що трудовий договір – це первинна юридична форма впорядкування виробничого процесу, бо за її допомогою визначається місце, де буде працювати працівник, його трудова функція у роботодавця, який час триватимуть виробничі зв'язки та які соціальні результати для працівника та роботодавця [3, с. 403].

Сьогодні та думка, яка панує майже сто років в трудовому праві щодо ототожнення змісту трудового договору зі змістом трудових правовідносин вже втрачає свою актуальність в силу об'єктивних чинників розвитку законодавчого процесу в умовах ринкової економіки. Будучи взаємопов'язаними та взаємообумовленими поняттями, трудовий договір і трудові правовідносини мають різну соціальну і правову сутність, а також значення в механізмі правового регулювання праці. Зміст трудових правовідносин – це своєрідний синтез фактичного та юридичного, тобто здатності суб'єктів до вольових актів, до діяльності в межах регламентованої правовими нормами або незабороненої ними з метою безпосередньої реалізації суб'єктивного права на працю.

Розглядаючи з теоретичної точки зору трудовий договір як найголовніше, основне, істотне в процесі виникнення трудових правовідносин, що зумовлене глибинними зв'язками і тенденціями розвитку, необхідно зазначити, що це особлива і своєрідна форма реалізації свободи праці. Трудовий договір виражає намір праводі-

ездатного громадянина реалізувати своє право на працю. Сам по собі трудовий договір не породжує юридичних зв'язків, крім тих випадків, коли мова йде про організований набір з виплатою грошових коштів, але і це не породжує трудових правовідносин, бо громадянин не приступив до виконання трудової функції, тобто в юридичному сенсі не став працівником. Трудовий договір – це згода громадянина та юридичної або фізичної особи на реалізацію обумовленої трудової функції та інших умов праці. Це свого роду соціальний протокол намірів обох сторін, реалізація, якого настає з моменту виникнення трудових правовідносин. Виконання умов трудового договору може здійснюватися тільки в трудових правовідносинах, і в цьому сенсі трудовий договір виступає в якості юридичного факту. Тобто трудовий договір надає право на можливу реалізацію суб'єктивного права на працю, на реалізацію законного інтересу для задоволення своїх потреб. Він стає юридично значимим явищем лише тільки після виникнення трудових правовідносин, тобто юридичного зв'язку між працівником і роботодавцем, і тим самим між громадянином та юридичною чи фізичною особою. Він буде юридичним фактом, підставою для виникнення трудових правовідносин лише за умови, що громадянин, який уклав трудовий договір, приступить до виконання трудової функції, обумовленою угодою сторін. Тому трудові права та обов'язки сторін визначаються не трудовою угодою, а змістом трудової функції, професією, посадою і знаходять своє відображення як в централізованих так і в локальних нормативних актах, посадових інструкціях і вимогах безпосереднього керівника на виробництві або в установі.

В трудовому праві не існує примусу на здійснення трудових правовідносин, як не існує примусу на укладання трудового договору. Тобто свобода праці обумовлює і свободу трудового договору. Змістом трудового договору є умови реалізації права на працю, які є чинниками задоволення законних інтересів працівника і роботодавця в трудових правовідносинах. Це є одним із важливих аргументів відмінності трудового договору від цивільно-правових угод, в яких змістом є зобов'язання сторін цих угод. Тому вони і є юридично значимими з моменту укладання, тобто їх оформлення як цивільного договірного права.

Суб'єктами трудового договору є громадянин (праводієздатний) та юридична або фізична особа, а суб'єктами трудових

правовідносин є роботодавець та працівник, які знаходяться під юрисдикцією трудового права. В цих умовах діє формальна рівність і фактична нерівність суб'єктів трудових правовідносин, бо працівник повинен виконувати обумовлену трудовим договором трудову функцію з підпорядкуванням правилам внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець має право на застосування передбачених законом заходів впливу, якщо працівник не виконує або не належним чином виконує свою трудову функцію. Суб'єктивне право ніколи не може реалізовуватися під впливом примусу, воно безпосередньо пов'язане з суб'єктом, і його реалізація залежить від волі та бажання самого суб'єкта.

Саме тому чинне трудове законодавство не передбачає заходів державного примусу до працівника, які б спонукали його до виконання трудових обов'язків. В трудовому праві не існує класична побудова норм: диспозиція, гіпотеза, санкція. Тобто конкретне трудове правопорушення не тягне за собою якоїсь конкретної санкції. Тому в трудових правовідносинах при необхідності застосовуються роботодавцем заходи впливу, а санкції можуть бути застосовані до працівника уповноваженими на це державними органами як до громадянина, незалежно від трудових правовідносин, але в залежності від скоєного правопорушення.

Предметом цивільно-правових угод, пов'язаних з трудовою діяльністю, є кінцевий результат праці, строки виконання і грошова винагорода, а змістом цивільно-правових угод є відповідні зобов'язання по досягненню кінцевого результату, який обумовлений конкретною угодою. Цивільним правом регулюється результат праці, а трудовим правом – процес праці. З процесом праці ніяких економічних дій зробити не можна, а з результатом праці це можливо. Тому зобов'язання – це забезпечення можливого обумовленого сторонами економічного товарообігу, тобто переходу власності від одного власника до другого, в тому числі це можуть бути і результати праці, які вироблені одним та перейшли до іншого. Засоби забезпечення зобов'язань в трудовому праві не передбачені, вони передбачені цивільним правом: неустойка, застава, гарантії тощо. За трудовим правом особа може реалізувати свою здатність до праці тільки індивідуально: індивідуально укласти трудовий договір, індивідуально вступати та реалізовувати своє право на працю в трудових правовідносинах. Що ж стосується цивільно-правових угод, пов'язаних з працею, то вони можуть укладатися як

індивідуально, так і колективно., наприклад, між бригадою працівників і замовником, в якості якого може виступати як юридична так і фізична особа.

Тому ч. 1 ст. 21 КЗпП України [4], яка визначає трудовий договір як угоду між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою з підпорядкуванням внутрішньому трудовому розпорядку, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін, потребує кардинальних змістовних змін. В сучасних умовах трудовий договір треба визначати як угоду про умови реалізації суб'єктивного права на працю, як юридичний факт для виникнення трудових правовідносин, які і породжують права та обов'язки сторін і обумовлюють юридичний зв'язок між працівником та роботодавцем. Тому актуальною проблемою є необхідність розробки науковцями трудового права концептуальних підходів до змістовності трудового договору та трудових правовідносин зі збереженням їх демократичного, соціального статусу за умов посиленого наповнення їх змістовності договірними можливостями сторін в сучасних аспектах економічних перетворень в державі.

Література

1. Лушникова М.В. Очерки теории трудового права [Текст]/ М.В.Лушникова, А.М.Лушніков. – СПб.: Юридический центр Пресс. – 2006. – 940 с.
2. Конституція України. – ВВР. – 1996. – № 30. – ст. 141
3. Курс порівняльного трудового права: підручник / Іншин М.І., Мацюк А.Р., Соцький А.М., Щербина В.І. / За ред. акад. А.Р.Мацюка. – Х.: Ніка Нова. – 2011. – 980 с.
4. Кодекс законів про працю України. – Х.: ТОВ «Одіссей». – 2008. – 136 с.

УДК 347.7

Харченко В. Б.

доктор юридичних наук, доцент, завідуючий кафедрою кримінально-правових дисциплін та адміністративного права Харківського економіко-правового університету

Основні детермінанти вчинення злочинів у сфері інтелектуальної власності**Анотація**

У статті розглядається питання щодо основних факторів, які впливають на вчинення злочинів у сфері інтелектуальної власності, серед яких виокремлюються економічні та політичні детермінанти; обґрунтовується необхідність усунення саме наведених передумов або мінімізації впливу таких детермінантів на порушення особистих немайнових та виключних майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності як найбільш ефективного шляху протидії зазначеним посяганням.

Ключові слова: злочини у сфері інтелектуальної власності; детермінанти злочинності.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы в отношении основных факторов, которые влияют на совершение преступлений в сфере интеллектуальной собственности, среди которых выделяются экономические и политические детерминанты; обосновывается необходимость устранения именно данных предпосылок или минимизации влияния таких детерминантов на нарушения личных неимущественных и исключительных имущественных прав на объекты интеллектуальной собственности как наиболее эффективного пути противодействия указанным посягательствам.

Ключевые слова: преступления в сфере интеллектуальной собственности; детерминанты преступности.

Annotation

In the article questions are examined in regard to basic factors which influence on committing a crime in the field of intellectual property, what economic and political determinants exude between; the

necessity of removal of exactly these pre-conditions or minimization of influence of such determinants is grounded on violations of the personal unproperty and exceptional property rights on the objects of intellectual property as the most effective way of counteraction the indicated encroachments.

Key words: crimes in the field of intellectual property; determinants of criminality.

Тематика цієї наукової статті обумовлена емпіричними даними опитування респондентів стосовно головних, на їх думку, причин та умов порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні. Зазначене анкетування проводилося серед двох груп респондентів. Першу групу становили працівники правоохоронних та судових органів, професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана з виявленням, фіксацією, розслідуванням та розглядом фактів порушення прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації (203 особи). Другу групу респондентів склали пересічні громадяни України, яким відомо про порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності або із власного досвіду, або із засобів масової інформації (238 громадян). Не зважаючи на суттєві розбіжності в оцінюванні передумов так званого «інтелектуального піратства», що обумовлені як рівнем правової освіти, так і баченням таких порушень, обидві групи респондентів впевнено вказали на дві основних групи факторів, що обумовлюють посягання на права інтелектуальної власності: 1) економічні та 2) політичні. Щодо переважаючого впливу наведених детермінантів висловилися більше половини опитаних респондентів обох груп.

Одночасно, суттєво різняться як підгрунття визначення респондентами цих факторів провідними для злочинів наведеної групи, так і оцінка впливу наведених чинників. Аналогічною є ситуація і щодо оцінки економічних і політичних факторів та їх впливу серед фахівців у сфері інтелектуальної власності. Одні з них стверджують, що зниження рівня тільки комп'ютерного піратства в Україні на 10 % дозволить забезпечити більш ніж 2 600 додаткових робочих місць, збільшення грошового обігу в національному секторі високих технологій на 4 млрд. 700 млн. гривень і податкових надходжень до бюджету на 345 млн. гривень. Відповідно збільшаться і темпи зростання української економіки [1]. П. Миколок взагалі заявив, що інтелектуальне піратство руйнує економіку. Він стверджує, що воно руйнує індустрію

високих технологій, зникає мотивація інтелектуальної діяльності, зникають нормальні економічні відносини в сфері інтелектуальної власності, з'являється корупція [2].

Одночасно, інші фахівці стверджують, що дотримання прав на об'єкти інтелектуальної власності є економічно обґрунтованим і забезпечує прогрес виключно для високорозвинених країн. Так, стосовно авторського права В. Дудін зазначає, що зараз все більше людей сумніваються в правомірності його збереження в існуючому вигляді. Ще в 2007 році Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) у своїй доповіді про найменш розвинені країни відзначила, що Угода ТРІПС Світової організації торгівлі перешкоджає розвитку окремих країн, а її певні положення суперечать базовим правам людини. Також прогнозується, що поширення дії принципів ТРІПС на сферу Інтернету матиме ще більш негативні наслідки для суспільства [3]. Таку саму позицію займає і О. Ольшанський, який запитує: «Де б були африканські країни та племена, якщо б під час колонізації існувало авторське право? Вони би просто були би не в змозі розплатитися за всі винаходи цивілізації» [4].

Підтвердженням такого впливу економічних важелів щодо об'єктів права інтелектуальної власності є також приклад, наведений у праці В. Валле [5, с. 10]. Унаслідок застосування комбінованої терапії від ВІЛ/СНІДу під назвою «НААРТ» за 4 роки смертність від ВІЛ/СНІДу зменшилася на 84 % [6]. Але ціна препаратів була надто високою для населення бідних країн. Наприкінці ХХ-го століття індійська фармацевтична компанія почала виготовляти генеричні антиретровірусні препарати – дешеві еквіваленти оригінальних ліків, що виробляються великими фармацевтичними корпораціями. Це спричинило цінову війну між виробниками, в результаті якої урядам бідних країн вдалося значно знизити ціни на антиретровірусні лікувальні препарати. Впродовж 2004–2006 років у країнах з низьким і середнім рівнем життя ціни на ліки впали на 30–68 % [7].

Аналогічна ситуація склалася і з цінами на комп'ютерні програми. Так, на сьогодні на українському ринку вартість українськомовних версій «Windows 7 Professional» та «Windows 7 Ultimate» майже на 30 % перевищує вартість цих програмних продуктів на ринку країни-виробника (США) [8], що не тільки не обумовлено будь-якими економічними чинниками, а й безпосередньо їм суперечить, оскільки платоспроможність населення України не йде ні в яке

порівняння із середніми доходами громадян США. Але Україна як держава, що ратифікувала Угоду ТРІПС, повинна погодитися на таку невиправдану цінову політику іноземної транснаціональної компанії-виробника.

Слід нагадати, що ратифікацію нашою державою Угоди ТРІПС було висунуто обов'язковою умовою набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі. Виходячи з економічних важелів, які покладено в основу діяльності цієї організації, зниження ціни на товари для населення бідних країн і країн з середнім рівнем життя дозволило б суттєво розширити попит на товари, а як наслідок, збільшити їх виробництво, забезпечити залучення більшої кількості працівників та створенню нових робочих місць, а відповідно – отримати більші прибутки. Так, компанія «Nokia» збільшує кількість своєї продукції на ринку країн з низьким і середнім рівнем добробуту, пропонуючи більш дешеві моделі мобільних телефонів.

Але володільці прав на об'єкти інтелектуальної власності, користуючись певною унікальністю свого товару (оскільки новизна є обов'язковою ознакою цих об'єктів), як правило, позбавлені конкуренції на ринку та використовують зазначений фактор для встановлення монополюючо високих цін. Саме для дотримання такого монополюючого стану ними натепер використовується інститут охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. Економічні важелі володільцями прав на такі об'єкти або взагалі не використовуються, або використовуються вимушено. Так, корпорація «Microsoft» довгий час відмовлялася істотно знижувати роздрібні ціни на свої програмні продукти в Китаї, заявляючи, що не збирається конкурувати з піратами. Але на призначену для користувача версію «Windows 7 Home Basic» вона встановила початкову ціну на рівні 399 юанів (59 дол. США), що приблизно втричі дешевше за ціну на американському ринку. Глава представництва корпорації «Microsoft» у Китаї Саймон Люн зазначив, що обсяг продажів в штучному розрахунку різко виріс, а впроваджені заходи допомагають боротися з піратами, хоча й не вирішують проблему повністю. Він також визнав, що маржа знижується при зниженні ціни, але обороти такі великі, що «Microsoft» сподівається компенсувати втрату за рахунок обсягів продажу [9].

На Міжнародній конференції «Охорона прав інтелектуальної власності в Україні та Європейському Союзі: політика, законодавство, практика», що проходила у Києві 16 червня 2011 року, професор права інтелектуальної власності Коледжу Королеви Мері

Лондонського університету М. Блекеней у своєму виступі взагалі не зазначив економічні фактори як засоби протидії злочинам у сфері порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. Свою позицію він пояснив тим, що визначення цінової політики щодо таких об'єктів є частиною господарської діяльності суб'єктів цього ринку, й саме ці суб'єкти мають право на її визначення. З такою позицією безумовно не можна погодитися. Канадський науковець М. Гюст взагалі зазначає, що порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності не є порушеннями у прямому сенсі цього слова [10]. На його переконання, такі дії є частиною економічного механізму, що обумовлений принципами здійснення господарської діяльності: попит породжує пропозицію. На підтвердження своєї позиції автор наводить численні випадки порушень прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації не лише у країнах, що розвиваються, а й у всьому світі, в тому числі й в Канаді. Пропонування на ринку контрафактних товарів, на його думку, завжди існувало та буде існувати у подальшому через охоплення цією діяльністю свого сегменту товарного ринку та ринку праці. Намагання ж правовими засобами надати володільцям зазначених прав щонайширшої правової охорони є проявом недобросовісної конкуренції і спробою закріпити за обмеженим колом осіб специфічні осучаснені привілеї, на шталт тих, які надавалися монархами окремим особам у середньовіччі.

Політика обмеження доступу до нових об'єктів права інтелектуальної власності й отримання завдяки цьому економічних переваг характеризує діяльність не тільки окремих монополій, а й обумовлює зовнішньоекономічний курс цілих країн. Так, оцінюючи вплив глобалізації у сфері авторського права, Сенат США зазначив, що уніфікація законодавства про авторське право є вкрай важливою для стимулювання вільного надходження захищених творів на ринки та забезпечення використання комерційної вартості таких творів на світових ринках на користь американських володільців авторського права. На думку А. Сторі, американські законодавці, проголошуючи подібні гасла, не переймаються проблемами охорони, скажімо, досягнень національної культури Нігерії або ж Бразилії, а переслідують у цих країнах інтереси власних виробників (зокрема компанії «Microsoft» або останнього голлівудського блокбастеру) [11, с. 151]. П. Дракос та Р. Майн стверджують, що дотримання права інтелектуальної власності може скоротити існуючий у світі

доступ до генетики, охорони здоров'я, досягнень у сільському господарстві, освіті й інформаційних технологіях, особливо для людей у бідних країнах. Глобальні права інтелектуальної власності, на їх думку, є продуктом стратегічної поведінки транснаціональних корпорацій замість демократичного діалогу, спрямованого на розвиток країн усього світу [12].

На моє глибоке переконання, виключні майнові права інтелектуальної власності великих транснаціональних корпорацій не мають нічого спільного із інтелектуальною діяльністю та творчою працею. Представники зазначених корпорацій не втомлюються стверджувати, що вони вкладають великі кошти у розвиток суспільства. Але відповідно до законодавства України, як і будь-якої іншої цивілізованої держави, об'єкти права інтелектуальної власності, що мають творчий характер, можуть бути створені виключно окремими людьми. Автором такого об'єкту може бути тільки фізична особа, творчою працею якої створений такий об'єкт. Важко в це повірити, але становище програміста, творчою працею якого створюється інтелектуальний результат, у сучасному світі в чомусь схоже із становищем пролетаря на початку ХХ століття. Сьогодні склалася практика, в якій (в першу чергу, завдяки сучасному трактуванню права інтелектуальної власності) результат праці програміста повністю у нього вилучається. Він не може під загрозою відповідальності скористатися своїм же кодом, результатом власних інтелектуальних зусиль. Як тільки код створений – всі права на нього негайно ж переходять до працедавця. Він може звільнити автора, найняти іншого програміста (іноді – практично штрейкбрехера), повністю відібравши у автора результати його праці.

В цьому відношенні програміст абсолютно безправний. При цьому в інших галузях, що надають так звані консалтингові послуги (юристи, бухгалтери тощо) нічого подібного не відбувається: юрист вільно переходить від одного працедавця до іншого, залишаючи при собі розроблені ним проекти документів. Одночасно, жодний програмний продукт та переважна більшість інших творів, виключні майнові права на які належать транснаціональним корпораціям, не містить навіть згадування про їх авторів, тобто фізичних осіб, творчою працею яких (або якого) був створений цей інтелектуальний результат. Зазначені ж корпорації не можуть бути авторами цих інтелектуальних продуктів за визначенням. Саме тому, на мою думку,

насьогодні до авторського права та права на результати творчої діяльності слід відносити виключно права первинного суб'єкту, тобто фізичної особи, яка своєю творчою працею створила твір, виконання або винахід. Все інше не утворює правовідносин у сфері інтелектуальної, творчої діяльності, а є угодою про розподіл прибутків, бізнесом, господарськими правовідносинами, що не можуть мати виключного характеру.

Слід також наголосити на непоодинокі випадки провокування порушень прав на об'єкти інтелектуальної власності з метою подальшого отримання прибутку або господарського, економічного зиску. Окремі володільці прав на такі об'єкти з метою створення попиту щодо них навмисно розміщують їх у вільному доступі, не обмежуючи їх відтворення, розповсюдження або використання. Коли попит на зазначений об'єкт на ринку займає відповідне місце серед аналогічних або схожих товарів, він вилучається із вільного доступу, та щодо нього встановлюються більш високі ціни, що дозволяє компенсувати попереднє його безоплатне використання. Найчастіше такий маркетинговий хід застосовується щодо об'єктів авторського права та суміжних прав (комп'ютерних програм, виконань, художніх творів тощо). Але попередня діяльність володільців прав на зазначені об'єкти щодо створення попиту на свої товари, як правило, ретельно приховується, й вся провина за їх наявність у вільному доступі покладається на так званих «інтелектуальних піратів», які начебто без дозволу володільців права інтелектуальної власності вчинили протиправні дії.

На вищезазначеній Міжнародній конференції адвокат, асоційований професор Факультету права Університету ім. Аристотеля (Тесалоніки, Греція) Інглезакіс Іоанніс також навів поширений у Західній Європі приклад отримання прибутку від порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. Володільць таких прав, попередньо встановивши на комп'ютер програмне забезпечення, що дозволяє відстежувати місцезнаходження та адресу кінцевого споживача, розміщує певний результат інтелектуальної діяльності у вільному доступі в мережі Інтернет. Як тільки відбувається ознайомлення сторонніх осіб із зазначеним об'єктом або його інше використання, до такої особи пред'являється вимога щодо відшкодування спричиненої володільцеві шкоди порушенням його виключного права дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності. Розмір такої шкоди в середньому оцінюється у 10 тис. євро. У разі відмови добровільно відшкодувати спричинену шкоду, володі-

лець права інтелектуальної власності подає позов до суду із зазначенням електронної адреси порушника, що дозволяє встановити його фізичне місцезнаходження та особистість. Із 100 вимог, що в середньому висуваються кожною з таких осіб на рік, лише у 10 % випадків вони досягають бажаного результату, але цього більш ніж достатньо для забезпечення високого рівня їх життя й отримання прибутку, який не залежить від ступеня конкурентоспроможності такого об'єкту творчої діяльності на ринку.

Аналогічна ситуація склалася і у Германії, коли відповідальність за скачування контенту в торрентах (torrents) поклали на споживачів. Володільцям права інтелектуальної власності стало вигідно власноруч розміщати на торрентах власний контент і відслідковувати тих осіб, хто його нелегально використовує (скачує). Таким особам висувалися позови, на яких володільці прав на об'єкти інтелектуальної власності заробляли більше ніж від легального поширення свого контенту. Зазначені дії пояснюються як самозахист прав на об'єкти інтелектуальної власності, але наведені випадки за законодавством України є провокацією злочину та кваліфікуються як підбурювання до вчинення відповідного злочину у сфері інтелектуальної власності.

Таким чином, для досягнення мети економічного домінування поодинокі володільці прав, великі корпорації і навіть окремі країни використовують, перш за все, юридичні та політичні механізми охорони. Тому необхідно зазначити, що поки не буде створено саме економічних передумов доцільності дотримання прав на об'єкти інтелектуальної власності, а ринок таких об'єктів не буде врегульовано перш за все за допомогою економічної складової, досягнути суттєвих зрушень у питаннях протидії таким порушенням і пов'язаних з цим кримінологічних процесів, навряд чи представляється можливим. Для захисту об'єктів інтелектуальної власності володільці прав на них повинні застосовувати, перш за все, економічні методи: орієнтувати ціну творчих продуктів з урахуванням платоспроможності населення відповідного регіону, сприяти зростанню попиту на продукцію не шляхом монополізації ринку, а покращенням якості товару та попиту на нього тощо.

Важливо мати на увазі, що існування тіньового ринку практично повністю визначається соціально-економічною політикою транснаціональних монополій, що проводять нові програмні проду-

кти, нові ефективні компактні носії аудіо- та відеопродукції індустрії розваг, товари широкого споживання тощо. Якби ці компанії не були монополістами на ринках об'єктів права інтелектуальної власності або вели більш соціально орієнтовану економічну діяльність, спрямовану на задоволення потреб максимально широких верств населення, то більшість осіб, які натепер залучені до виробництва контрафактних товарів або вимушеного порушення прав на результати творчої діяльності, було б природно «втягнуто» у виробництво легальної продукції, а проблему інтелектуального піратства було б вирішено на державному рівні в більшості країн світу [13, с. 43]. Саме тому діяльність компанії Ex.ua необхідно розглядати, перш за все, не через призму того, що вона щось вчиняє правомірно або протиправно, а виключно як підґрунтя, що нарешті обумовило публічну дискусію саме у питаннях співвідношення майнових прав інтелектуальної власності та права громадян на доступ до культурних і технічних досягнень нашої цивілізації.

Безумовно, вирішальне значення запровадження дієвої системи протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності належить діяльності органів державної влади та їх зацікавленості в ефективності цієї системи. Саме тому другим за своєю значимістю та впливом на вказану групу протиправної поведінки респонденти вказали політичні детермінанти злочинності у сфері інтелектуальної власності. Для України така послідовність і взаємозв'язок економічних і політичних факторів посягань на права щодо результатів творчої діяльності та засобів індивідуалізації є натепер вкрай актуальними. Зазначене обумовлено тим, що у своїй більшості економічну та політичну еліту України (на відміну від соціальної еліти) складають одні й ті самі особи.

З одного боку, зазначене не є чимось виключним або таким, що характеризує національні особливості України. Вказані процеси обумовлені світовими тенденціями, коли «входження у владу» можливе лише за наявності заможності або підтримки з боку осіб, які мають великі статки та розраховують на лобювання їх інтересів у владі. З іншого боку, жоден представник бізнесово-владної еліти України не вважає за потрібне збільшувати свої статки за рахунок створення об'єктів інтелектуальної власності або набуття прав на такі об'єкти. Звичайно, діяльність господарчих суб'єктів цих осіб в окремих випадках вимагає використання певних комерційних найменувань або торговельних марок, що ідентифікують цього

суб'єкта чи товар на ринку, чи наявності організацій мовлення з метою, знов таки, впливу на громадську думку та (або) отримання прибутку. Але в Україні саме наявність владних повноважень у фактичних володільців прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації або лобіювання їх інтересів владними структурами в більшості випадків відіграє превентивну роль у порушенні особистих немайнових та (або) майнових прав інтелектуальної власності таких осіб.

Водночас, використання зазначеними особами адміністративного ресурсу фактично позбавляє їх як необхідності застосовувати правові механізми охорони наявних прав на об'єкти інтелектуальної власності, так і дотримуватися прав інтелектуальної власності, що належать іншим особам. Так, за твердженням народного депутата України Є. Царькова, одного із ініціаторів проекту Закону України від 7 лютого 2012 року № 9745 «Про внесення змін до Закону України «Про Національну програму інформатизації» щодо використання відкритого програмного забезпечення в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, державних установах, державних підприємствах та навчальних закладах державної і комунальної форми власності» [14], 90 % народних депутатів Верховної Ради України використовують «піратське» програмне забезпечення [15].

Крім того, зазначені об'єкти, володільцями прав на які є громадяни України, як правило, мають «внутрішній» (національний) вжиток, тобто потребують правової охорони тільки в межах України, де вони і так є захищеними. Наявність владних повноважень дозволяє володільцям таких прав суттєво обмежити або зробити економічно неефективними експорт на територію України аналогічних об'єктів права інтелектуальної власності чи товарів, в яких втілено такі об'єкти, з інших країн, встановивши митні, податкові, адміністративні або інші перепони на їх шляху. Зазначене, як правило, не тільки дозволяє позбутися конкуренції на внутрішньому ринку, а й отримати від цього економічний зиск. Водночас, у питаннях поширення на території України об'єктів права інтелектуальної власності, що не створюють конкуренції економічним інтересам владної еліти, національні інтереси України не враховуються, а іноземним володільцям прав на такі об'єкти надається режим найбільшого сприяння. Про це свідчить як ратифікація Верховною Радою України численних міжнародних угод і конвенцій, за якими Україна бере

на себе цілу низку зобов'язань, але не отримує від цього жодного зиску, так і діяльність органів влади й окремих її представників щодо лобювання в Україні інтересів окремих транснаціональних монополій.

Так, 1 травня 2005 р. між Міністерством освіти і науки України та компанією «Microsoft Ireland Operations Limited» був укладений договір про легалізацію комп'ютерних програм виробництва компанії «Microsoft» у всіх органах державної влади [16]. Згідно з п. 4 додатку 1 до цього договору, обсяги закупівель лише протягом 2005–2007 років визначалися на рівні 120 тисяч примірників комп'ютерної програми «Windows XP Professional Upgrade (Ukrainian LIP) GOVT» та 120 тисяч примірників комп'ютерної програми «Microsoft Office 2003 Win32 Ukrainian Standard GOVT» щороку. Виходячи з п'ятирічного терміну дії зазначеного договору (до 1 січня 2010 року), прогноз обсягів закупівель зазначених програмних продуктів складав 600 тис. примірників за ціною 280 дол. США за один комплект (ОС + офісний пакет), що становить 168 млн дол. США. Окремо слід наголосити, що зазначені витрати з державного бюджету жодним чином не вирішували проблеми дотримання прав інтелектуальної власності та програмного забезпечення органів державної влади ліцензійними комп'ютерними програмами. По-перше, вказаних вище двох програмних продуктів недостатньо для повноцінної роботи будь-якого комп'ютера та для виконання їх користувачами покладених на них обов'язків. По-друге, через незначний термін ефективного використання комп'ютерної програми (3–4 роки), на момент закінчення строку договору вже встановлені програмні продукти потребуватимуть заміни на нові версії. І так до нескінченності, що і підтвердило чинне керівництво держави [17].

Уряди інших країн вирішують аналогічні питання або шляхом використання вільного програмного забезпечення («Linux», «RedHat», «Suse»), або створюючи власний інтелектуальний продукт. Останнє дозволяє не тільки вирішувати питання на дострокову перспективу, а й залучати до створення об'єктів права інтелектуальної власності вітчизняних фахівців, що формує нові робочі місця та перешкоджає відтоку висококваліфікованих спеціалістів в інші країни. Світовий досвід засвідчує, що оптимальний шлях рішення цього питання пов'язаний також з наданням різного роду податкових пільг відповідним підприємствам та інвесторам, суб'єктам малого бізнесу,

пільгового кредитування за рахунок коштів, передбачених спеціальними державними програмами.

Про обрання як першого, так і другого шляхів розвитку нашої країни проголосив Прем'єр-міністр України М. Я. Азаров [18; 19]. Але в нашій державі «обіцяти» та «одружитися» це зовсім різні речі, особливо напередодні виборів до Верховної Ради України. Крім того, за відсутності єдиної державної політики щодо наведеного питання, окремі державні структури вирішують проблему програмного забезпечення як хто хоче або може. Так, «Державний Ощадний банк України» у березні 2012 року уклав угоду з компанією «Microsoft Ireland Operations Limited» щодо закупівлі програмного забезпечення вартістю 24,94 млн. грн. [20]. Одночасно, в МВС України, де на сьогодні, за визначенням директора компанії «Майкрософт-Україна» Д. Шимківа, відсоток нелегалізованого програмного забезпечення є найбільшим серед органів державної влади, вирішення зазначеного питання взагалі не стоїть на порядку денному [21].

Водночас, майже 90 % кримінальних справ щодо порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності стосуються результатів творчої діяльності та засобів індивідуалізації, володільцями прав на які є іноземні громадяни, фірми або транснаціональні корпорації (здебільшого США та РФ). Щодо порушення прав на комп'ютерні програмні продукти, ця частка складає 100 %. Не є виключенням і випадок припинення діяльності сайту Ex.ua. Таким чином, Україна за власний кошт (на утримання правоохоронних та судових органів і фінансування їх діяльності) забезпечує надприбутки (виходячи з цінової політики, запровадженої щодо України) іноземних фірм і корпорацій, податки від господарської діяльності яких надходять до бюджетів інших країн. А головне, охорона прав на об'єкти інтелектуальної власності забезпечується шляхом застосування кримінально-правового впливу виключно щодо громадян України, тобто шляхом криміналізації суспільства нашої держави. З цього приводу народний депутат України В. Даниленко вмотивовано стверджує, що припинення діяльності ресурсу Ex.ua безпосередньо після звернення до МВС України Держдепартаменту США та іноземних володільців прав інтелектуальної власності негативно впливає на імідж міністерства, так як створюється уявлення, що воно діє за вказівками іноземних держав і корпорацій та не враховує погляди громадян України [22].

Таким чином, саме дослідження природи порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності дозволить позначити особливості, що сприяють збереженню таких порушень у суспільстві, встановити факт зв'язку між причиною та наслідком, а в результаті – виробити ефективні заходи протидії зазначеним посяганням. Якщо натеper понад 90 % дорослого населення України вчиняють діяння, що мають ознаки злочинів у сфері інтелектуальної власності, це може свідчити виключно про хибне ставлення законодавця до визначення норм-заборон в чинному законі про кримінальну відповідальність.

Механізм протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності повинен складати інтегровану цілісну сукупність необхідних і достатніх правових елементів, за допомогою яких суб'єкти протидії зазначеним посяганням формують раціональну систему впливу на їх детермінанти, забезпечують ефективне здійснення кримінологічного процесу та досягають результативного виконання завдань і функцій, маючи за кінцеву мету зменшення реального, а не вдаваного рівня злочинності у сфері інтелектуальної власності.

Одночасно, в Україні на законодавчому рівні не виробляються адекватні заходи реагування порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності, має місце прогалина в розробці системних заходів, законодавство не повною мірою систематизоване, що створює умови для плутаної судової практики, а діяльність правоохоронних органів має досить плутаний характер. Про це свідчить і відновлення роботи ресурсу Ex.ua. Особливо слід наголосити, що чинний кримінальний закон є головним чинником злочинності у сфері інтелектуальної власності, а більшість статей, що передбачають злочини цієї групи, складає так звану штучну злочинність, що являє собою продукт невиправданої правової творчості та не має належного соціального, юридичного та морального підґрунтя.

Економічні та політичні заходи протидії посяганням у сфері інтелектуальної власності в Україні або взагалі не використовуються, або використовуються вимушено, що призводить до зловживань володільцями прав на об'єкти інтелектуальної власності своїм монопольним становищем та виключними правами. Політика обмеження доступу до нових об'єктів права інтелектуальної власності та отримання завдяки цьому економічних та політичних переваг натеper характеризує діяльність не тільки окремих володільців зазначе-

них прав, транснаціональних монополій, а й обумовлює зовнішньо-економічний курс цілої низки розвинених країн. Водночас, ефективність політичних заходів протидії нівелюється як ратифікацією Україною численних міжнародних угод і конвенцій, за якими наша держава бере на себе цілу низку зобов'язань, але не отримує від цього жодного зиску, так і діяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування й окремих їх представників щодо лобювання інтересів транснаціональних монополій.

Відсутність виваженої політики щодо створення конкурентоздатних об'єктів інтелектуальної власності не дозволяє залучати до творчої діяльності вітчизняних фахівців, є перешкодою забезпечення зайнятості населення, становлення національної інтелектуальної еліти та сприяє відтоку висококваліфікованих спеціалістів за межі України.

Література

1. Разработчики программного обеспечения в Украине просят о защите авторских прав [Электронный ресурс] // Интернет-магазин компьютерной техники <http://MAG.com.ua>. : [веб-сайт]. – Режим доступа : <http://mag.com.ua/news274.htm> (27.04.2012).
2. Интеллектуальное пиратство разрушает экономику [Электронный ресурс] // LB.ua : [веб-сайт]. – Режим доступа : http://society.lb.ua/life/2012/02/08/135851_intellektualnoe_piratstvo.html (17.04.2012).
3. Дудін В. Правові колізії «всесвітньої павутини» [Електронний ресурс] / В. Дудін // Загальнонац. правова газета «Юридичний вісник України» : [веб-сайт]. – 2009. – № 13 (717). – Режим доступу: http://www.yuricom.com/ua/legal_bulletin_of_Ukraine/archive/?aid=3953&jid=318 (28.04.2012).
4. «Авторское право стало принуждением к рабству», – эксперт [Электронный ресурс] // LB.ua : [веб-сайт]. – Режим доступа : http://society.lb.ua/life/2012/02/08/135778_avtorskoe_pravo_stalo_prinuzhdeniem.html (17.04.2012).
5. Валле В. Парадокси права інтелектуальної власності / В. Валле. – К. : Освіта України, 2010. – 448 с.
6. Determinants of survival following HIV-1 seroconversion after the introduction of HAART [Електронний ресурс] // TheLancet.com : [веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/> (10.03.2010).
7. Towards universal access: Scaling up priority HIV/AIDS Interventions in the Health Sector, September 2009, Progress Report : WHO/UNAIDS/UNICEF [Електронний ресурс] // World Health Organization (WHO) : [веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.who.int/hiv/pub/2009progressreport/en/> (28.04.2012).

8. Купить Windows 7 по лучшей цене! [Електронний ресурс] // Компания ООО «Софтлист» : [веб-сайт]. – Режим доступу : <http://shop.softlist.ua/products/windows-7.html> (15.05.2011).

9. Microsoft начал бороться с китайскими пиратами удешевлением своего ПО [Електронний ресурс] // Портал DELO.UA : [веб-сайт]. – Режим доступу : <http://delo.ua/world/microsoft-nachal-borotsja-s-ki-146824/> (28.04.2012).

10. Geist M. Old Copyright Law And New Technologies: Canadian Copyright Reform In The Digital Age [Електронний ресурс] // Michael Geist's Blog : [веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.michaelgeist.ca/content/view/791/139/> (24.04.2012).

11. Валле В. Спадок Джеймса I та королеви Анни : охорона інтелектуальної власності у часі й просторі / В. Валле. – К. : Дух і літера, 2010. – 216 с.

12. Drahos P. Global Intellectual Property Rights: Knowledge, Access and Development [Електронний ресурс] / P. Drahos, R. Mayne // AvaxHome.RU : [веб-сайт]. – Palgrave : Oxfam, 2002. – 288 pages. – Режим доступу: <http://www.avaxhome.ws/ebooks/GlobalIntellectualPropertyRights.html> (06.02.2011).

13. Дворянkin О. «Песочные часы» преступной деятельности на рынке объектов интеллектуальной собственности / О. Дворянkin, А. Овчинский // Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. – 2002. – № 9. – С. 36-44.

14. Про внесення змін до Закону України «Про Національну програму інформатизації» щодо використання відкритого програмного забезпечення в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, державних установах, державних підприємствах та навчальних закладах державної і комунальної форми власності : проект Закону України від 7 лют. 2012 р. № 9745 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіц. веб-сайт]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42379 (17.05.2012).

15. 90 % нардепов используют пиратское программное обеспечение, – Царьков [Электронный ресурс] // LB.ua : [веб-сайт]. – Режим доступу : http://economics.lb.ua/telecom/2012/01/25/133464_90_nardepov_ispolzuyut_piratskoe.html (19.02.2012).

16. Договір між Міністерством освіти і науки України та компанією «Microsoft Ireland Operations Limited» про легалізацію комп'ютерних програм виробництва компанії «Майкрософт» [Електронний ресурс] : від 1 трав. 2005 р. // Верховна Рада України : [офіц. веб-сайт]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_216 (27.04.2012).

17. Колесніков пообіцяв Microsoft легалізувати програмне забезпечення в Україні [Електронний ресурс] // NewsMarket : [веб-сайт]. –

Режим доступу : <http://www.newsmarket.com.ua/2010/11/kolesnikov-roobitsyav-microsoft-legalizuvati-programne-zabezpechennya-v-ukrayini/> (22.04.2012).

18. У Азарова вирішили відмовитися від платних комп'ютерних програм [Електронний ресурс] // Інтернет-видання ForUm : [веб-сайт]. – Режим доступу : <http://ua.for-ua.com/politics/2011/12/05/191902.html> (28.04.2012).

19. Микола Азаров : Правильні інвестиції – у світлі голови [Електронний ресурс] // Інформаційно-аналітичний центр «ЮРЛИГА» : [веб-сайт]. – Режим доступу : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2010/7/14/27628.htm> (28.04.2012).

20. Госбанк потратит 25 млн грн на ПО от Microsoft [Електронний ресурс] // LB.ua : [веб-сайт]. – Режим доступу : http://economics.lb.ua/telecom/2012/03/30/143666_gosbank_potratit_25 mln_grn.html (17.05.2012).

21. Госорганы Украины задолжали Microsoft \$100 млн [Электронный ресурс] // LB.ua : [веб-сайт]. – Режим доступа : http://economics.lb.ua/telecom/2012/03/13/140782_gosorgani_ukraini_zadolzhali.html (17.05.2012).

22. В Компартии заступились за EX.UA [Электронный ресурс] // Інформаційна агенція Ліга.Новості : [веб-сайт]. – Режим доступа : http://news.liga.net/news/society/600373-v_kpu_zastupilis_za_ex_ua.htm (17.05.2012)

УДК 347.45

Горlach А. С.викладач кафедри цивільно-
правових дисциплін та правового
забезпечення підприємницької
діяльності ХЕПУ

Якість послуги

Стаття 177 ЦК України визначає послугу як об'єкт цивільних прав. Застосувавши тлумачення зазначеної статті, ми доходимо до висновку, що роботи та послуги є окремою групою об'єктів цивільних прав. Поняття «майно» не включає в себе роботи та послуги, хоча договори про надання послуг мають майновий характер. Послуги не є майном за своєю правовою природою, проте як будь-які об'єкти цивільних прав, мають певну майнову цінність, тобто виступають в економічному обороті як певне благо, а тому характеризують сферу регулювання цивільного права [1].

Хоча регулюванню відносин послуг присвячено безліч законів та підзаконних нормативних актів, але, на жаль, сторони не завжди добросовісно виконують свої договірні зобов'язання, особливо це стосується бажаного результату надання послуг. Тоді у справу за бажанням осіб втручається держава в особі судів, використовуючи при цьому національне право. Сьогодні все більше осіб звертається за вирішенням цивільних спорів до суду, бо це цивілізований спосіб вирішення справи по суті.

Зараз в Україні стрімко розвивається як велике, так і мале підприємництво, все більше осіб реєструються як суб'єкти підприємницької діяльності, створюються все нові юридичні особи. Всі вони виконують роботи, продають, купують майно, надають послуги. Відносини між суб'єктами регулюються укладанням договорів. Сторони цивільних правовідносин прагнуть укласти все більш досконалі договори, щоб потім «зеконотомити» свій час як на досудовому, так і у судовому процесі вирішення справи у разі виникнення суперечностей. Тому одним з найважливіших завдань є така законотворчість, яка допомогла б найбільш ефективно розв'язувати суперечності, що виникають, і передбачити їх заздалегідь у нормативних актах.

Населення, задовольняючи свої потреби, стикається з необхідністю отримання послуг різних напрямів, але обов'язково якіс-

них, з належним рівнем їх надання. Незважаючи на те, що велика кількість нормативно-правових актів регулюють правовідносини з надання послуг, у них не міститься точного визначення поняття «послуги». Лише ГОСТ 30335-95 «Послуги населенню. Терміни і визначення», затверджений наказом Держкомстату України від 4 березня 1996 р. № 99, визначає послугу як «результат безпосередньої взаємодії виконавця і споживача, а також власної діяльності виконавця із задоволення потреб споживача». Автор коментаря до ст. 901 ЦК України Ястребчак В.В. пропонує уточнити положення наведеного нормативно-правового акту і визначає поняття «послуги» у такому значенні: «Послуга – це продукт діяльності виконавця, що досягається в результаті вчинення дій чи здійснення діяльності і є засобом задоволення конкретної потреби замовника, не пов'язаним зі створенням речі чи об'єкта інтелектуальної власності». [2] Водночас Саннікова Л.В. пропонує визначати послугу як дію надавача послуги зі збереження або зміни стану немайнових благ, яка здійснюється ним на користь споживача послуги.[3]

Визначивши поняття послуги, виникає необхідність встановити, яку ж саме послугу можна вважати якісною? Якість послуги безпосередньо пов'язана з її кінцевим результатом, корисним ефектом, тобто з тим, чого прагнув замовник послуги, звертаючись до виконавця. Визначення якості послуги – одна з основних проблем правового регулювання відносин, що пов'язані з їх наданням. Питання якості послуг, тобто якості діяльності також одне з найскладніших питань правозастосовної практики. Складність цієї проблеми полягає у формалізації ознак, критеріїв, яким повинна відповідати операція, щоб бути доброякісною послугою. На відміну від виконання робіт, результат послуги не має матеріального вираження і тому виникає складність у визначенні якості послуги.

Одна з головних властивостей послуги – нестійкість її якості. Якість – це те, що не можна обчислити. Вона виявляється в особливостях, специфічних рисах явища, і рівень якості – це низка властивостей, що роблять явище цінним, значущим. Отже, рівень якості повинен визначатися набором ознак операцій, які виконуються. Тут виникає складність: як визначити ті ознаки і вимоги, яким повинна відповідати операція, щоб бути доброякісною послугою? Частіше всього визначення відбувається через співвідношення собівартості і кінцевої ціни, кількість обслужених предметів, тобто через кількісні показники. Але ж чи якість це?

Якість окремих видів послуг можна визначати методами експертної і соціологічної оцінки. Прийнятна також оцінка майстерності виконавця, технологічної дисципліни (дотримання послідовності), завершеності операції (чи досягнута її мета), якості обслуговування для споживацьких послуг (етика спілкування, створення комфортної обстановки для споживачів, замовників послуг, облік її запитів).

Складність визначення критеріїв якості пов'язана також з тим, що послуга невідчутна, не має речового результату, нестійка, а тому в цивільному праві звичайно встановлюються норми про те, які дії не повинен вчиняти виконавець послуг, у зв'язку з чим у підзаконних актах закріплюються або формальні критерії визначення якості, або застосовуються юридичні конструкції, в основі яких лежить, негативне зобов'язання.

Якість послуги і якість речі майже не сумісні. Про якість можна досить просто вести мову стосовно результату праці, результати ж цивільно-правового обігу нерідко намагаються знайти певні критерії якості самостійно.

Деяку допомогу може надати низка нормативних актів стосовно сертифікації різних видів послуг (Правила обов'язкової сертифікації готельних послуг №37 від 27.01.99. Правила обов'язкової сертифікації і послуг харчування тощо). У цих нормативних актах якість досліджується у рамках оцінки процесу надання послуг, безпечності її надання, стабільності процесу, майстерності виконання. Ці нормативні акти у розділі «терміни та визначення» вказують, що якість – сукупність характеристик послуги, яка визначає її здатність задовольняти встановлені або передбачувані потреби споживача.

Як метод оцінки якості можна розглядати технологічну дисципліну (повна необхідна послідовність дій, політику у сфері якості (як відноситься виконавець до своїх дій), етика спілкування (для певних видів послуг, наприклад, готельних). Для всіх послуг майже не можливо встановити універсальні критерії якості.

Зазначені вище властивості призводять до виявлення однієї з головних якостей послуги: неформалізованість (відсутність законодавчого визначення) якості послуги і складність її визначення. Неможливість збереження послуги, відсутність її матеріального вираження – це характеристики, які створюють проблему визначення якості послуги. Сучасний розвиток ринку послуг призвів до

того, що учасники цивільно-правових відносин часто намагаються знайти критерії якості послуги, хоча подібні розробки в законодавстві і не зустрічаються, – адже поняття «послуга» і «якість» лише відносно сумісні, і поняття «якість» притаманна для робіт, які мають матеріальне вираження. Як вірно зазначає у своїй науковій роботі «Послуги як об'єкт цивільних прав» Степанов Д.І., питання визначення якості послуги, тобто якості власне діяльності, яка здійснюється виконавцем представляє одну з найвищих проблем правозастосовної практики, з якою стикаються судові органи. Ця проблематика пов'язана з тим, що якість – це те, що неможливо обчислити, до чого неможливо застосувати величини, бо це протилежність кількості.

Спираючись на наведене, можна зробити висновок про те, що якість послуги виявляється в її особливостях, специфічних рисах явища, рівневі якості. Це низка характеристик, які роблять явище значущим та цінним. Тобто, рівень якості послуги повинен визначатися сукупністю ознак операції, яка виконується. Але в цьому і полягає друга проблема визначення якості послуги, адже проблематично визначити критерії і вимоги, які висуваються до операції через те, що послуга не має матеріального результату, не зберігається, швидко зникає, а також характеризується нерозривністю надання і споживання.

Питання встановлення певних рамок у встановленні сукупності чітко сформульованих критеріїв оцінки якості, на жаль, не знайшла свого нормативного закріплення як у вітчизняному праві, так і у вітчизняній правовій науці.

Засобами, які дозволяють провести таку оцінку, є методи експертного та соціологічного оцінювання. Таким чином, якщо врегулювати нормативно якість послуги неможливо, надається змога звернутися до спеціаліста певної сфери і отримати від нього висновок у вигляді експертної оцінки. Також для того, щоб виявити наявність вимог, які характеризують якість, необхідно провести соціологічне дослідження, хоча це пов'язано зі значними матеріальними витратами та великими витратами часу на їх проведення, проте такий прийом варто використовувати лише для послуг, що вже були надані. Тому внесення таких критеріїв якості до нормативної бази було б нерозумно, бо ці визначення не надають однозначності терміна «якості послуги».

Специфіка договору про надання послуг полягає у тому, що в ньому зазначається лише вид діяльності виконавця, замовник зобов'язує його виконати низку дій, які необхідні для досягнення певної мети. Мета ж може визначатися перепискою, практикою, яка була встановлена у взаємовідносинах сторін, звичаями документообігу та поведінкою сторін після надання послуги. Тобто якісною постає та послуга, яка відповідає тим вимогам, які висуваються до неї середньо статистичною особою і має ті якості, які притаманні послугам певного роду. Оскільки послуга не має властивості зберігатися, на практиці можуть виникати спори, які пов'язані з застосуванням різних критеріїв оцінювання якості із різним територіальним розташування або різною сферою діяльності. Тому при виборі критеріїв оцінювання слід надавати перевагу тим, які існують у місці надання послуги та в тій самій сфері.

Формалізоване визначення якості послуги – складне завдання, єдиних критеріїв немає, і їх визначення не можливо завдяки особливостям, ознакам послуги. Саме тому законотворці і особи, які займаються правозастосуванням, зазвичай встановлюють не критерії якості, а те, чого не повинен робити виконавець або встановлюють формальні критерії визначення якості, що зазвичай не є критеріями визначення якості (майстерності виконавця, опосередковано – його кваліфікація, наявність диплому або обставини, що супроводжують надання послуг – комплектація обладнанням закладу, готовність аудиторії до начального процесу). Нездатність права на цьому рівні його розвитку унеможливує закріплення на рівні позитивного права чітких критеріїв якості послуги та методів її визначення, що в свою чергу призводить до ослаблення інтенсивності правового регулювання з боку позитивного права і посилення впливу на вирішення спорів, що виникають для суддівського переконання. Для зменшення кількості спорів та урегулювання правовідносин між виконавцем послуги та її споживачем законотворень повинен прагнути до позитивного визначення якості послуг, хоча зробити це на практиці і важко.

Література

1. Степанов Д.И. «Услуги как объект гражданских прав».- М.Статут. – 2005. – 349 с
2. Санникова Л.В. «Услуги в гражданском праве России».- Рос- сийская академия наук. Институт государства и права.

3. Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар: у 2 ч. За заг. ред. Я.М. Шевченко.- К.: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре». – 2004. – ч. 2. – 896 с.
4. Цивільний кодекс України. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>.
5. Закон України «Про захист прав споживачів». [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>.
6. Правила обов'язкової сертифікації готельних послуг № 37 від 27.01.99. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>

ЕКОНОМІКА

УДК 339.727.22

Басва О.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри
менеджменту УПА

Аналіз проблем формування українського інвестиційного клімату

Анотація

Дослідження присвячене аналізу проблем формування інвестиційного клімату в Україні. Для конкретизації проблем виявлені фактори, які заважають формуванню українського інвестиційного клімату. У роботі аналізується українська законодавча база інвестиційної діяльності. Розглядаються економічні переваги, якими володіє український ринок.

Ключові слова: інвестиційний клімат, іноземні інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційна реформа.

Аннотация

Исследование посвящено анализу проблем формирования инвестиционного климата в Украине. Для конкретизации проблем определены факторы, которые мешают формированию украинского инвестиционного климата. В работе анализируется украинская законодательная база инвестиционной деятельности. Рассматриваются экономические преимущества, которыми обладает украинский рынок.

Ключевые слова: инвестиционный климат, иностранные инвестиции, инвестиционная деятельность, инвестиционная реформа.

Annotation

Problems of the investment climate in Ukraine are analyzed. Factors that prevent the formation of the Ukrainian investment climate are identified. Economic advantages of the Ukrainian market are considered.

Keywords: investment climate, foreign investments, investment activity, investment reform.

Постановка проблеми. Інтеграція України в систему міжнародних економічних відносин вимагає забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в країні і переходу до більш якісного інвестиційно-інноваційного типу зростання. Сприятливий інвестиційний клімат має позитивний вплив на соціально-економічну динаміку, ефективність залучення в світовий поділ праці, можливості модернізації на цій основі національної економіки.

Обсяги залучених іноземних інвестицій показують наскільки є сприятливим і привабливим інвестиційний клімат в країні для вкладання капіталу. Сьогодні потенційні інвестори виявляють недостатню зацікавленість до української економіки. Зважаючи на це, необхідно виявити фактори, що створюють низький рівень привабливості умов економічної діяльності та запровадити низку заходів, спрямованих на покращення інвестиційного клімату в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування українського інвестиційного клімату досліджували різні фахівці. Серед них Молдован О., Ференс О., Пітель Н., Кредісов О., Томаш Ф., Попова О., Дерев'янка А., Бестман Х., Маркетті Д., Кісіль М., Гаврилюк О., Шевчук Р. та ін.

На думку цих провідних вчених-економістів інвестиційний клімат в Україні оцінюється як нейтральний? незважаючи на те, що показники Індексу Інвестиційної привабливості трохи підвищилися в 2011 р. Для позитивних змін необхідні конкретні кроки щодо усунення вже існуючих і знову виникаючих бар'єрів, які дозволять інвесторам відчувати зміни в інвестиційному кліматі. Фахівці зазначають, що Україна має надзвичайно великий потенціал. Але для цього необхідно ліквідувати чинники, що стримують розвиток бізнесу та запровадити комплекс заходів щодо стимулювання ділової активності, поліпшення бізнес-клімату й створення сприятливих умов для надходження інвестицій та забезпечення прискореного економічного зростання.

Останні наукові дослідження присвячуються аналізу інвестиційних процесів, складовим інвестиційного клімату, вивченню можливостей залучення іноземних інвестицій в економіку України [1-8].

Разом з тим, питанню формування українського інвестиційного клімату приділяється не достатньо уваги, що й визначило актуальність і спрямованість проведеного дослідження.

Формування мети статті (постановка завдання). Завдання даної статті полягає в дослідженні проблем, що заважають формуванню інвестиційного клімату та окресленні важливих напрямків, які допоможуть покращити інвестиційний клімат в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Покращити інвестиційний клімат в Україні уряд намагається ще з часів проголошення незалежності. Інвестиційний клімат розглядається як сукупність економічних, правових, регуляторних, політичних та інших факторів, які у кінцевому рахунку визначають ступінь ризику капіталовкладень та можливість їх ефективного використання. Тому характер інвестиційних процесів, їх інтенсивність, результативність та управління ними залежить від стану правового, фінансового, соціально-економічного та суспільно-політичного середовища.

На теперішній час в Україні створено законодавчу базу в сфері регулювання інвестиційної діяльності. Сьогодні в Україні інвестиційна діяльність регулюється низкою Законів України («Про інвестиційну діяльність», «Про режим іноземного інвестування» тощо), понад десятьма Наказами Президента, а також Постановами та Розпорядженнями КМУ.

Згідно цих нормативно-правових актів, в Україні передбачені рівні права і гарантії захисту інвестицій для всіх суб'єктів інвестиційної діяльності, іноземним інвесторам надаються державні гарантії захисту їх капіталовкладень. Іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації, а їх реквізиція може бути здійснена лише у випадках стихійного лиха.

Водночас на захист іноземних інвестицій та формування рамок умов для міжнародної інвестиційної діяльності додатково спрямовано ратифікацію Вашингтонської Конвенції про порядок вирішення інвестиційних суперечок між державами і іноземними особами та угоди про сприяння і взаємний захист інвестицій, які підписані з 70 країнами світу [6].

6.04.2011 р. було розглянуто та прийнято Інвестиційну реформу України [7]. Загальною та основною метою цієї реформи є активне залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України, формування позитивного інвестиційного іміджу України в світі, а також позиціонування України як фінансового, політичного та бізнес-центру у Східній Європі.

Україна є однією з провідних країн Європи, де вигідно вкла-

дати прямі та портфельні іноземні інвестиції. Цьому сприяють економічні переваги, серед яких:

- великий внутрішній ринок;
- значний промисловий і сільськогосподарський потенціал;
- наявність багатих природних ресурсів;
- наявність одного з найбільших ринків Східної Європи;
- 5-те місце у світі за кількістю сертифікованих ІТ спеціалістів;

тів;

- стратегічно вигідне геополітичне розташування України;
- доступ до чотирьох з десяти європейських транспортних коридорів;

коридорів;

- 1/3 світових чорноземів.

Але існує низка інституційних проблем, які заважають формуванню сприятливого українського інвестиційного клімату:

- високий рівень ризиків країні;
- зарегульованість економіки;
- державні активи майже не працюють на розвиток економіки;

ки;

- неефективна інвестиційна політика;
- бюджетних коштів розвитку не достатньо, і вони вкрай неефективно використовуються для залучення інвестицій;

- відсутні інвестиційні пропозиції, що відповідають міжнародним стандартам;

родним стандартам;

- наявність диспропорцій розвитку інвестиційної сфери;
- неефективна амортизаційна політика;
- недостатньо розвинута інфраструктура інвестиційного ринку;

ку;

- низька поінформованість в світі про Україну та її економічний потенціал;
- наявність нелегального бізнесу;

- правова нестабільність для суб'єктів господарювання;

- нерозвиненість банківської діяльності, страхового ринку та інвестиційних фондів.

Зазначені проблеми значно погіршують інвестиційний клімат України і потребують системного вирішення. Ефективність залучення інвестиційних ресурсів в економіку України є дуже низькою. Обсяг державних витрат, пов'язаних із впровадженням та використанням різноманітних інструментів механізму залучення інвестиційних ресурсів, сягає понад 10 млрд. грн. щорічно, а обсяг

залучених інвестиційних ресурсів не відповідає навіть їх мінімальним потребам [8].

З метою подолання цих проблем необхідно запровадити заходи, які допоможуть покращити інвестиційний клімат в країні, зацікавлять інвесторів і посприяють залученню вітчизняних та іноземних інвестицій в достатніх обсягах. На думку автора, основними напрямками поліпшення інвестиційного клімату країни можуть бути такі:

- участь у міжнародних виставках, ярмарках, міжнародних форумах, конференціях, семінарах, інвестиційних проектах;
- участь в технічному переоснащенні промислових виробництв і впровадженні нових технологій;
- підтримка розвитку інвестиційної інфраструктури;
- сприяння покращенню інформаційного забезпечення в світі про економічний потенціал України;
- створення спільних програм в науці;
- поліпшення умов діяльності інвесторів;
- розширення можливостей для здійснення та реалізації інвестиційних проектів.

Висновки. Усунення факторів, що заважають формуванню інвестиційного клімату і використання економічних переваг, якими володіє український ринок, дозволить інвесторам відчувати позитивні зміни в інвестиційній сфері.

З метою поліпшення бізнес-клімату й створення сприятливих умов для надходження інвестицій запропоновано напрямки, які забезпечать прискорене економічне зростання. Це загалом здатне створити умови для модернізації національної економіки та посприє економічному оновленню регіонів. Зазначені рекомендації кардинально збільшать приплив інвестицій в країну й підвищать ефективність їх застосування, допоможуть використовувати інвестиційний потенціал територій, створити конкурентне ринкове середовище, покращити макроекономічні показники розвитку держави і рівень суспільного добробуту. Сформований сприятливий інвестиційний клімат в країні поліпшить умови діяльності інвесторів, допоможе реалізації інвестиційних проектів, забезпечить розширення механізмів та інструментів інвестиційної діяльності.

Література

1. Міністерство закордонних справ України. Інвестиційний клімат

в Україні. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/50436.htm>.

2. Молдован О. Інвестиційний клімат України: що заважає розвитку бізнесу в нашій державі? // Український союз промисловців і підприємців – 2011. – Режим доступу: <http://www.uspp.org.ua/actual/102.investiciyniy-klimat-ukraini-shcho-zavazha-rozvitku-biznesu-v-nashiy-derzhavi.htm>.

3. Ференс О. Інвестиційний клімат України. // Юридичний журнал. – 2008. - №3. Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article>.

4. LEX. Право і Закон. Всеукраїнський юридичний інформаційно-довідковий проект. Індекс Інвестиційної Привабливості України в 4-му кварталі 2010 року [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://legalhelp.com.ua/>.

5. Шевчук Р. Правові основи формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=653>.

6. Гаврилюк О.В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України // Фінанси України. – 2008. – № 2 (147). – С.68-81.

7. Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України. Інвестиційна реформа в Україні. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrproject.gov.ua/page/investitsiina-reforma-v-ukraini>.

8. Пітель Н.Я. Проблеми формування інвестиційного клімату України // Бізнес – Навігатор. – 2010. №3 (20) Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Biznes/2010_3/2010/03/100315.pdf.

УДК 330.322

Орлова А. О.
викладач кафедри
фінансів і кредиту ХЕПУ

Основні види моделей поведінки партнерів у процесі функціонування інституту інвестування

Анотація

Представлені основні моделі функціонування інституту інвестування, розглянута методика формування довіри економічних агентів у процесі капіталовкладень.

Ключові слова: інститут інвестування, інституціональні моделі взаємовідносин інституту інвестування, економічний агент, формування довіри суб'єктів ринку.

Аннотация

Представлены основные модели функционирования института инвестирования, описывается методика формирования доверия экономических агентов в процессе капиталовложений.

Ключевые слова: институт инвестирования, инвестиционные модели взаимоотношений института инвестирования, экономический агент, формирование доверия субъектов рынка.

Annotation

In article are brought the main models of investing institute functioning, describing shaping of economic agents` trust in the investment process.

Keywords: institute of investing, investment models of mutual relations of institute of investing, economic agent, forming of trust of market subjects.

Постановка проблеми. Сталій економічний розвиток підприємств України повинен ґрунтуватися на теоретичних і практичних доробках економічної науки. Пошук шляхів ефективного функціонування суб'єктів господарювання в ринкових умовах згідно зі структурно-інноваційною моделлю соціально-економічних перетворень вимагає розроблення адекватних їм наукових засад. Це набуває безумовної важливості в сучасній ситуації, коли високі темпи зростання економіки багато в чому залежать від наявності

необхідних інвестиційних ресурсів у суб'єктів господарювання в промисловості. Процеси їх залучення і використання потребують переосмислення багатьох положень теорії та змін в практичних засобах і методах застосування. Теоретичне обґрунтування і позитивний досвід ведення бізнесу зарубіжними фірмами взагалі й інвестування, зокрема, не можна без змін використати в Україні через відмінності, що існують в умовах господарювання. Тому вітчизняні науковці повинні приділяти увагу постійному розвитку, удосконаленню, а також створенню нового методологічного підґрунтя, яке б, з одного боку, базувалась на досягненнях світової наукової думки, а з іншого – враховувало об'єктивні реалії економічних перетворень в Україні.

В сучасних умовах господарювання в Україні склався і успішно функціонує інститут інвестування, який відповідає всім ознакам інститутів як певних утворень, а саме: має розвинену законодавчу базу, що утворює сталі правила поведінки суб'єктів в процесі інвестиційної діяльності, достатню кількість зацікавлених осіб у її здійсненні, систему санкцій та заохочувань для її успішного функціонування. За своєю соціально-економічною природою інститут інвестування здійснює як економічний, так і соціальний вплив на взаємовідносини з іншими інститутами, на поведінку суб'єктів інвестиційної діяльності в процесі її реалізації, яку доцільно формалізувати за допомогою системи моделей, що описують найбільш типові взаємозв'язки між реальними і потенційними партнерами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова постановка і розробка окремих сторін досліджуваної проблеми знайшла своє відображення в роботах вітчизняних і закордонних учених-економістів. Дослідженню проблем функціонування соціально-економічного інституту інвестування присвятили свої публікації такі вчені, як Беренс В., Бланк І.О., Гриньова В.М., Майорова Т.В., А.А. Пересада, Хавранек П.М., Хобта В.М. та інші. В своїх роботах вони глибоко дослідили особливості функціонування інституту інвестування, його сучасні ознаки, комунікаційні характеристики. Проте недостатньо глибоко розкриті види моделей взаємодії суб'єктів господарювання в контексті функціонування інституту інвестування, що вимагає продовження досліджень з цієї проблеми.

Формування мети статті (постановка завдання). З огляду на існуючі науково-практичні здобутки досліджень щодо функціонування інституту інвестування, метою статті є визначення вичерпного переліку моделей поведінки партнерів у процесі функціонування інституту інвестування в сучасних умовах розбудови економічних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведені теоретично-практичні дослідження в означеному контексті дозволяють типізувати відповідні інституціональні моделі взаємовідносин інституту інвестування в межах інституціональної матриці соціальних інститутів у широкому розумінні на зовнішні, а в межах самого інституту інвестування з позицій суб'єктів інвестиційної діяльності – на внутрішні.

До зовнішніх інституціональних моделей інвестування відносять моделі дисонансу, ритуалізму, конформізму та інновацій.

У моделі "дисонансу" взаємин варто спиратися на раціоналізм і професіоналізм, оскільки вони дозволять згладити протиріччя, що виникають у партнерів; у моделі "ритуалізму" буде корисно скористатися послугами третіх осіб: референтів і експертів, що є традиційним прийомом взаємодії на інвестиційному ринку; у моделі "конформізму" певну раціональність в поведінку партнерів внесуть обґрунтовані обіцянки отримати високі доходи; моделі "інновацій" відповідають види поведінки щодо впровадження нових бізнес-ідей, вигідність інвестування в які зможуть оцінити компетентні експерти та професіонали інвестиційного ринку.

Внутрішні моделі поведінки партнерів, тобто суб'єктів інвестиційної діяльності, в межах інституту інвестування є наступними.

1. Звертання до раціоналізму з метою досягнення компромісу (раціонального компромісу).

2. Використання посередників-експертів як гарантів пошуку шляхів досягнення цілей інвестування і отримання професіональних знань (посередницького професіоналізму).

3. Рекомендації референтних груп з числа колишніх партнерів (партнерства).

4. Використання результатів чужого досвіду з метою запобігання конфліктів або помилок в процесі взаємодії (досвіду).

5. Обіцянка отримання переваг у короткостроковій перспективі на фоні загального дефіциту ресурсів (довіри).

6. Перспектива швидкого успіху в короткостроковому періоді взаємодії (впевненості).

Представлені внутрішні моделі поведінки можна поставити у відповідність зовнішнім моделям взаємодії соціальних інститутів в інституціональній матриці. Так, у моделі "дисонансу" взаємин варто скористатися моделями поведінки 1, 4, оскільки раціоналізм і професіоналізм дозволяють нівелювати протиріччя, що виникають у партнерів; в моделі "ритуалізму" – буде корисною поведінка у відповідності з 2 і 3 моделями, оскільки використання знань третіх осіб: референтів і експертів є традиційним прийомом взаємодії на інвестиційному ринку; у моделі "конформізму" – певну раціональність в поведінку партнерів внесуть види поведінки – 1, 5, оскільки вони дають можливість сконцентрувати значні обсяги інвестиційних ресурсів за рахунок обіцянки отримати високі доходи; "інноваціям" – відповідають види моделей поведінки 2 і 6, оскільки нові бізнес-ідеї з точки зору вигідності зможуть оцінити тільки компетентні експерти, крім того, подібні ідеї з'являються раптово і пов'язані з високим ризиком, мінливістю ринкової кон'юнктури та значною прибутковістю.

Запропонована сукупність загальних моделей є складовою методології представлення інвестування як соціально-економічного інституту, оскільки види розроблених моделей стереотипів поведінки не тільки відповідають моделям взаємодії соціальних інститутів, а й охоплюють як коротко- так і довгостроковий період, різний рівень стереотипізації поведінки партнерів в процесі інвестування, якими можуть бути як окремі особи, так і групи осіб, що представляють різні групові інтереси.

Таким чином, партнера, економічного агента (у даному контексті – суб'єкта інвестиційної діяльності) варто розглядати не як чорну скриню, згідно з класичною економічною теорією, а як систему, що має внутрішню структуру інтересів, яка базується на потребах, що відповідає парадигмі нової інституціональної економічної теорії, поведінковій економіці. Розподіляючи потреби згідно з теорією мотивації на первинні і вторинні, тобто економічно й соціально спрямовані, раціональні й емоціональні, можливо стверджувати, що економічним агентам притаманна раціональна й ірраціональна поведінка, яка також є запорукою обмеженої раціональності. Але обмежену раціональність неможливо ототожнювати з обмеженою корисністю, яку економічні агенти прагнуть максимізу-

вати, незважаючи на існування обмежень щодо раціональності своєї поведінки. Соціально-економічний інститут інвестування є інструментом раціоналізації їх інтересів.

Довіра не виникає миттєво, тому для її формування підприємства повинні виробити загальні норми поведінки, культуру, когнітивні обмеження, адаптуватися щодо компетенцій інших, підтримувати баланс інтересів і можливостей. До тих пір, поки суб'єкти господарювання не досягнуть певного критичного рівня взаємної довіри, вони інвестуватимуть ресурси у створення контрактних обмежень, що зменшуватимуть ризик порушення договірних умов. Ці дії обмежують ефективне вкладання ресурсів у інвестиційні проекти, згідно з положенням економічної теорії про рідкість економічних ресурсів. За думкою А. Ляско, горизонтальна довіра між економічними агентами одного кластера значно менша, ніж вертикальна, що пояснюється дією конкурентних ринкових сил. У трансформаційному, швидкозмінному середовищі, що стало на постіндустріальний шлях розвитку, ймовірність зменшення трансакційних витрат на основі підвищення рівня довіри не є значною, оскільки між партнерами існують відмінності у рівнях компетенції, тобто явних і неявних знаннях. Тому в цих умовах у зв'язку з діалектичною природою довіри, імідж і репутація економічних агентів стають їх додатковим інвестиційним ресурсом і цінним активом, підтримуючим і виправдовуючим дії економічних агентів. У зв'язку з цим, інститути, що підтримують довіру, є відповідальними за зменшення трансакційних витрат бізнес-процесів взагалі й інвестування зокрема.

Інституціоналізація взаємовідносин в процесі капіталовкладень сприяє формуванню довіри, що ґрунтується на очікуванні надійності, яка проявляється в різних формах, втілюється в репутації і базується на інвестиційно привабливому іміджі суб'єкта господарювання, а також проявляється на різних рівнях: макро-, мезо- і мікро. Існує думка, що для економічної взаємодії довіра не є обов'язковим компонентом, її замінюють договори, контракти, як результат певного рівня узгодженості на короткостроковий період, що дозволяє учасникам, партнерам діяти спільно, цілеспрямовано і взаємоузгоджено. Але в цьому разі збільшуються трансакційні витрати на укладання таких договорів. В разі ж існування достатнього рівня довіри, взаємодія між партнерами відбувається з меншими трансакційними витратами, в коротший термін, отже більш ефек-

тивно. Тому подальший розвиток відносин суб'єктів в процесі інвестування багато в чому залежить від наявності або відсутності довіри один до одного. Якщо відносини між потенційними партнерами знаходяться на початковій стадії свого розвитку, в процесі інвестування можливо використовувати цілком конкретні прийоми формування довіри, що запропоновані Дж. Коулменом:

звернення до більшості як доказ правоти з наміром формування довіри. У відношенні до інвестиційної діяльності даний прийом передбачає заключення контрактів і пошук партнерів на ярмарках, аукціонах, торгах, біржах, що дозволяє в умовах росту конкуренції знижувати ціни на продукцію й послуги, утримуючи інвестиційні проекти в рамках кошторису витрат;

"завищення ставок", тобто прагнення продемонструвати як унікальність бізнес-пропозиції, що міститься в інвестиційному проекті, так і наслідків його реалізації. Цей прийом доцільно використовувати в інвестиційній діяльності на монопольних ринках інвестиційних ресурсів і ідей, коли ознака високої ціни відповідає високій якості предмету контракту, що також відповідає дії ефекту Веблена;

"спалювання мостів" – коли економічні агенти ризикують в процесі прийняття рішення, що відповідає інноваційній моделі поведінки. В інвестуванні даний прийом можуть використовувати венчурні фірми, фінансуючи інноваційні проекти, що характеризуються невизначеністю результату.

Наведений перелік прийомів формування довіри не є вичерпним, оскільки вони припускають чітке дотримання умов контракту. Однак у трансформаційному середовищі складно окреслити всі можливі зміни факторів зовнішнього середовища, тому партнери в процесі інвестування змушені шукати й застосовувати нові прийоми формування довіри. Оскільки для цього необхідно мати достатньо часу, в швидко мінливих трансформаційних умовах потенційним партнерам доцільно більше уваги приділяти формуванню й забезпеченню інвестиційно привабливого іміджу у короткостроковому періоді, як запоруки довіри і, відповідно, репутації надійного бізнес-партнера в процесі капіталовкладень у довгостроковому. Тобто довірчі відносини в інвестиційній діяльності повинні ґрунтуватися на розумінні, визнанні професіоналізму в комерційному, фінансовому, управлінському аспектах, який поступово забезпечить привабливий імідж і позитивну репутацію надійного і потен-

ційно прибуткового партнера.

Варто визнати, що саме довіра є однією з основних складових одержання максимально можливого прибутку учасників інвестування. Для того, щоб підвищити її рівень, варто надавати додаткову інформацію про передбачуваний рівень ризику, можливі соціально-екологічні наслідки процесу інвестування, будуючи інформаційну взаємодію суб'єкта господарювання із зовнішнім середовищем на двосторонній симетричній інформаційній моделі засобами PR-політики, реклами й індивідуальної роботи з пріоритетними потенційними інвесторами або органами влади й управління з метою формування й підтримки інвестиційно привабливого іміджу та просування певних інвестиційних проектів, які вимагають залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів, або підтримки з боку органів управління і місцевого самоврядування. Важливо відмітити, що асиметрична інформація є передумовою опортуністичної поведінки суб'єктів зовнішнього середовища до підприємства або іншого суб'єкту, що створюватиме додаткові труднощі в процесі капіталовкладень. Довіра зменшує опортунізм і, в свою чергу, повинна будуватися на іміджі, який є головною умовою її формування. Але згідно з діалектичною природою, довіра має і негативні наслідки, що в процесі інвестування можуть полягати у відмові від вигідних, але нетрадиційних, ризикованих контрактів або проектів. Це зменшує варіабельність, мінливість поведінки економічних агентів і виступає консервативним фактором розвитку як окремого суб'єкту, так і інституту інвестування взагалі.

Інвестиційна активність характеризує зрілість соціально-економічних змін і формується під впливом певних зовнішніх і внутрішніх чинників. До зовнішніх чинників відносяться наслідки дії інші соціальні (у широкому розумінні) інститутів, до внутрішніх чинників – такі гетерогенні складові, як гнучкість організаційних структур, їх відповідність обраному стратегічному набору альтернатив розвитку, сприйнятливність до інноваційної діяльності, інвестиційна привабливість, що залежить від наявного ресурсного потенціалу суб'єкту господарювання. Щодо підприємства, його інвестиційна активність підвищується при сприятливому соціально-економічному кліматі, дієвій організації іміджевої політики, орієнтованої на формування або збереження його репутації, що позитивно вплине на професійну активність як працівників самого об'єкту господарювання, так і бізнес-оточення.

Висновки. Таким чином, проведені дослідження дозволяють зробити такі висновки. Розбудова економіки України згідно із світовими тенденціями розвитку соціально-економічних відносин у провідних ринкових країнах вимагає прискорення впровадження інновацій у виробництво, застосування гнучких організаційних форм і структур управління, ефективного використання економічних ресурсів, створення активних реальних і віртуальних комунікацій між економічними агентами ринку, побудови дієвих організаційно-культурних взаємовідносин. Всі ці заходи дозволять активізувати відтворювальні процеси промислових підприємств, які є одним з основних джерел збільшення валового внутрішнього продукту країни, гарантом зростання добробуту населення, підвищення якості життя. Для того, щоб забезпечити сталість розвитку підприємств, необхідно виважено інтенсифікувати їх інвестиційну діяльність, синхронізуючи її з потребами ринку і можливостями самих суб'єктів господарювання та базуючи на обґрунтованому теоретичному, методологічному і методичному забезпеченні. Його розроблення, подальший розвиток і вдосконалення згідно з умовами і особливостями сьогодення є важливою проблемою, вирішення якої має важливе наукове значення, а також практичну цінність і нагальність. Саме ці обставини зумовлюють актуальність теми дослідження. В останні роки тематика інвестиційних проблем набула значного поширення в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених. Але незважаючи на ці обставини, широке коло теоретичних і прикладних проблем залишається нерозв'язаним, до них належать: уточнення теоретичного підґрунтя взаємодії суб'єктів ринку в процесі інвестиційної діяльності, перегляд його сутності і переваг впровадження як для самого підприємства, так і для партнерів, конкурентів, споживачів, органів місцевого самоврядування, регіонального управління і всієї територіальної громади.

Можна констатувати, що в сучасних умовах інвестиційна діяльність є соціально-економічним інститутом, що обумовлюється об'єктивною сутністю інвестування як економічного процесу і суб'єктивним впливом учасників на його перебіг за допомогою системи їхніх поглядів, переконань, уявлень, очікувань, стереотипів мислення, тобто моделей взаємодії. Основні моделі функціонування інституту інвестування доцільно представити як систему зовнішніх (з іншими соціальними інститутами): дисонансу, ритуалізму, конформізму та інновацій; і внутрішніх (між суб'єктами

підприємництва в межах інституту інвестування): раціонального компромісу, посередницького професіоналізму, партнерства, довіди, довіри, впевненості. Внутрішні і зовнішні моделі є взаємозалежними і взаємовідповідними. Інституціоналізація взаємовідносин в процесі капіталовкладень сприяє формуванню довіри, що ґрунтується на очікуванні надійності, яка проявляється в різних формах, втілюється в репутації і базується на інвестиційно привабливому іміджі суб'єкта господарювання, а також проявляється на різних таксономічних рівнях: макро-, мезо- і мікро. Довіра обумовлюється потребою економічних агентів вступати в процес взаємодії з метою отримання вигоди, тобто максимізації своєї загальної корисності і ґрунтується на їх семантичній та інвестиційній активності. Викладені пропозиції є підґрунтям для формування детальних процедур взаємодії партнерів в процесі функціонування інституту інвестування у відповідності з виділеними моделями взаємодії.

Література

1. Бланк И. А. Управление использованием капитала. – К.: Ника-центр, Эльга, 2000. – 652 с.
2. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент: – К.: Ника-центр, Эльга, 2001. – 448 с.
3. Беренс В., Хавранек П.М. Руководство по оценке эффективности инвестиций / Пер. с англ., перераб. и дополн. изд. – М.: АОЗТ "Интерэксперт", "ИНФРА-М", 1995. – 528 с.
4. Гриньова В. М., Коюда В. О., Лепейко Т. І., Коюда О. П. Проблеми розвитку інвестиційної діяльності. Монографія / За заг. ред. Гриньової В. М. – Харків: Вид. ХДЕУ, 2002. – 464 с.
5. Лисица Н.М., Ястремская Е.Н. Основы построения социального института инвестиционной деятельности // Социальная экономика. – 2002. – №3 – 4. – С. 22 – 26.
6. Ляско А. Доверие и трансакционные издержки // Вопросы экономики. – 2003. – №1. – С.42 – 58.
7. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність. – К.: ЦУЛ, 2003. – 376 с.
8. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом. – К.: "ТОВ Лібра", 2002. – 320 с.
9. Хобта В.М. Управління інвестиціями. – Донецьк: ДонНТУ, 2005. – 394 с.
10. Coleman James. The consequences of individual choice // Wallace A. Ruth, Wolf Alison. Contemporary Sociological Theory. – New Jersey: Prentice Hall, 1996. – p. 305-323.

УДК 339.137.2

Борзенко В.И.

к.т.н., доцент кафедры организации производства и управления персоналом НТУ «ХПИ»

Пятак Т.В.

к.т.н., доцент кафедры финансов НТУ «ХПИ»

Тимченко И.Е.

к.э.н. доцент кафедры финансов и кредита ХЕПУ

Оценка конкурентоспособности товара в рыночных условиях**Анотація**

У роботі визначається конкурентоспроможність як функція визначеної сукупності споживчих властивостей та прогнозованої ринкової ціни товару.

Ключові слова: конкурентоспроможність, товар, споживчі властивості, ціна, конкуренція, товари-аналоги

Аннотация

В работе определяется конкурентоспособность как функция определенной совокупности потребительских свойств и прогнозируемой рыночной цены товара

Ключевые слова: конкурентоспособность, товар, потребительские свойства, цена, конкуренция, товары - аналоги

Annotation

In article is defined competitiveness as function determined collections consumer characteristic and forecast of the market price of goods.

Key words: competitiveness, goods, consumer characteristic, price, competition, goods – analogues

Постановка проблеми. Одной из важнейших задач для современной Украины является усиление конкурентоспособности экономики. Повышение конкурентоспособности товара в условиях жесткой конкуренции должно обеспечить выживание предпри-

тия в рыночных условиях. Под конкурентоспособностью товара понимается совокупность его качественных и стоимостных характеристик, которая обеспечивает удовлетворение конкретной потребности покупателя и выгодно отличается от аналогичных товаров конкурентов. Именно решение данной проблемы определяет не только уровень эффективности отраслей и предприятий, но и уровень благосостояния населения страны.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучению сущности конкурентоспособности как экономической категории ученые уделяют внимание уже несколько столетий самые известные среди них – А.Смит, Дж. Миль, Дж.Кларк, В.Джевонс, А.Пигу, Ф.Хайек, М.Портер, Р.Фатхутдинов и др. Проблемы развития внутреннего рынка и конкурентоспособности потребительских благ в Украине постоянно привлекают внимание многих экономистов, которые внесли вклад в их изучение. Практические и теоретико-методологические проблемы управления конкурентоспособностью раскрыты в трудах Л.Антанюка, М.Дворака, Д.Гладких, А.Епифанова, С. Козьменко, И.Решетниковой Т.Сокольской, Я.Жалило, М.Савлука и др.

Формирование целей статьи. Целью нашего исследования является описание тенденции в развитии потребительских свойств товара через функциональный анализ линейными или нелинейными уравнениями. Авторы представили функциональную зависимость конкурентоспособности и относительных показателей восприятия потребительских свойств товара и его прогнозной цены.

Изложение основного материала исследования. Анализ конкурентоспособности товара основывается на оценке значимости для потребителя множества технико-экономических показателей, отражающих его конкретную общественную потребность, а также исходя из коммерческих и прочих условий его реализации (цены, сроков поставки, каналов сбыта, сервиса, рекламы). Конкурентоспособный товар наиболее полно соответствует требованиям потребителя. Численно конкурентоспособность выражается общим показателем конкурентоспособности, рассчитанным на основе индексов конкурентоспособности по техническим и экономическим показателям [1].

Однако цена в значительной мере определяется потребительскими и меновыми свойствами товара. Причем различие таких свойств у конкурирующих товаров проявляется в различии цен.

Вместе с тем, рыночная цена в значительной степени определяется совокупностью потребительских свойств товара. Таким образом, конкурентоспособность товара определяется двумя показателями: степенью восприятия совокупности потребительских свойств товара и его ценой.

Степень восприятия товара потребителями формируется на основе наличия у товара определенной совокупности свойств, имеющих заданную величину. Конкурентоспособность товара может проявляться как определенное преимущество по отношению к товару конкурентов или совокупности товаров, присутствующих на рынке. Исходя из вышесказанного, конкурентоспособность должна формироваться на основе двух показателей: относительного показателя, отражающего степень восприятия совокупности потребительских свойств товара и его относительного ценового показателя.

Следовательно, показатель конкурентоспособности K_T может быть рассчитан по формуле:

$$K_T = K_{вп} \times K_{ц}, \quad \dots(1)$$

где $K_{вп}$ – относительный показатель восприятия потребительских свойств товара;

$K_{ц}$ – относительный ценовой показатель.

Расчет относительного показателя восприятия потребительских свойств товара проводится для нового товара на основе маркетинговой информации, полученной при исследовании рынка товаров-аналогов. Полученная информация должна иметь соответствующий статистический объем, позволяющий установить определенные закономерности в изменении совокупности параметров. На основе этой информации определяются тенденции в изменении потребительских свойств, изменении ценовых показателей. Определение тенденций изменения потребительских свойств направлено на выявление степени приближения к идеальному товару, т.е. товару с максимальными значениями потребительских свойств, или выявление степени отличия свойств нового товара от среднего уровня значений потребительских свойств и ценовых показателей товаров-аналогов.

Проведенный анализ маркетинговой информации должен отражать:

- направленное изменение потребительских свойств товаров;
- направленное изменение ценовых показателей товаров.

Для выявления указанных тенденций необходимо выполнить следующее:

- определить совокупность признаков, изменение которых ведет к росту степени идеальности в ряду функционально однородных объектов;
- для каждого признака определить направление его прогрессивного изменения;
- провести анализ информации по каждому признаку (направлению развития) с целью определения динамики и диапазона нереализованных возможностей.

Тенденции в развитии потребительских свойств могут описываться линейными или нелинейными уравнениями. Для оценки степени адекватности выбранной модели реальным показателям вводятся критерии, позволяющие оптимизировать процесс ее поиска.

Построение модели идеального товара осуществляется на основе сравнения альтернативных вариантов. Определение перспективности направления совершенствования товаров основывается на учете динамики отдельных их свойств.

Коэффициент, характеризующий динамику совершенствования свойств по выбранным направлениям, определяется по формуле:

$$I_i = \frac{C_i}{\sum_{i=1}^n C_i} \quad (2)$$

где I_i – коэффициент интенсивности изменения i -го свойства;

n – количество свойств товаров;

C_i – общее количество товаров, имеющих выбранное свойство;

$\sum C_i$ – общее количество товаров-аналогов.

На основе проведенного анализа формируется совокупность потребительских свойств, характерная для базового или идеального товара.

Относительный показатель восприятия потребительских свойств товара определяется по формуле:

$$\hat{E}\hat{a}\hat{i} = \frac{Q\hat{o}}{Q_0} \quad (3)$$

где Q_m – обобщенный показатель восприятия потребительских свойств нового товара;

Q_0 – обобщенный показатель восприятия потребительских свойств базового или идеального товара.

При построении модели идеального товара проводится анализ возможности практического достижения максимальных значений потребительских свойств товара на прогнозируемый период. Для этого выполняются следующие работы:

- определение совокупности показателей, необходимых для оценки;
- поиск группы аналогов и определение их свойств;
- выделение лучших образцов из группы аналогов;
- сопоставление оцениваемого объекта с выбранными аналогами.

Относительный ценовой показатель $K\hat{c}$ определяется по формуле:

$$K\hat{c} = \frac{\hat{O}\hat{o}}{\hat{O}\hat{i}} \quad (4)$$

где C_m – прогнозная цена нового товара;

C_0 – цена базового или идеального товара.

Цена базового товара определяется по объекту - аналогу, имеющему наибольшее сходство с новым товаром.

Цена идеального товара определяется прогнозируемыми показателями потребительских свойств и динамикой цен на существующие товары.

При определении прогнозной рыночной цены проводится анализ маркетинговой информации, полученной при исследовании товарного рынка: потребительские свойства товаров, динамика цен, ценовые рыночные стратегии. Прогнозная рыночная цена должна обеспечивать устойчивое положение предприятия на рын-

ке, формировать максимально возможную прибыль и создавать условия для увеличения доли рынка.

Механизм ценообразования на новый товар должен учитывать большое количество внутренних и внешних факторов. Сложность решения данной проблемы вызвана разным подходом производителей и потребителей к формированию цены. Прежде чем начать производство, предприниматель должен изучить рынок: выявить какая продукция, в каком объеме и с какими свойствами нужна потребителю, по какой цене он приобретает товары-аналоги, сформировать цену на выпускаемый товар, оценить перспективы сбыта и предполагаемую выгоду предприятия.

Прогноз цены на выпускаемый товар основан на анализе исходных данных: цен на товары-аналоги на рынке, основных тенденций изменения цен в предшествующих периодах, прогнозе цен на перспективу, отличительных особенностях товара от аналогов, степени важности отличительных особенностей для потребителя и их влияние на цену.

В ходе исследования рынка важная роль отводится анализу предпочтений отдельных групп потребителей, основанных на сравнении параметров товаров, которые определяют его успех на рынке: техническая характеристика, цена, качество, каналы сбыта, методы продвижения, престиж торговой марки, упаковка, уровень сервисного обслуживания, защищенность товара патентами и т.п..

Для оценки каналов сбыта используют данные о прямых поставках потребителю, поставках через посредников, запасах товаров у производителей и пр. При анализе методов продвижения товара определяют количество каналов продвижения, эффективность рекламы, цены, сроки и виды платежей, условия предоставления кредитов и пр..

На основе полученных исходных данных определяем индекс конкурентоспособности товара – Q:

$$Q = \sum \alpha_i W_i \quad (5)$$

где W_i – соответствующее свойство товара;

α_i – весовой коэффициент, $\sum \alpha_i = 1$.

Весовые коэффициенты находятся по корреляционной матрице, составленной на основе анализа исходных данных, получен-

ных в базовом периоде, с учетом требований потребителей, свойств товаров-аналогов, отличительных свойств предлагаемого товара, характеристик каналов сбыта. С учетом степени взаимосвязи исходных параметров с рыночной ценой рассчитываются величины весовых коэффициентов.

На следующем этапе проводится расчет комплексного показателя конкурентоспособности для всех товаров-аналогов или для совокупности товаров-аналогов, сгруппированных по степени их влияния на изменение рыночной цены.

На основе полученных данных, с учетом наличия отличительных особенностей предлагаемого товара C_m , рассчитывается рыночная цена. Эта цена получена на основе совокупности параметров, определяющих процесс производства и сбыта товара.

Выводы.

Таким образом, в работе рассматривается конкурентоспособность как функция двух параметров: относительного показателя восприятия потребительских свойств товара потребителем и относительного ценового показателя. Каждый из этих показателей имеет комплексный характер, учитывает рыночные показатели и показатели работы предприятия. Учет влияния каждого фактора при расчете двух относительных показателей производится путем введения весовых коэффициентов, рассчитанных исходя из реальной оценки потребителями свойств объекта.

Литература:

1. Лифиц И.М. Конкурентоспособность товаров и услуг. –М.: Юрайт. – 2009. – 464 с.
2. Полуховия Л. Деякі організаційно-правові питання підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника в контексті вимог Світової організації торгівлі // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 10. – С. 86–89.
3. Юдин М.А. Основы оценки конкурентоспособности продукции //ВНЗ "Нац. акад. управління". Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 2. – С. 42–47.
4. Лісовенко С.А. Метод комплексного оцінювання конкурентоспроможності підприємства у виробництві високотехнологічної продукції //ВНЗ "Нац. акад. управління". Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 10. – С. 157–163.
5. Пошивалов В. Определение приоритетных видов продукции промышленного предприятия в условиях рынка.//М-во экономики Ук-

раины, М-во финансов Украины, Нац. акад. наук Украины Экономика Украины . - 2009 . - № 8 . - с. 25-29.

6. Тимошик Н.С. Вплив якісних характеристик продукції на ціноутворення //ВНЗ "Нац. акад. управління". Актуальні проблеми економіки . - 2010 . - № 8 . - С. 170-176.

УДК 65.290

Чумак Л.Ф.

канд. экон. наук, доцент кафедры экономики предпринимательской и образовательной деятельности УИПА

Черная Т.И.

доцент кафедры экономики предпринимательской и образовательной деятельности УИПА

Оценка потенциала предприятия как основа для принятия инновационных решений**Анотація**

Представлено інструментальні засоби, які дають можливість виявити й оцінити потенціал підприємства, що послужить основою для ухвалення інноваційного рішення з метою підвищення конкурентоздатності підприємства.

Ключові слова: потенціал підприємства, інновація, інноваційний розвиток, інноваційний потенціал.

Аннотация

Представлены инструментальные средства, которые дают возможность выявить и оценить потенциал предприятия, что послужит основой для принятия инновационного решения с целью повышения конкурентоспособности предприятия.

Ключевые слова: потенциал предприятия, инновация, инновационное развитие, инновационный потенциал.

Annotation

Tools which give the chance to reveal and estimate capacity of the enterprise that will form a basis for adoption of the innovative decision for the purpose of increase of competitiveness of the enterprise are presented.

Key words: potential of enterprise, potential of production, innovation, innovative development, innovative potential

Постановка проблеми. Складываючася ситуація в мировій економіці, виражаючася в значительному прискоренні процесів глобалізації і посиленні конкуренції, побуждає (или даже вынуждає) підприємства вибирати інтенсивний или інноваційний шлях розвитку, відмовляючись від екстенсивного, оскільки прорисходить перехід в орієнтації з ринку продавця к ринку покупця. Цей процес тісно зв'язан з оцінкою своїх можливостей і наступним відповідем на запитання: достатньо ли існуючих можливостей для досягнення бажаних результатів в майбутньому? Відповідь на цей запитання звисить від отриманої оцінки потенціала підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процесу прийняття рішення об інноваційному шляху розвитку підприємства передшестує процес аналізу і оцінки своїх можливостей, свого потенціала, можливість створення інноваційної середи или оцінка готовності середи к восприятію і підтримки інновацій, а також оцінка ризиків, зв'язаних з реалізацією інноваційної стратегії розвитку. Понятійний апарат і методологічні основи оцінки потенціала підприємства глибоко розглянуті в роботах Федоніна А.С., Рєпіної І.Н., Олексюк А.І., Ковалева А.П., Авдеєнко В.Н., Котлова В.А. Проблеми, зв'язанні з вибором інноваційного шляху розвитку розглядаються в роботах Ільшєнко С.Н., Лисина Б., Фридлянова Б., Николаєва А. Методика оцінки рівня потенціала на основі ресурсного підходу приводить Фоміным П.А., Старовойтовым М.К.

Проблема прийняття інноваційного рішення потребує інтегрування відомих понять і інструментів для використання при формуванні інноваційної стратегії підприємства, основною задачею якого є створення конкурентних переваг.

Формування цілі статті (постановка задачі). Ціллю дослідження по данній тематикі є виявлення ролі оцінки виробничого потенціала в формуванні конкурентних переваг підприємства, к которым можно отнести возможность преимущества по затратам на основе формирования оптимальной структуры факторов производства.

Изложение основного материала и исследования. Процес інноваційного розвитку неоднозначен і складається з двох головних

составляющих – реализации инновационных проектов и развития инновационного потенциала.[3]

Понятия потенциала предприятия и инновационного потенциала, как его составляющей, очень взаимосвязаны. И то и другое понятие имеют множество определений, хотя в основе каждого из них подразумеваются имеющиеся ресурсы, резервы и возможности для...- и здесь уже идет конкретный акцент в соответствии с исследуемой составляющей, в нашем случае инновационной.

Часто под инновационным потенциалом предприятия, научно-технической организации понимают совокупность научно-технических, технологических, инфраструктурных, финансовых, правовых, социокультурных и иных возможностей обеспечить восприятие и реализацию новшеств. А, с другой стороны инновационный потенциал характеризуют как "меру готовности" предприятия осуществлять деятельность, ориентированную на внедрение новых продуктов. [2]

Таким образом, инновационный потенциал – это, с одной стороны, составная часть общего потенциала предприятия, а, с другой стороны – это такое состояние (уровень) потенциала предприятия, которое позволяет реализовывать инновационную стратегию, заложенную в основу развития предприятия. Инновационная стратегия как составная часть общей стратегии развития предприятия представляет собой целенаправленную деятельность по определению приоритетов перспективного развития предприятия и их достижению, в результате которой обеспечивается новое качество производства и управления. Она реализуется посредством прогрессивных нестандартных обоснованных управленческих решений, принимаемых с учетом специфики деятельности предприятия.

В связи с этим актуальным является и создание или выбор инструментальных средств, которые дают возможность выявить и оценить потенциал предприятия, что послужит основой для принятия инновационного решения.

Наиболее общим является подход, согласно которому к предметным составляющим потенциала предприятия относят:

- рыночный потенциал: потенциальный спрос на продукцию и доля рынка, занимаемая предприятием, потенциальный объем спроса на продукцию предприятия, предприятие и рынок труда, предприятие и рынок факторов производства;

- производственный потенциал: потенциальный объем производства продукции, потенциальные возможности основных средств, потенциальные возможности использования сырья и материалов, потенциальные возможности профессиональных кадров;

- финансовый потенциал: потенциальные финансовые показатели производства (прибыльности, ликвидности, платежеспособности), потенциальные инвестиционные возможности.

Для разработки стратегии развития предприятия, в основу которой положена инновационная направляющая, на наш взгляд, оценка производственного потенциала играет особую роль, так как позволяет определить важные конкурентные преимущества предприятия к которым можно отнести возможность преимущества по затратам на основе формирования оптимальной структуры факторов производства.

Под производственным потенциалом, в частности, понимают отношения, возникающие на предприятии по поводу достижения максимально возможного производственного результата при наиболее эффективном использовании интеллектуального капитала предприятия для поиска передовых форм организации производства; имеющейся техники в целях получения наиболее высокого уровня технологий; материальных ресурсов для обеспечения максимальной экономии и оборачиваемости. [5]

Структура производственного потенциала предприятия достаточно полно представлена группой авторов [4], которые отнесли к его составляющим средства производства, потенциал технического персонала, потенциал земли и природно-климатических условий, потенциал основных и оборотных фондов, нематериальных активов, а также потенциал воспроизводства (инновационный и инвестиционный), финансовый потенциал.

Для отечественных предприятий наиболее актуальным является проблема возможности максимального использования имеющегося производственного потенциала для выпуска более конкурентоспособной или новой продукции, поскольку решить все проблемы только за счет инвестирования не представляется реальным в сложившихся условиях.

В связи с этим, для оценки производственного потенциала используются различные методики: графоаналитический метод, метод оценки уровня потенциала для целевого использования и др.

В 1998 году в научных работах И. М. Репиной впервые предложен графоаналитический метод диагностики потенциала предприятия, названный автором «Квадрат потенциала». Такой метод дает возможность системно установить количественные и качественные связи между отдельными элементами потенциала, уровень его развития и конкурентоспособности и на основании этого обосновать и своевременно реализовать управленческие решения относительно повышения эффективности функционирования предприятия. В обобщенном виде графическая модель потенциала, предназначенная для проведения диагностики возможностей предприятия, имеет форму сферы. Такая форма представляет все направления деятельности предприятия и тем самым раскрывает его полный потенциал. На практике тяжело пользоваться сферической формой для оценки потенциала предприятия.

Поэтому упрощают графическую модель, сводя ее к кругу или даже просто четырем направлениям (отсюда название «Квадрат потенциала») развития потенциала предприятия. Направления представляют собой обобщенные характеристики по наиболее важным направлениям деятельности для данного конкретного предприятия. [4]

Принимая за необходимые (идеальные) для принятия и реализации инновационного решения значения по направляющим за 100%, далее, следуя методике, рассчитываем фактический уровень потенциала предприятия и делаем выводы о его соответствии инновационным требованиям. При недостаточном уровне готовности каких-либо направляющих, считаем, что они в первую очередь требуют инвестиций в каком-либо виде.

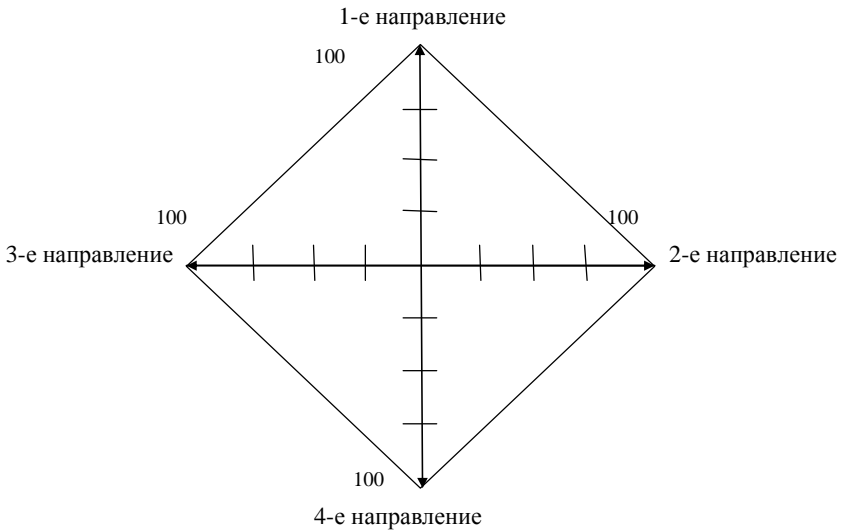

Рис.1 Квадрат потенциала

Метод оценки уровня потенциала, так же как и графоаналитический метод представляет собой объединение расчетов основных показателей деятельности предприятия, его ресурсов и экспертной бальной оценки, позволяющей оценить уровень потенциала предприятия в обобщенном виде. После проведенной оценки производственного потенциала предприятия делаются выводы о соответствии имеющегося потенциала инновационным целям развития (табл. 1). Для разработки структуры предложенной таблицы для конкретного предприятия, организации, фирмы и получения последующего вывода, безусловно, необходимо привлечение экспертов-специалистов, способных адекватно выставить одну из пяти предложенных оценок соответствия составляющей потенциала перспективной цели развития.

Если имеющийся уровень потенциала достаточен для достижения поставленных целей, то стратегия инновационного развития строится на имеющейся базе с учетом изменений внешних факторов.

Таблица 1

Соответствие наличного потенциала стратегическим целям инновационного развития предприятия

Составляющие потенциала Цели развития	Производственно-фондовая	Материальная	Кадровая	...
1	Соответствует: – полностью (100 %) – в основном (от 80 %) – в большинстве элементов (от 50 %) – по небольшому кол-ву элементов (от 30 %) – по второстепенным элементам (от 25 %) – не соответствует (0 %)			
2				
...				

Формирование и наращивание производственного потенциала, а также его успешное взаимодействие с постоянно меняющейся внешней средой и будет составлять инновационную стратегию развития предприятия.

Процесс формирования инновационного потенциала невозможен без создания инновационно восприимчивой среды. В своей статье «Двигатели прогресса» К.Циолковский, рассматривая проблему использования новшеств, изложил систему факторов, которые препятствуют реализации нововведений -

инертность, косность, консерватизм; недоверие к неизвестным именам, себялюбие, узкий эгоизм, непонимание общечеловеческого и собственного блага; временные убытки, противодейст-

вие непривычному со стороны работников, нежелание переучиваться, корпоративные интересы, профессиональная зависть. Хотя эти заключения и были сформулированы еще в прошлом веке, многое остается актуальным и в сегодняшней практике. Поэтому, формируя инновационный потенциал, необходимо позаботиться и о среде, в которой он будет реализовываться и развиваться.

С каким бы уровнем производственного потенциала мы не имели бы дела при разработке стратегии инновационного развития предприятия, необходимо отдельное внимание уделить возможным рискам на пути достижения инновационной цели. При этом необходимо оценивать насколько возникшая рискованная ситуация может повлиять на изменение уровня наличного производственного потенциала предприятия и на возможность привлечения инвестиций. И уже с учетом возможных рисков формировать окончательную стратегию инновационного развития предприятия.

Вывод. В работе определена связь между процессами оценки потенциала предприятия, выбора инновационного пути развития, формирования инновационной стратегии предприятия. Охарактеризованы некоторые методы оценки потенциала предприятия и его уровня и предложена их адаптация для сравнения их конкурентных возможностей с целью дальнейшего принятия инновационного решения. Рассмотрена необходимость учета возникающих при выборе инновационного развития рисков и необходимость формирования инновационной среды, благоприятствующей реализации инноваций.

Литература

1. Бізнес-адміністрування: Підручник / За ред. д.е.н., проф.. Л.Г.Мельника, д.е.н., проф.. С.М.Ілляшенка та к.е.н., доц.. І.М.Сотник.– Суми:ВТД «Університетська книга», 2008.–896с.

2. Лисин Б. Инновационный потенциал как фактор развития : межгосударственное социально-экономическое исследование / Б. Лисин, Б. Фридлянов. – Режим доступу : <http://masters.donntu.edu.ua> В

3. Николаев А. Инновационное развитие и инновационная культура / Николаев А. // Вопросы культурологии. – 2006. – № 3. – С. 86–90.

4. Федонін О.С., Репіна І.М., Олексик О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч.посібник.-Вид.2-е, без змін.-К.: КНЕУ, 2006.-316с.

5. http://publish.cis2000.ru/articles/book_9/intro.shtml

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

УДК 316.2:331.5(477)

Борюшкіна О.В.

старший викладач кафедри
гуманітарних та фундамента-
льних дисциплін ХЕПУ

Ринок праці великого міста в сучасних умовах розвитку українського суспільства

Анотація

Стаття присвячена основним проблемам, що потребують вирішення для забезпечення стабільного функціонування вітчизняного ринку праці та, зокрема, ринку праці великого міста спільними зусиллями держави, органами місцевого самоврядування, профспілками, громадськими об'єднаннями.

Ключові слова: ринок праці; працевлаштування; зайнятість.

Аннотация

Статья посвящена основным проблемам, требующим решения для обеспечения стабильного функционирования украинского рынка труда и, в частности, рынка труда большого города совместными усилиями государства, органов местного самоуправления, профсоюзов, общественных объединениям.

Ключевые слова: рынок труда; трудоустройство; занятость.

Summary

The article is devoted to the main issues to be addressed to ensure the stable operation of the Ukrainian labour market and, in particular, the labour market of the big city, local authorities, trade unions and civil society groups.

Keywords: the labour market, employment.

Становлення ринкової економіки в Україні передбачає формування розвиненого ринку праці. Ринок праці є помітним соціальним явищем, що стосується як економіки, так і життєвих стратегій та способу життя економічно активного населення. З початком ринкових перетворень в Україні у 1990-х рр. автоматично починає

формуватися і ринок праці, але на сьогодні не можна ще говорити про остаточну його інституціоналізацію, вирішення комплексу проблем, пов'язаних з працевлаштуванням різних верств та категорій населення.

Права та обов'язки громадян у сфері зайнятості населення регулюються Конституцією України, Кодексом законів про працю України, законами України «Про зайнятість населення» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», а також законодавством про освіту, оплату праці, організації роботодавців, професійні спілки, місцеві державні адміністрації, місцеве самоврядування, правовий статус іноземців та осіб без громадянства тощо. Таким чином, законодавці створили правову базу для функціонування ринку праці, хоча це не означає автоматичного вирішення низки проблем, що закономірно постають на шляху виведення відносин між роботодавцями і найманими працівниками з «тіні» та перетворення ринку праці на «цивілізовану» інституцію.

Український уряд також розуміє важливість та необхідність удосконалення механізмів державного регулювання у сфері зайнятості населення відповідно до сучасних вимог соціально-економічного розвитку країни, гармонізації законодавства про зайнятість населення з міжнародними правовими нормами. Поглиблення економічних реформ, розвиток різних форм власності, конкурентних відносин, вільний вибір зайнятості, лібералізація візового режиму вимагають від нього формування адекватної політики зайнятості та ефективних механізмів її регулювання. Зокрема, за словами міністра соціальної політики С. Тігіпка, пріоритетом для дій стає концентрація зусиль державних органів, соціальних партнерів та інших суб'єктів ринку праці на охопленні офіційною зайнятістю всіх працездатних громадян, особливо, безробітних, створенні нових робочих місць та підвищенні конкурентоспроможності робочої сили [6].

На нашу думку, до основних проблем, що потребують вирішення для забезпечення стабільного функціонування вітчизняного ринку праці та, зокрема, ринку праці великого міста спільними зусиллями держави, органами місцевого самоврядування, профспілками, громадськими об'єднаннями, належить наступне:

- високий рівень тіньової зайнятості. За даними завідуючої відділом економіки праці Інституту демографії та соціологічних

досліджень НАН України Л. Лісогор на кінець 2011 року у «тіні» працювало 4,6 млн. чоловік або 22,6% економічно активного населення віком 15–70 років [5]. Громадяни, які працюють у неформальному секторі економіки, позбавлені соціального захисту у разі настання страхового випадку. Починаючи з 2009 року, кількість застрахованих працівників зменшилась на 1,37 млн. осіб – майже на 10%. До того ж, на даний час чисельність офіційно працюючих зрівнялася з чисельністю пенсіонерів, відповідно збільшується навантаження на державний бюджет, унеможливується забезпечення гідних пенсій та інших соціальних виплат. [3];

- високий рівень економічно неактивного населення працездатного віку – майже 8 мільйонів. За умови створення сприятливого середовища на ринку праці 40% з них може розглядатися як суттєвий ресурс для сповнення трудового потенціалу держави [3];

- відставання якості робочої сили від потреб сучасної економіки. На сьогодні лише 9 % облікової кількості штатних працівників (або 1 млн. осіб) охоплюються системою професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників. Періодичність підвищення кваліфікаційного рівня працівників становить у середньому 11 років, тоді як у країнах Євросоюзу – близько 5 років [4];

- дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили практично за всіма групами професій. Особливо позначається нестача кадрів на високотехнологічних промислових виробництвах. Як наслідок, у середньому по Україні наприкінці 2011 року на одну вакансію претендувало 8 осіб. Майже у двох третирах регіонів ситуація була ще більш напруженою [4];

- суттєвий рівень безробіття серед молоді (особливо до 25 років). У 2011 рівень безробіття у віковій категорії 15–24 становив майже 20% [4]. Це пов'язано, зокрема, із недоліками існуючої системи професійного навчання, відсутністю належної співпраці між навчальними закладами, роботодавцями та місцевими органами виконавчої влади, незадовільними умовами праці, недостатньою мотивацією молодих громадян до оволодіння робітничими професіями, низьким рівнем їх професійної адаптації на виробництві тощо;

- на фоні недостатньо сприятливого інвестиційного клімату, відчутно низьким залишається рівень підприємницької ініціативи громадян, що, зокрема, свідчить про необхідність приділити біль-

шої уваги механізмам державної підтримки підприємницької діяльності громадян;

- відсутність механізмів співпраці та взаємодії між Державною службою зайнятості та приватними кадровими агентствами, база вакансій та шукачів роботи яких у п'ять разів перевищує відповідну базу Державної служби зайнятості, спотворює систему ефективної підготовки кадрів, яких потребує економіка. При цьому інформація, яка міститься в Єдиній інформаційно-аналітичній системі державної служби зайнятості, обмежується вільними вакансіями з непривабливою заробітною платою, мабуть, у розрахунок на пошукувачів роботи з числа неконкурентоспроможних осіб. Разом із тим, діяльність приватних агентств з працевлаштування (близько 14,5 тис.) відбувається в умовах недостатнього правового регулювання, що негативно впливає на захист прав та гарантій громадян.

В цілому перед українським суспільством, державою стоїть питання щодо створення ефективного механізму сприяння повній, продуктивній і вільно обраній зайнятості населення в контексті забезпечення конституційних прав і гарантій громадян на працю та соціальний захист від безробіття. Розв'язання цього питання гальмує загальна слабкість інституційного ладу, що є типовою обставиною для суспільств транзитивного типу. Перехід від економіки планового соціалістичного типу до вільних ринкових відносин завершився в Україні лише у тій частині, що держава дійсно відмовилася від переважної більшості регулюючих функцій. Та чи виникли ефективні механізми ринкового змісту? Аналіз ситуації на ринку праці, зокрема, великого міста у порівнянні з практиками, які є вкоріненими в європейських країнах, доводить, що ми маємо справу з доволі аморфними і до кінця не сформованими механізмами та новими інституціями. Правових ініціатив або державних заходів тут замало, бо їм мають передувати глибокі наукові розвідки та рекомендації, зокрема, в плані технологізації стихійно виниклих практик. Наприклад, це стосується поведінки суб'єктів ринку на різних етапах кризових циклів.

На ринку праці постійно відбуваються коливання, які тісно пов'язані як із загальною економічною ситуацією, так і з локальною кон'юнктурою ринку. Так, за офіційною статистикою в Україні з початку 2009 року ситуація на ринку праці суттєво погіршилася, зросли соціальна напруга та рівень безробіття, але вже протя-

гом 2010–2011 рр. спостерігалось істотне поліпшення, що супроводжувалося підвищенням економічної активності населення, ростом зайнятості та скороченням безробіття. Таким чином, відповідно до виходу світової економіки з рецесії зазнала покращення ситуація і на ринку праці України. Ці коливання можна ілюструвати за допомогою кількох діаграм (рис. 1, 2). Подібні флуктації є додатковим фактором, що ускладнює функціонування механізмів пошуку праці, з одного боку, і розподіл трудових ресурсів за секторами економіки, галузями, суб'єктами економічної діяльності.

Український ринок праці, на наше переконання, усе ще недостатньо зорганізований. Недостатньо розвинені інфраструктура та інституційні чинники, що покликані підготувати роботодавця та працівника до встановлення контакту, надати всебічну взаємну допомогу з метою максимально можливого скорочення розриву між попитом та пропозицією робочої сили; скоординувати діяльність систем зайнятості. Відсутня достатня, всебічна та якісна інформація щодо попиту на робочу силу, яка необхідна для організації праці установ та спеціалістів із забезпечення зайнятості населення у рамках офіційного ринку праці.

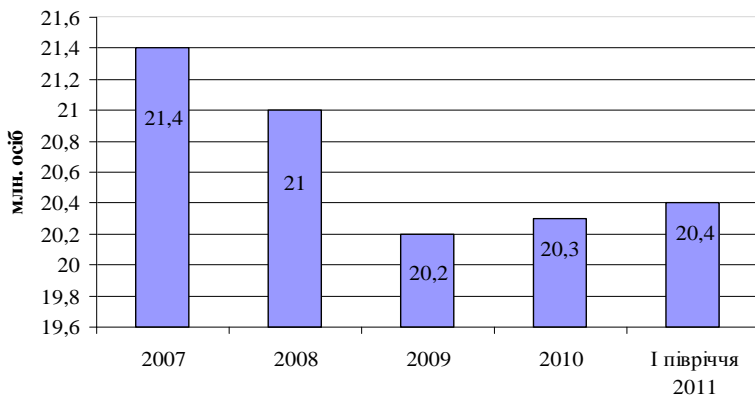

Рис. 1. Кількість зайнятого населення віком 15–70 років протягом 2007–2011 рр., у млн. осіб.

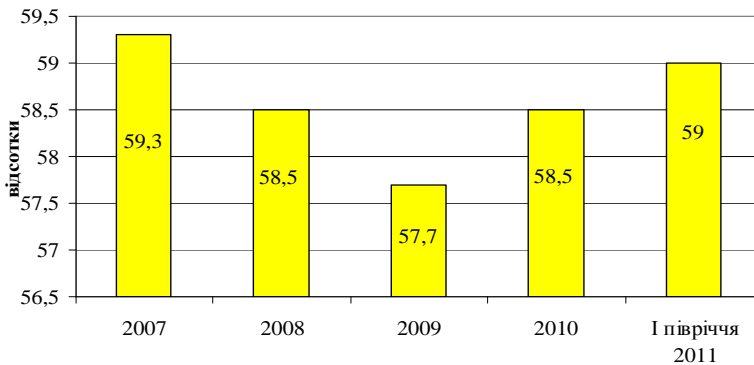

Рис. 2. Рівень зайнятості населення віком 15–70 років протягом 2007–2011 рр., у %.

На жаль, додатковим фактором, який негативно впливає на розвиток ринкових відносин у сфері зайнятості в Україні, є атрофована до сприйняття ринку психологія суспільства, де переважають застарілі або неадекватні мотиваційні стереотипи в сфері праці. Усе це вимагає більш розробленого механізму пошуку праці та більш ефективних заходів для рішення проблем зайнятості.

Ринок праці великого міста, як це має місце в Харкові, щільно пов'язаний з внутрішнім станом економіки країни та не в останню чергу залежить від ситуації у світовій економіці, він є чутливим до політичних інструментів його регуляції і розвивається за циклічною схемою. Складність процесів руху робочої сили на різних етапах циклу вимагає вже найближчим часом створення нової системи регулювання зайнятості. Ця система мусить узяти на озброєння взаємозалежні економічні, соціальні, правові організаційні заходи, що сприятимуть досягненню бажаного стану зайнятості відповідно до цільових настанов суспільства.

На сьогодні основною проблемою, яка перешкоджає ефективній діяльності служб зайнятості, є організація їх роботи, функціональний консерватизм та низькі адаптаційні можливості [6]. Основним фігурантом таких служб залишається інспектор, який частіше не має спеціальної підготовки та використовує стандартний набір технології працевлаштування для різних типів пошукувачів

праці. На наш погляд, акцент у діяльності служби зайнятості необхідно зробити на аналізі ринку праці на кожному з етапів циклу та прогнозах щодо професійно-кваліфікаційної структури попиту та пропозиції на робочу силу. Проводити моніторинг розвитку нових соціальних технологій та використовувати ці циклічні соціальні технології, які будуть властиві тільки для певного етапу та максимально ефективно допомагатимуть у забезпеченні соціальною допомогою та працевлаштуванні шукавачів праці різних категорій.

Саме тому сьогодні без сумнівів стає зрозуміло, що найважливішою складовою частиною переходу до ефективної ринкової економіки є розроблення та забезпечення ефективних та дієвих соціальних технологій функціонування ринку праці.

Література

- 1.Аудит рынка труда г. Харькова и г. Изюма. Аналитический отчет по результатам исследовательского проекта. – Харьков: Восточно-украинский фонд социальных исследований. – 2000.– 23 с.
- 2.Ачкасов А.Є. Стратегія регулювання зайнятості населення України. Теорія і практика / А.Є. Ачкасов. – Ж. – 2002. – 512 с.
- 3.Доповідь «Про соціально-економічне становище України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>
- 4.Доповідь «Ринок праці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
- 5.Занятая Украина: кто в работе всех нужнее? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://timeua.info/newspaper/080512/index.html>
- 6.Положення про державну інспекцію України з питань праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mlsp.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=122730

УДК 316.2:331.5

Проскуріна К.С.викладач кафедри гуманітарних
та фундаментальних дисциплін
ХЕПУ**Моделювання життєвого шляху людини в умовах сучасності:
проблема запозичення та наслідування****Анотація**

У статті проводиться аналіз основних понять соціально-філософської теорії людини, таких як «вибір», «життєвий шлях людини», у їх єдності і взаємозв'язку з урахуванням досягнень як вітчизняних, так і закордонних дослідників.

Ключові слова: вибір, життєвий шлях, доля.

Аннотация

В данной статье проводится анализ основополагающих понятий социально-философской теории человека, таких как «выбор», «жизненный путь человека» в их единстве и взаимосвязи с учетом достижений как отечественных, так и зарубежных исследователей.

Ключевые слова: выбор, жизненный путь, судьба.

Summary

The purpose of this article is a fundamental concepts' analysis of socialphilosophical theory of human, such as «choice», «human's course of life» in their unity and interdependence, which takes into account the achievements of native and foreign researchers.

Key words: choice, course of life, fate.

Проблема моделювання життєвого шляху людини поставала у філософській і педагогічній традиції з часів античності. Проект життя або пропонувався людині в готовому вигляді як модель обов'язкового наслідування певних стандартів, або розглядався як потенційно формований (на основі усвідомленого вибору) особою конструкт. Проте як проблема конструювання людиною *власного* життєвого проекту, моделей життєвого шляху, поведінкових стратегій (що кінець кінцем зводиться до проблеми проектування себе в майбутньому) вона особливо актуалізується в умовах сучасності у зв'язку з такими чинниками, як зміна способів функціонування суспільства і його основних

характеристик («суспільство ризику», «сітьове суспільство», «суспільство конsumerізму» та ін.), загостренням проблеми ідентичності людини («миготлива», «трансгресуюча» та ін.), новим баченням проблеми взаємовідношення глобального й локального і так далі.

У радянській соціально-філософській літературі проблема життєвого шляху людини була однією з центральних, оскільки була пов'язана з таким практичним завданням, як формування світогляду. У розробку цієї проблеми істотний вклад внесли такі дослідники, як В.У. Шинкарук, Л.В. Сохань, А.В. Грібакин, Л.Н. Коган, І.С. Кон та ін. Проте в період соціальних трансформацій акцент в дослідженнях соціальних філософів був зміщений у дещо іншому напрямі. В той же час зараз стає все більш очевидним, що проблема вибору шляху соціального розвитку в цілому не може вирішуватися без урахування екзистенціальної складової, без вирішення проблеми вибору життєвого шляху окремої людини. Метою даної статті є аналіз основоположних понять соціально-філософської теорії людини, таких як «вибір», «життєвий шлях людини» в їх єдності й взаємозв'язку з урахуванням досягнень як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Проблема вибору по праву може вважатися за центральну в контексті ширшої проблеми людини, оскільки стан перманентного вибору є сутнісною екзистенціальною характеристикою людини. Торкаючись цього питання, Л.Н. Коган справедливо відзначає: «Є немало робіт, присвячених моральному вибору або вибору професії. Але це окремі випадки тієї ситуації вибору, в якій щодня, щогодини знаходиться людина. Вона безперервно вибирає одну з альтернатив, що виникають у житті, приймає те або інше рішення, починаючи з простих життєвих справ і кінчаючи лінією життєвої поведінки» [4, 164-165].

Історично проблема вибору постає перед людиною вже в епоху античності, коли виникають передумови формування самостійної поведінки, так званих «приватних схем», коли вона потрапляє в ситуацію необхідності вирішувати суперечність між традицією і власною позицією (герої грецьких драматургів на арені театру, Сократ в залі суду) на користь подолання традиції.

Велику увагу проблемі вибору приділяли філософи-екзистенціалісти (Н.Бердяєв, М. Хайдеггер, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр, А. Камю та ін.) разом з проблемою пошуку людиною свого як внутрішнього, так і зовнішнього «Я» –місця в житті.

Які ж чинники впливають на здійснення того або іншого вибору? Чим керується людина при виборі?

Ці чинники можна розділити на зовнішні (не залежні від волі людини) і внутрішні (від неї залежні). Кажучи про першу групу чинників, Л.Н. Коган виділяє: 1) істотні зміни в історії суспільства (соціальні революції, війни, індустріалізація, колективізація та ін.); 2) вимоги суспільства до індивіда (суспільна потреба, держзамовлення, мода та ін.); 3) соціальні умови мікросередовища (батьки, друзі, колектив та ін.); 4) стан здоров'я людини (спадкові хвороби, природжена неповноцінність); 5) непередбачені випадковості (катастрофи, стихійні лиха та ін.) [4, 143-161].

Указуючи на особові чинники, що обумовлюють вибір, звернемося знову ж таки до роботи Л.Н. Когана. В якості вихідної він бере тезу про те, що при будь-яких зовнішніх обставинах людині в тому або іншому ступені належить свобода вибору вчинків і поведінки. Обумовлюють цю свободу: 1) характер людини як поєднання стійких психічних особливостей, які обумовлюють типовий тип поведінки; 2) світогляд; 3) воля; 4) інтелект; 5) відчуття; 6) потреби; 7) здібності; 8) моральні якості; 9) переконаність особи [4, 168-170].

Вибір, так або інакше, є специфічною формою відношення людини до майбутнього (В. Плотніков). Людині властиво уявляти Майбутнє як якийсь абстрактний, обов'язково видалений у часі острів, деколи не усвідомлюючи того, що майбутнє – це наслідки наших щохвилининних дій. «Вибір» і «доля», згідно позиції В.І. Плотнікова, являють собою дві сторони розуміння майбутнього. Їх розділяє або сполучає тільки дія [7, 392–394].

Не було жодної епохи, в якій би не осмислювалась доля, взаємовідношення долі з людиною. Від Платона і Есхіла, через роздуми відродженців (Макиавеллі, Шекспір) і новочасних (Гете, Гегель) мислителів це питання доходить і до наших днів (С.С.Аверінцев, А.В.Грібакин, І.С.Кон, Л.Н.Коган, А.Я.Гуревич та ін.), не втрачаючи своєї первинної актуальності. В процесі історії змінюється лише відношення до долі, а також до відповідності долі та дії, диференціюється і сам термін. Причому, відношення до долі безпосередньо було пов'язане з тим, який вигляд і характер вибору і дії переважали в ту або іншу епоху. В давнину вибір – інтуїтивний, дія – імпульсивна, у зв'язку з цим доля розглядається як невблаганна сліпа сила, «фатум». У середньовічній традиції вибір – усвідомлений, особиста дія – залежно від колективної оцінки (похвала або осуд), доля як «суд», «та-

лан». В епоху Відродження ситуація вибору постає як свідоме визначення для себе найбільш важливих цінностей чого-небудь, дії організуються в цілісну діяльність, доля уявляється у вигляді «жереба», капризної «фортуні». Сучасним розумінням долі ми зобов'язані Гегелю, який знімає з долі абстрактний образ чужої для людини сліпої сили, що дозволяє розглядати її як внутрішню суть індивідів, які в змозі зробити обставини життя своїм власним буттям, стати автором, творцем свого життя. Наприклад, В. Плотніков розглядає долю як «шлях у майбутнє, шлях, який ніколи не буває гарантованим, але завдяки орієнтирам (цінностям) стає все більш знайомим і значущим» [7, 394]. Якщо доля являє собою лише простір можливих варіантів, а не одну можливу лінію, то як виділити те, що здійснюється впродовж життя з людиною і обумовлено її численними, безперервними виборами?

Для такого визначення дійсно дуже вдало підходить термін «життєвий шлях», який семантично має на увазі процес, дещо що відбувається, що безперервно здійснюється. Л.Н.Коган в своїй роботі «Людина та її доля» термін «доля» використовує для характеристики ще невідомого майбутнього (як людини, суспільства, так і речі) і пов'язує із соціальною активністю людей, з їх «історичною творчістю», а термін «життєвий шлях» використовує тоді, коли маються на увазі певні підсумки життя людини, тобто розглядає його як щось, що вже відбулося, з одного боку, і як щось, що постійно і безперервно здійснюється – з іншого. Такої ж думки дотримується і дослідник А. Грібакин. Він схильний вважати, що доля – «поле дійсних і можливих перспектив життєдіяльності людини» (на глобальному загальнолюдському рівні, оскільки в ній виражений дух епохи, історичні завдання, покликання суспільства та ін.), а життєвий шлях у такому разі є персоніфікованою, здійсненою долею [3, 150–152].

З'ясувавши те, чим обумовлений вибір людини взагалі, перейдемо до проблеми вибору життєвого шляху людини в сучасному суспільстві.

Роботи А.В.Грібакина («Життєвий шлях як соціально-історичне твердження» (Іркутськ, 1985), І.С. Кона («У пошуках себе» (М., 1984), Л.Н.Когана («Людина та її доля» (М., 1988), в тому або іншому ступені стосуються проблеми вибору життєвого шляху і його формування, поза сумнівом, мають величезну цінність в загальнотеоретичному плані як глибокі й повноцінні дослідження, але в плані практичному втрачають свою значущість для сучасної людини, оскі-

льки пронизані духом радянської ідеології. У них людина мислиться як активний суб'єкт, активність якого при цьому не повинна розходитися (і тим більше вступати у суперечність) з ідеєю «поцєбічно-метафізичного» (Б.Хюбнер) Загального Сенсу досягнення комунізму як «раю на землі». Показовим у цьому відношенні є вислів Л.Н.Когана, з якого він починає розділ про життєві плани і програми: «Програма КПРС і Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1986-1990 роки і на період до 2000 року в науково обгрунтованому, узагальненому вигляді визначають майбутнє життєвого шляху всього народу і кожної радянської людини»[4, с. 176]. З відходом радянської влади відходить й віра у «світле майбутнє», досягнення якого контролюється вищими і визнаними авторитетами у вигляді загальних визначаючих програм життєвого шляху. Відходить той «поцєбічно-метафізичний» Сенс», який свого часу пережив «поцєбічно-метафізичний» Сенс (Бог). Б.Хюбнер визначає ці Сенси як «орієнтир людського існування, людського ек-зистування, те, ради чого відбувається ек-зистування» [9, с. 375].

Якщо раніше (у тих суспільствах, які Хюбнер називає «закритими суспільствами Сенсу») свобода вибору співвідносилася зі свободою людини вибирати: служити або не служити Сенсу, відповідати або не відповідати образу людини, який задається Сенсом, то зараз акцент переноситься на свободу людини автономно вибирати сам Сенс, якому вона служитиме, ради якого житиме, оскільки простір сенсоутворення не може бути не заповненим.

У зв'язку з цим відчуттям втрати сенсів перед сучасною людиною особливо гостро постають питання про життєві цінності, сенс життя, вибір свого життєвого шляху. Намагаючись дати пояснення даному феномену, В.Франкл пише: «Коли мене питають, як я пояснюю причини, що породжують цей екзистенціальний вакуум, я завжди використовую наступну коротку формулу: на відміну від тварин інстинкти не диктують людині, що їй потрібне, і на відміну від людини вчорашнього дня традиції не диктують сьогоднішній людині, що їй слід. Не знаючи ні того, що їй потрібне, ні того, що їй слід, людина, схоже, втратила ясне уявлення про те, чого ж вона хоче. У результаті вона або хоче того ж, чого й інші, або робить те, що інші хочуть від неї» [8, 25]. У цьому сенсі Б.Хюбнер говорить про «без-СЕНСНІСТЬ» сучасності.

Виникає питання: та неже держава перестала розробляти стратегічні програми, які обумовлюють курс розвитку країни та її грома-

дян? Ні, держава не припинила розробляти загальний вектор розвитку суспільства. Однією з таких програм є, наприклад, Національна доктрина розвитку освіти [див. 6], зміст положень якої дає цілком наочний і цілісний образ людини майбутнього, «правильного» громадянина, такого, якого потребує держава і суспільство в цілому. Чому ж це не дає такого результату, як програми, запропоновані радянському громадянину?

Продовжуючи виявляти характерні для сучасності особливості й, разом з тим, відповідаючи на поставлене питання, зупинимося на проблемі «фрагментації суспільства», яка характерна для сучасного західного суспільства і поступово проникає в наше пострадянське суспільство. Аналізу даної тенденції З.Бауман присвячує окрему роботу «Індивідуалізоване суспільство» і продовжує її розгляд в останній роботі «Теуча сучасність». Представляється, що перша робота цілком могла бути названа і «Індивідуалізуюче суспільство», оскільки Бауман провідну роль в даному процесі відводить соціальним інститутам, які настільки забезпечили особисті права і свободи людині, що зняли з людини необхідність домагатися вирішення особистих проблем через сферу публічного (суспільного). Ці сфери розійшлися, почали наповнюватися людиною якісно різними сенсами, в її позиціях по відношенню до суспільства змістилися акценти: з тією, що дає на ту, що бере, суспільство при цьому стало «фрагментованим» [див. 1]. Людина, що не виходить з сфери особистого, перетворилася з громадянина в індивіда. На відміну від громадянина, здатного домагатися благополуччя через благополуччя суспільства, індивід «схильний бути байдужим, скептично налаштованим по відношенню до «загальної причини», «загального блага», «доброго суспільства» або справедливого суспільства» [2, С.44].

Як в умовах сучасності вирішується питання про вибір моделі життєтворчості, який дуже чітко і гранично просто формулює Коган: «з кого робити життя?» [4, 167]. Сам же він припускає, що це може бути життєвий шлях літературного героя або конкретної людини, або ж синтетична модель, об'єднуюча найбільш гідні (в рамках існуючої системи цінностей) риси людини. Тут можна пригадати і європейську середньовічну традицію спадкоємства життєвого шляху авторитетних Батьків Церкви, наприклад, Августина Блаженного, який у «Сповіді» не лише описав свій особистий шлях духовного становлення, але і задав образ, модель новозавітної людини. Необхідно відзначити і те, що в східній культурній традиції, враховуючи тісніший зв'язок між

релігією та іншими сферами культури, ніж на Заході, наслідування життєвого шляху духовного наставника, лідера, авторитету в тій чи іншій мірі зберігається і до цього дня.

У сучасному ж європейському суспільстві успадкованим стає не авторитет, а наочний приклад. Це питання детально розглядає З. Бауман в роботі «Текуча сучасність» і пояснює таке положення справ наявністю «численних авторитетів» або тих, хто претендує на цей статус. У зв'язку з численністю «авторитетів», що відмінюють один одного, єдиним ефективним лідером стає той, що вибирає між ними [2, 72]. При цьому змінюються і механізми впливу. Як пише З. Бауман, «авторитети більше не командують...; вони спокушають і підкорюють», конкуруючи в цьому між собою [2, 72]. Центром стає не ідейний лідер, а консультант, який спочатку повинен отримати прихильність «виборця», оскільки його будь-якої хвилини «можуть звільнити». Різниця між лідером і консультантом – також у сфері співвідношення приватного і публічного: щоб не втратити уваги з боку «виборця», консультант боїться вийти за сферу особистого консультованого, роблячи акцент на тому, чого може досягти людина сама і для себе, а не ради «загального блага». «Більше не взаємозалежні!» – ось гасло сучасного суспільства, а по тому – вільніші в тому, що «ніхто не зробить, окрім вас» [2, 73]. Найбільш успішний той консультант, який в змозі забезпечити клієнтові наочні приклади рішення тих або інших його особистих проблем, зуміє запропонувати себе як приклад. Відомі й авторитетні люди, які гідні пошани і захоплення, в колишньому сенсі залишаються, але людина не має можливості спостерігати за ними в різних повсякденних ситуаціях (якщо тільки вони навмисне не роблять своє особисте життя загальнодоступним, не виставляють її на показ, що є вже по суті головною умовою популярності). Цим і пояснюється сучасна прихильність до різних ток-шоу і реаліті-шоу як до суспільних уроків моралі, моральності, що узаконюють «публічний дискурс про приватні речі» [2, 77].

З. Бауман підкреслює те, що побоювання щодо колонізації приватної сфери суспільною (позиція представників Франкфуртської школи про «репресивну цивілізацію») вже не має серйозних підстав. Навпаки, набирає силу протилежна тенденція: «відбувається колонізація суспільної сфери питаннями, що раніше вважалися приватними і недоречними для публічного обговорення» [2, 77].

Безумовно, рішення такої важливої задачі, як вибір життєвого шляху обов'язково повинно бути зв'язано з повною відповідальністю і

свідомістю, певною соціальною зрілістю особи. Але необхідно враховувати і те, що після того або іншого вибору, незалежно від його вагомості, життєвий шлях вже проходить крізь точку цього вибору. Адже, як справедливо помічає Л.Н. Коган, вибір життєвого шляху зовсім «не припускає наявності у людини готових «самомоделей» – образів себе в майбутньому – і вибору якнайкращої з них. Він здійснюється щодня, безперервно» [4, 167]. Це витікає з розуміння особливості формування «наявного знання», досвіду життя (адже пройдена частина шляху – джерело досвіду) і визнання життя як безперервного потоку.

Таким чином, можна прийти до висновку, що не існує єдиного образу людини сучасності, а існує різноманіття моделей життєвого шляху, які не зв'язані глобальною єдиною метою, Сенсом. Проблема не в тому, що Сенсу як об'єднуючого орієнтиру, що етично зобов'язує, немає об'єктивно. Він існує (Хьюбнер бачить його у врятуванні життя на Землі) і при цьому він є чи не самим обґрунтованим і необхідним для людства зі всіх орієнтирів, що були раніше. Але річ у тому, що стати загальним високим СЕНСОМ для всіх він не зможе в умовах тотальної індивідуалізації, відсутності по-справжньому авторитетної влади з боку держави. Сенси як орієнтири не зникають, вони стають необов'язковими. Людина сама вирішує вірити в них чи ні. Таким чином, в сучасному суспільстві СЕНС як гетерономний можливий орієнтир існування є, але умови його втілення – відсутні. У цьому полягає трагізм сучасності. Але в цьому ж вбачаються і перспективи вирішення даної проблеми.

Література

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2002. – 390 с.
2. Бауман З. Текучая современность / Пер. с англ. под ред. Ю.В. Асочакова. – СПб.: Питер, 2008. – 240 с.
3. Грибакин А.В. Жизненный путь как социально-историческое утверждение человека. – Иркутск: Издательство Иркутского университета, 1985. – 200 с.
4. Коган Л.Н. Человек и его судьба. – М.: Мысль, 1988. – 283 с.
5. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти України <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/average>
7. Плотников В.И. Ценностный мир человека и его судьба // Двадцать лекций по философии: Учеб. Пособие/ [А.В. Грибакин,

Ю.Г.Ершов, В.Е. Кемеров и др.]; под ред. И.Я. Лойфмана. – [2-е изд.]. – Екатеринбург: Банк культурной информации, 2002. – (Сер. «Философское образование»; Вып. 20). – С.367–403.

8. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М. : Прогрес, 1990. – 368 с.

9. Хюбнер Б. Смысл в бессмысленное время: метафизические расчеты, просчеты и сведение счетов / Пер. с нем. А.Б.Демидов. – Мн.:Экономпресс, 2006. – 384 с.

УДК 17.022.1(430)(091)

Салтанов М. В.
аспірант Харківського
національного університету
імені В. Н. Каразіна

Місце визнання у новоєвропейській філософії права

Анотація

Дана стаття є спробою систематичного розгляду проблеми визнання у німецькій класичній філософії. Однією із головних цілей статті є прагнення заявити вголос про те, що проблема визнання не є винаходом сучасності, звернення до неї ми можемо простежити віддавна. Чи не вперше, на високому теоретичному рівні проблема визнання була поставлена саме у німецькій класичній філософії.

Ключові слова: визнання, самоздійснення, самоповага, рівність, гідність.

Аннотация

Данная статья представляет собой попытку системного рассмотрения проблемы признания в немецкой классической философии. Одна из главных целей статьи заключается в стремлении заявить вслух о том, что проблема признания не является изобретением современности, обращение к ней мы можем проследить издавна. Можно сказать, что впервые на высоком теоретическом уровне эта проблема была поставлена именно в немецкой классической философии.

Ключевые слова: признание, самоосуществление, самоуважение, равенство, достоинство.

Summary

This article is the attempt of systematic consideration of problem of recognition in German classical philosophy. One of the main aim is declaration, that problem of recognition is not modern invention, cause we can observe the reference to it long since. For the first time this problem was formulated at high theoretical level exactly in German classical philosophy.

Keywords: recognition, self-realization, self-esteem, equality, dignity.

Чи не вперше на високому теоретичному рівні «визнання» свого категоріального оформлення отримує у Новоевропейській філософії? Так, скажімо, у філософії Дж. Гоббса «визнання» відіграло роль *інструментарію* за допомогою якого відбувся *перехід з природного стану* «війни всіх проти всіх», стану суперництва, недовіри, любові до слави, стану де немає ані влади, ані закону, ані справедливості, де відсутня власність, різниця між твоїм і моїм, де якщо і існує рівність, то вона означає рівні можливості шкодити один одному, *до держави*. Але оскільки людина є розумною істотою, то вона, ніби за приписом розуму, з необхідністю шукає та досягає миру, обмінюючи природний стан на природний закон, який вимагає, окрім готовності людей до миру та виконання укладених домовленостей – *визнання кожним іншого рівним собі від природи*. Визнання відтепер за Гоббсом, є не просто обов'язком слабкого по відношенню до сильного, воно стає взаємним.

Якщо звернутися до Дж. Локка, а саме до роботи «*Два трактати про державне врядування*», то тут можна відшукати споріднене онтологічне значення «визнання», яке у природному стані за Локком уможливорює права на власність, життя і свободу, гарантом чого (такого «визнання») стає держава із розгалуженою системою громадянського суспільства. Наведемо розлогу цитату з твору Локка: «Те, до чого вони (люди – *М. В.*) повинні прагнути при спілкуванні з людьми, зводиться до прояву пошани, *визнання* і доброзичливості, до вияву по відношенню до кожного звичайної зовнішньої шанобливості і належної, згідно правилам ввічливості, уваги. Поводитися так, не викликаючи підозр в лестошах, удаванні і низькості, – це справа великого уміння, якому можуть навчити лише здоровий глузд, розум і добре суспільство; а це має таке велике значення в *співжитті* (курсиви – *мої*), тому варто цьому навчитися» [8, с. 542].

Але більшої чіткості у процесі свого поняттєвого оформлення «визнання» отримує у німецькій класичній філософії. В рамках заданої теми, найбільша увага в історико-філософському плані була приділена філософії Гегеля, але навіть не в її цілісному вимірі, а лише щодо окремих його робіт та навіть уривків з них (наприклад «Феноменологія духу»). Ще більш невизначеною є ситуація навколо Й. Г. Фіхте, який у своїй філософії права ввів категорію «визнання» для дедукції права, а відтак і для уможливлення спільноти вільних і рівних істот, що залишилося здебільшого не-

поміченим. Разом з тим, не можна не відзначити і вплив І. Канта на усю подальшу традицію дослідження «визнання».

При чому важко не згадати з одного боку про суттєву трансформацію в історико-філософському плані категорії визнання», а з іншого боку її спадкоємність у сучасній практичній філософії, початок якої, на думку автора слід віднести в найбільш широкому сенсі до післягегелевої філософії. Вона характеризується відчутним переходом від визнання індивідуальної самосвідомості до визнання групової ідентичності (Кімлика, Тейлор, Хоннет, Гьоффе тощо), проблеми справедливості. Йдеться, наприклад про вимогу перерозподілення, що спрямована проти соціально-економічної несправедливості (Н. Фрезер) чи про вимогу визнання групових відмінностей, що спрямована проти культурної несправедливості, утисків культурної ідентичності.

Разом з тим сучасна традиція розгляду « політики визнання» залишає в собі відчутний вплив німецької класичної філософії, і розглядає її як механізм уможливлення індивідуальних прав і свобод (Бенхабіб, Мід тощо) або розширення, ба навіть більше, уможливлення свободи як такої (Фукуяма). При чому ці дві лінії розвитку категорії «визнання» проглядається доволі чітко і супроводжуються розлогими дискусіями у фаховій літературі. Якщо взяти до уваги хоча б поверхневий аналіз сучасної філософської літератури з теми, то проглядаються наступні лінії дослідження категорії «визнання»:

1. Визнання на рівні індивідуальної ідентичності;
2. Визнання на рівні групової ідентичності;
3. Визнання на рівні міждержавних відносин.

З огляду на це, спробуємо припустити, що німецька класична філософія пов'язує «визнання» з формуванням індивідуальної самосвідомості і як наслідок уможливлення спільноти вільних і рівних істот, тоді як в сучасній філософії визнання пов'язується із груповою ідентичністю, слугує способом пояснення соціальної динаміки та соціальної боротьби. Цим і пояснюється винесення проблеми «визнання» у лоні політичної філософії і її неабияка там актуальність.

Спробуємо розкрити зміст категорії «визнання» у німецькій класичній філософії.

З точки зору представників сучасної практичної філософії (Хоннет, Гьоффе, Рикер тощо) внесок у розробку «визнання» з бо-

ку І. Канта довгий час недооцінювався. З одного боку це пояснюється тим, що навряд чи Канту належить першість у розробці категорії «визнання» або хоча б якась чітка лінійність його дослідження. Але з іншого боку Кант розробив в своїй практичній філософії чимало категорій, які включає в себе «визнання». Перш за все йдеться про такі категорії як: *принцип любові та поваги, почуття гідності, пошана, довіра, рівність, свобода, особа, невідчужувані права* тощо. Всі ці принципи можна назвати рушіями, як це прийнято називати сучасною практичної філософією, боротьби за визнання, при чому на всіх вищеназваних рівнях.

У практичній філософії Кант формулює принцип людської автономії, що є здатністю суб'єкта до морального самовизначення, законодавства, на умовах загальності і універсальності. Канту вдалося відзначити досить суттєву річ, а саме те, що *наше «себелюбство неподільне від потреби бути також любимими іншими»*, [6, с. 265]. Саме те, що в кожній людині закладені задатки добра, *робить людину вартою поваги та любові*, говорить у тій же частині «Метафізики звичаїв» І. Кант. В розділі, який стосується обов'язків чеснот по відношенню до інших, І. Кант зазначає, що *почуття любові та поваги*, які людина може відчувати до інших, є нічим іншим як *моїм обов'язком щодо інших*: «любов до ближнього, навіть якщо цей останній заслуговував і мало *поваги*», вкрай необхідна, так само як і «необхідна повага до кожної людини, навіть не дивлячись на те, що навряд чи її можна вважати вартою любові» [6, с. 324]. Лише *так можна зберегти повагу (Achtung-Begriff) до самого себе*.

Щодо *поваги*, яку ми повинні надавати іншим, І. Кант розуміє її не просто як почуття, що виникає у порівнянні нашої *власної гідності* із гідністю інших (подібно до учня й учителя), а як максимуму «*обмеження нашої самоповаги гідністю людства в особі іншого* <...> [6, с. 326]. Це є зобов'язання *не ставити себе вище за інших*. *Обов'язок поваги до ближнього, що є основою моралі визнання*, міститься, за І. Кантом, у максимі не зводити людей до ступеня простого засобу для досягнення своїх цілей, або як говорить мислитель «*не вимагати від іншої людини, щоб вона принизила себе, ставши рабом моєї цілі*» [6, с. 326]. Лише повага, яку я відчуваю до інших (і що інші можуть вимагати від мене) є, за І. Кантом, визнанням гідності іншої людини, гідності, яка не має ані ціни, ані еквіваленту [6]. Тому, засаднича теза І. Канта полягає

у тому, що кожна людина має право претендувати на повагу своїх близьких лише тоді, коли сама поважає інших. Адже, так само як і те, що людина не може віддати себе ні за яку ціну, так само вона не може вчиняти проти необхідної поваги до інших як до людей, тобто вона повинна практично визнавати гідність людства в усіх інших людях, відтак, на людину покладено обов'язок, пов'язаний з повагою, яку з необхідністю слід надати усім іншим [6, с. 341-342].

I. Кант зазначає, що *я не можу навіть порочній людині зовсім відмовити в повазі, яку не можна у неї відібрати, принаймні, як у людини, хоча своїм вчинком вона не робить себе вартим цієї поваги* [6, с. 342]. Основною формою порушення поваги, за Кантом є пихатість, себелюбство, прагнення підвестись над іншими, у власній нерівноцінній цінності: власна цінність сприймається за щось таке вірне і беззаперечне, що всякий інший має визнати його як такого.

I. Кант пов'язував багато надій із тим, що сьогодні прийнято називати культурою, практикою чи мораллю визнання, проте головною відмінністю є те, що лише від мене, говорить Кант, залежить відношення інших до мого Я: «Людина, – пише він, – може вважати себе щасливою в кожному стані, якщо вона тільки усвідомлює, що причина того, що вона не підіймається на рівну ступень з іншими <...> покладена не у неподоланій волі інших людей, а тільки у ній самій (в її здатностях або старанності) або ж в обставинах, які вона нікому не може ставити в провину» [7, с. 83]. Тому й найголовнішим обов'язком людини до самої себе (а відтак і до людства у своїй особі) є почуття *самоповаги*, що полягає у власному удосконаленні, у гідності власної особи.

У роботі *«Ідея загальної історії у всесвітньо-громадянському плані»* знаходимо досить примітний уривок: *Людина має схильність спілкуватися з собі подібними, бо в такому стані вона більше відчуває себе людиною, тобто відчуває розвиток своїх природних задатків.* Але їй також властиво сильне прагнення усамітнюватися (ізолюватися), бо вона в той же час знаходить в собі нетовариську властивість — бажання все погодити тільки з своїм розумінням — і тому чекає звідусіль опір, оскільки вона по собі знає, що сама схильна чинити опір іншим <...>. Цей опір є тим, що будить всі сили людини, примушує її подолати схильність до лінії і, під впливом честолюбства, владолубства або користолюбства, *створити собі положення серед своїх одноплемін-*

ників, яких вона хоч і не виносить, але без яких не може обійтися. Звідси починаються перші дійсні кроки від грубості (варварства. — *М. С.*) до культури, яка власне і полягає в [визнанні] суспільної цінності людини» [5, с. 11]. Чи не означає це, що людина, як істота соціальна, ставить у залежність свою власну оцінку (самооцінку) від оцінки інших? Чи не означає це, що визнання людини в якості Людини залежить від визнання її збоку свого оточення? Чи те, як я оцінюю себе безпосередньо впливає на оцінку мене збоку інших?

Питання моральної автономії суб'єктів Канта цікавлять не лише по відношенню до етики, а й у *вченні про право*.

Головне питання метафізики права полягає у формі співвідношення двостороннього *самовілля* (*Willkür* – нім.): як сумісний свободний вчинок однієї із двох осіб зі свободою іншої? Такий вчинок стає сумісним лише у відповідності до правових законів. Під останніми І. Кант розуміє сукупність умов, за якими самовілля однієї особи, поєднується з самовіллям іншої за загальним *законом свободи*. Якщо йдеться про право з одного боку, то мусить бути і обов'язок – визнання, тобто не порушення свободи іншого. Без цього обов'язку немає права, без права немає взагалі свободи.

Якою ж уявлялася Канту ідея суспільства? Образ суспільства, який залишив нам Кант у своїх роботах заснований на: 1) *свободі* кожного члена суспільства як людини; 2) *рівності* його з кожним іншим; 3) *самостійності* кожного члена спільноти як громадянина. Визнання *свободи*, яку я відношу не тільки до себе, а перш за все й до іншого є моїм зобов'язанням по відношенню до цього іншого. *Що стосується рівності*, то вона, за І. Кантом, повинна бути суспільновизнаною, бо є *природженим правом*, причому ця рівність полягає у тому, що «інші не можуть зобов'язати кого-небудь до більшого, ніж те, до чого вона (людина – *М. С.*) зі свого боку може зобов'язати інших» [6, с. 83]. Самостійність же полягає у можливості користуватися власним розумом без чиеїсь допомоги ззовні (звідси критика патерналізму як однієї із найбільшої деспотії). Чи не є це основними рушійними цінностями сучасних «рухів за визнання».

Аналізуючи практичну філософію Канта взагалі і «Метафізику звичаїв» зокрема, сучасний німецький мислитель О. Гюффе зазначає, що у своїх роботах Кант робить, принаймні, натяк на визнання інших, маючи на увазі заборону будь-якого зазіхання, по-

рушення права або перешкоджанні свободі [див. 3, с. 74] і моральній автономії суб'єкта.

Особливої уваги Кант у однойменній роботі приділяє поняттю «вічного миру», яке також пов'язано із «визнанням». В цій роботі мислитель рішуче засуджує війну як один із інструментів боротьби за першість та визнання, яка є «винаходом *природного стану*», тоді як у стані вічного миру не має потреби в такій боротьбі. Зокрема, поняття необмежених війн пов'язувалося із виникненням національних держав, які суперничають на світовій арені за першість та визнання. Ідея нації поєднується з волею до самоствердження, якою від самого початку керується суверенна держава, ступаючи на «арену держав». Свобода нації полягає по суті у спроможності утверджувати свою незалежність, самозасвідчувати та самоздійснювати націю в своїй своєрідності, при чому в разі необхідності й із допомогою військового насильства. Вважалося, програти війну – означає втратити суверенітет, національну незалежність й наразити на небезпеку автономію народів. Виграти війну – означає утвердити та підвищити свій авторитет на міжнародній арені. Аналізуючи роль національних держав, Кант приходиться до висновку, що без визнання держав – суб'єктів міжнародного права рівноправними не може йти мова про примирення, а відтак і про будь-який вічний мир.

У роботі «*До вічного миру*» Кант зазначає, що будь-які насильницькі дії, які спрямовані на невизнання тої чи іншої держави, неприпустимі, адже останні побудовані за типом моральних осіб. Держава, а тим більше народ, не є майном, а навпаки, вона є співтовариством людей, якими правити та розпоряджатися не повинен ніхто, крім нього самого. Відтак, невизнання суверенітету кожного окремого народу і держави, яка його представляє, є неприпустимим. А військова інтервенція, за Кантом, є по суті невизнання суверенності іншого народу і держави, що його представляє. Таке втручання не може бути виправданим жодними причинами. Першочерговою умовою укладення миру між державами є їх взаємне визнання в якості рівноправних суб'єктів міжнародного права.

Загальний стан свободи та рівності, визнаних за усіма суб'єктами міжнародного права не є, – говорить Кант, – природним станом, адже останнє є стан (очікуваної) війни. Відтак, стан миру повинен бути встановлений. Життя у природному стані, – вважає Кант, – позбавляє як людину так і народ права визначенос-

ті, визнання та рівності з іншими, будь-яких інших гарантій; це є стан беззаконня та сваволі: цією беззаконністю інший постійно загрожує мені. Тому, кантів проект «вічного миру» є проектом подолання «природного стану» ворожнечі між державами. Тому й цивілізаційність народів Кант пов'язував із виходом із цього принижуючого людство становища – природного стану. Останнє є таким станом, в якому завжди можна знайти привід до нової війни. В такому стані кожен сам собі суддя. За Кантом, устроєм, який би забезпечив за кожним визнання цих першочергових прав (що не можливо у стані війни) є республіканізм (де загальна воля є принципом всіх прав).

Міжнародну політику чи правила співіснування Кант бачив усіляко побудовану на принципі взаємного визнання, де кожна держава виступає (вільно і у рівній мірі) суб'єктом міжнародного права. Відтак жодна держава не може бути підданою іншій державі, а втручання сторонньої держави означає порушення прав незалежного народу, навіть якщо таке втручання видається комусь доречним внаслідок «внутрішньої хвороби держави». [4, с. 262]. Саме у «вічному мирі», який покладає край агресивним війнам, таким явищам як перебільшення власної ролі держави і применшення цінності інших, наголошення на чужій слабкості та своїй зверхності просто немає місця. За таких умов необхідність «поганського самоствердження» просто відпадає, бо визнання вже є гарантованим. Навіть Гегель, який відкидав ідею «вічного миру», допускає можливість відсутності причин до війни (а відтак і самої війни), якщо визнання у держави уже наявне.

Запобігти подібним винищувальним війнам може «федерація вільних держав». Як колись індивіди пожертвували своєю природною свободою, об'єднавшись під тиском необхідності у державу зорганізовану спільність, так і сьогодні держави повинні, жертвуючи часткою державного суверенітету, досягти стану, як висловлювався Кант, «всесвітньо-громадянської спільності». І як у першому випадку, рішенням проблеми стало створення держави, так і зараз всесвітня держава дозволить вирішити нові колізії.

Глибокого онтологічного значення і теоретичного обґрунтування «визнанню» вперше в німецькій класичній філософії надав Фіхте у своєму вченні про право, головне питання якого: «як можлива спільність вільних істот як таких?» Чому виникає таке питання? *По-перше*, кожна розумна істота не може не приписувати

собі вільної діяльності; *по-друге*, така вільна діяльність рано чи пізно наштовхнеться на опір ззовні (Не-Я), через що «Я» знаходить себе обмеженим; *по-третє*, виникає закономірне питання, що саме обмежує «Я»? Чи може підставою для обмеження слугувати та чи інша предметність поза мною? Ні, бо підставою для обмеження поля дії мого «Я» може слугувати *заклик* від іншої розумної істоти, визнати свободу її діяльності, яка в свою чергу визнає мою. Онтологічна експлікація категорії «визнання» у Фіхте приводить читача до питання мисленневої *дедукції права* як такого, яке в свою чергу уможлиблює будь-яку спільноту (чисельність Я), сферу буття соціального. А крім того, взаємність, яка полягає в тому, що кожний з нас визнає свою свободу разом з визнанням свободи іншого, створює основу правового відношення, яке є основою засадою першопочаткових прав на: життя, свободу, власність, тілесність (як прояв зовнішньої свободи), індивідуальність *тощо*.

Таким чином, для дослідження пізнавальних здібностей суб'єкта (теоретична філософія) Фіхте потрібно було вивести наявність суб'єктів як таких і розкрити механізми їх співіснування. В цьому відношенні, вчення Фіхте отримало свого послідовника – Ф. Шеллінга, який у частині теорії практичної дії системи трансцендентального ідеалізму зазначає, що зустріч з іншими, такими як я об'єктами (інтелігенціями), підштовхує мене до визнання інших суб'єктами рівної взаємодії шляхом самовизначення кожного з них.

На відміну від попередників, Гегель поширив сферу застосування «визнання», пов'язавши його із процесом реалізації свободи. У філософії Гегеля теоретизація «визнання» набуває концептуального характеру. Вже у своїх ранніх роботах Гегель пов'язує «визнання» із своєрідною формою усупільнення. Мислитель розглядає «визнання» як таке, що унормовує суспільне буття і мої стосунки з іншим.

У роботі, що входить до Енциклопедії філософських наук, («Філософія духу») Гегель стверджує, що боротьба за визнання є лише одним із етапів (і не найкращим) становлення свідомості від залежної до незалежної у прагненні до пізнання. Мова йде про подвоєння свідомості, тобто про те, що самосвідомість розривається на два протилежні модуси, які постійно обмінюються місцями один з одним. Тому, якщо одна свідомість черпає знання про предметність через іншу свідомість (а значить потрапляє у залеж-

ність), то така свідомість є рабською, а та, яка неопосередковано отримує знання про якийсь предмет, і свою власну свідомість робить предметом пізнання (а не занурюється в іншу) є самостійна.

Практичну ж функцію «визнання» як прагнення до свободи (волі) Гегель розглядає в інших роботах. Там він зазначає, що індивід об'єктивно підтверджує свою суб'єктивність не у боротьбі за визнання, що може мати місце лише у природному (тваринному) стані, а тим, що є громадянином цивілізованої країни, громадянського суспільства, мешканці якого усвідомлюють значимість свободи всіх і ніби ділять її порівну. Так Гегель дедукує основи соціальності, державності. Те, за що раніше доводилось боротися («не на життя, а на смерть»), тепер є даністю, яку забезпечує держава, громадянське суспільство.

Література

1. Fichte. Grundlage des Naturrechts nach Principien der Wissenschaftslehre \Johann Fichte \. - Hamburg Verlag von Felix Meiner, 1922, 1967. - 391 s.
2. Гегель Г. В. Ф. Философия духа / Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук в 3 т. Т. 3 – М.: Мысль, 1977 – 472 с.
3. Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу. Пер. з нім. Л. А. Ситниченко, М. Д. Култаєвої. – К.: Альтерпрес, 2003. – 264 с.
4. Кант И. К вечному миру // Кант И. Собрание сочинений в шести томах. – М.: Мысль, 1966. Т. 6. – С. 257–310.
5. Кант И. Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане // Кант И. Соч.: В 6 т. Т. 6. – М.: Мысль, 1964 – С. 5-24.
6. Кант И. Метафизика нравов: В 2 частях.- М.: Мир книги, Литература, 2007. – 400 с.
7. Кант И. О пословице «Может быть, это и верно в теории, но не годится для практики // Кант И. Соч.: В 6 т. Т. 4, ч. 2. – М.: Мысль, 1964. – С. 59-106.
8. Локк Дж. Два трактата о правлении / Дж. Локк; [пер. з англ.]. – М.: Мысль, 1988 – с. 135-624. – (Соч. в 3-х т. / Дж. Локк Т.3.).
9. Шеллинг Ф. В. Й. Система трансцендентального идеализма // Шеллинг Ф. В. Й. Собрание сочинений в 2-х т. Т1. [Пер. с нем.]. – М.: Мысль, 1987. – С. 227-489.

ТРИБУНА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

УДК 81'276.6:34(063)

Артюх Д.
Харківський економіко-правовий
університет,
студент факультету права
та підприємництва,
гр. ДП-31

Проблеми юридичної терміносистеми в англійській мові

Термінологічна лексика посідає помітне місце у словниково-мовному складі будь-якої розвинутої літературної мови. Безперервно поповнюючись новими одиницями, вона становить ту частину словника, розвиток якої відбувається найбільш інтенсивно. Без вивчення складу термінологічної лексики і змін у ній неможливо правильно зрозуміти закономірності розвитку системи мови в цілому, оскільки термінологія є однією з підсистем мови.

Становлення і розвиток термінології, семантична структура термінів перебувають в центрі уваги фахівців багатьох галузей знання. Кожна наука прагне максимально впорядкувати термінологію, якою вона користується, і, встановивши однозначну співвідносність між словом і термінованим поняттям, досягти максимальної точності й лаконічності кожного терміна. Але, виникаючи на ґрунті живої мови, термінологія цілком природньо і закономірно постійно перебуває під її впливом і не може позбутися, особливо в період свого формування, властивостей, притаманних загально-мовній лексиці.

Термінологія - це сукупність термінів, виражаючих історично сформовані поняття будь-якої галузі науки, мистецтва чи техніки, взагалі - спеціальної сфери людських знань чи діяльності.

Говорячи про термінологію, лінгвісти за звичай розрізняють: а) науку про терміни (в цьому відношенні все більш популярним стає термін "термінознавство"); б) спеціальну лексику у складі усіх слів певної мови (ми говоримо, наприклад, "термінологія української мови", "термінологія англійської мови" і т.д.; в) спеціальну лексику, обслуговуючу окрему галузь науки чи техніки (напри-

клад, "лінгвістична термінологія", "термінологія образотворчого мистецтва" і т.д.).

Отже, системність є однією з найбільш важливих умов існування терміну. Термін може існувати лише як елемент терміносистеми, якщо під останньою розуміють впорядковану сукупність термінів, адекватно виражаючих систему понять теорії, що описує спеціальну сферу людських знань чи діяльності.

Не претендуючи на вирішення питання що таке терміносистема, можна все ж таки сказати (опираючись на факти мови та існуюче в науці розуміння систем), що кожна з терміносистем має такі ознаки:

а) терміносистема являє собою більшу чи малу сукупність термінів, спільно обслуговуючи комунікативно-тематичні чи комунікативно-ситуативні задачі;

б) елементи терміносистеми прямо (безпосередньо) чи непрямо (за допомогою інших елементів) комунікативно-співвіднесені і структурно пов'язані один з одним і з системою в цілому;

в) не існує жодного терміна, котрий би не входив в ту чи іншу терміносистему;

г) межі між терміносистемами можуть бути більш чи менш чіткими, терміносистеми можуть наскладуватись одна на одну і створювати в таких випадках перетин терміносистем;

д) терміносистеми, які обслуговують окремі чи різноманітні галузі виробництва, техніки, науки, управління, можуть виділити міжгалузевий термінологічний фонд, який також являє собою терміносистему;

е) міжгалузевий термінологічний фонд може мати різну силу узагальнення галузевих терміносистем, різку ступінь відхилення від них.

В існуючій термінознавчій літературі можна зустріти твердження, ніби то та чи інша сукупність термінів становить терміносистему лише тоді, коли в її "упорядкування" вміщується спеціаліст-термінолог і встановлює в ній потрібні йому порядки (створює дефініції, приписує зв'язки між термінами, будує логічні відношення). Така наукова позиція може і повинна викликати опір. Випадкового скупчення термінів, системно не пов'язаних і не організованих, не має ні одна галузь виробництва або техніки, ні одна галузь науки чи управління, тому що влюбій названій сфері

речі та їх ознаки співвідношенні і пов'язані, системно організовані, і поняття тої чи іншої галузі знань.

Ймовірно, таким чином, що типи терміносистем можуть бути помічені наукою про терміни лише при умові пильного погляду на реальні, об'єктивні властивості, ознаки особливості того мовного матеріалу, який називають термінологією, а також при умові чіткого бачення обставин і причин її використання та розвитку. Зокрема, бажаючи побудувати більш чи менш задовільну типологію терміносистем, наука могла би звернутися до наступних властивостей (ознак) термінів:

а) співвідношення термінів з галузями трудової діяльності людей: виробництво, техніка, наука, управління, торгівля, дипломатія, політика і т.д.

б) співвідношення термінів з професіональним членуванням кожної з галузей трудової діяльності, в виробництві - металургія, текстильне виробництво і т.д.; в сільському господарстві - землеробство, тваринництво, садівництво і т.д.; в техніці - технологія суднобудування, конструювання фотоапаратури і т.д.; в науці - хімія, біологія, фізика, лінгвістика і т.д.

в) співвідношення термінів з науковими напрямками, теоретичними та технічними школами і методами.

г) співвідношення термінів з особистими системами наукових поглядів, технологічних і конструктивних концепцій: термінологія Д. Менделєєва і термінологія Н. Марра. Не можна не помітити, що перелічені властивості (ознаки) термінів є зовнішніми для них - а саме, що ці властивості (ознаки) зумовлені зв'язком мови з позамовними системами матеріальної діяльності і свідомості.

Внутрішні зв'язки і відношення між термінами у взаємодії з зовнішніми дозволяють розрізнити великі чи малі терміносистеми - на різних ступенях руху від великих до менших.

Вивчення, проблем сучасної криміналістичної та кримінально-процесуальної термінології дозволяє окреслити ряд тенденцій розвитку термінологічного апарату і зробити наступні висновки:

1) Українська мова й законодавчій, виконавчій, судовій та правоохоронній сферах діяльності зазнала нищівної російськомовної асиміляції, яка руйнувала всі фонетичні, лексичні, синтаксичні, стилістичні особливості української мови. Основний напрямок формування сучасного ділового мовлення - це усунення кальок із

іноземних, зокрема російської мови і пропагування натомість питомих українських слів.

2)Тенденціями розвитку термінологічного апарату, на наш погляд є:

а) уніфікація термінології, оскільки скорочується кількість термінів які означають один і той же об'єкт, наприклад тактичний прийом. Ідеальний випадок, коли для позначення об'єкта існує один термін.

б) розширення кола визначень, які застосовуються, їх зміна і диференціація.

3)Вирішенню даної проблеми буде сприяти адекватний переклад на українську мову традиційних термінів іншомовного походження і їх відповідність світовому рівню розпитку наук кримінального процесу і криміналістики, а також відповідність у застосуванні кримінального і кримінально-процесуального законодавства. Виходячи із вищенаведеного вважаємо, що значну увагу належить звернути па створення фахових багатотомних юридичних словників, криміналістичних і кримінально-процесуальних енциклопедій.

Література

- 1.Артикуца Н. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології // Українська термінологія і сучасність. - К., 1997. – с. 50 – 53.
- 2.Артикуца Н. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів і викладачів права // Право України. – 1997. – с. 58 – 60.
- 3.Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах, 42000 слів. – К.: Аконіт. – 1999.
- 4.Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. – К.: наук. Думка, 1976. – 287 с.
- 5.Плева В. Правові питання визначення принципу національної мови в кримінальному судочинстві // Право України. – 1999. - №4. – с.66 - 67.
- 6.Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 1999. – 240 с.
- 7.Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2000. – 88 с.
- 8.Токарська А.С. Культура ділового мовлення юристів: стан і проблеми// Право України. – 1999. - №11. – с.58 – 60.

УДК 811.111:340.113.1

Гололобова О.

Харківський економіко-правовий
університет,
студентка факультету права
та підприємництва,
гр. ДП-41

Особливості перекладу юридичної термінології

У словниковому складі мови велике місце належить термінологічній лексиці, кількість якої весь час помітно зростає. До термінологічної лексики належать усі слова, що об'єднуються в мові під загальною назвою терміни. Терміном називається спеціальне слово або словосполучення, що вживається для точного вираження поняття з якої-небудь галузі знання — науки, техніки, суспільно-політичного життя, мистецтва, юриспруденції тощо.

У зв'язку з постійним розвитком сучасної української мови з'являється все більше і більше термінів, не тільки технічних і наукових, а й економічних і юридичних. Існує багато дослідницьких робіт стосовно перекладу технічної та наукової термінології, але недостатньо розкрито проблему перекладу специфічної термінології, зокрема правової, не розроблено систему правил, які могли б допомогти при перекладі специфічної юридичної термінології, недостатньо висвітлено питання послідовності роботи над текстом під година перекладу юридичного характеру.

Термін – це слово або словосполучення з історично умотивованим чи умовно закріпленим значення, що відбиває дане поняття у спеціалізованій галузі знання чи виробництва. Сукупність термінів, як лексичних засобів найменування, складає термінологію, що поділяється на номенклатуру і професіоналізмі.

Передача англійських термінів на українську мову вимагає знання тієї галузі, якої стосується переклад, розуміння змісту термінів англійською мовою і знання термінології рідною мовою. При передачі науково-технічної та юридичної літератури з англійської мови на українську важливе значення має взаємодія терміну з контекстом, завдяки чому виявляється значення слова. Якщо слово вживається як термін у системі іншої спеціальної галузі знань, то в ній воно теж однозначне, семантично чітко відмежоване від тих

його значень, що виявляються в позатермінологічному функціонуванні, а також і в термінологічному, але в іншій галузі знань.

Для розвитку наукової думки наприкінці ХХ - початку ХХІ в. характерними є не тільки процеси диференціації, але й інтеграції наук, унаслідок чого на стику окремих галузей виникають нові науки, як, наприклад, математична логіка, хімічна фізика, економічна геологія, військова географія, технічна естетика й ін. Сказане повною мірою стосується і юридичної науки. Так, наприклад, на стику юридичної і психологічної галузей виникла юридична психологія, юридична і філософська - філософія права, юридична і соціологічна - юридична соціологія, юридична і філологічна - юридична лінгвістика.

Якщо юридична соціологія і філософія права одержали, як говориться, загальне визнання і навіть включені Вищою атестаційною комісією України в перелік наукових спеціальностей, по яких проводиться захист дисертацій на отримання вченого ступеня доктора і кандидата наук, то юридична соціологія і юридична лінгвістика - тільки на шляху визнання.

Відомо, що будь-яка нова наука виникає тоді, коли накопичується достатня кількість спеціальних наукових праць по даній проблематиці. Проведений нами аналіз свідчить, що у вітчизняній і закордонній науці чимало зроблено в області рішення проблем, зв'язаних з лінгвістичним забезпеченням розвитку правознавчої науки й удосконаленням законодавчої і юридичної практики, свідченням чого є численні роботи, опубліковані як в Україні, так і за її межами.

В недалекому майбутньому юридична лінгвістика займе своє гідне місце й у переліку спеціальностей, по яких проводиться захист докторських і кандидатських дисертацій, і серед навчальних дисциплін, що вивчаються у вищих юридичних навчальних закладах як в Україні, так і за її межами.

Основною метою дослідження було дослідження шляхів перекладу англійської юридичної термінології на українську. Ми винайшли, що в юридичній термінології зустрічаються переважно складні терміни та терміни-словосполучення.

Переклад складних термінів складається з двох основних процедур – аналітичної та синтетичної. Велику роль при перекладі словосполучень відіграє саме аналітичний етап – переклад окремих його компонентів. А для цього необхідно правильно визначи-

ти компоненти складного терміна, оскільки ними можуть бути не тільки слова, а й словосполучення, що входять до складу складного терміну. Важливо також встановити, в яких семантичних відносинах перебувають компоненти між собою та з головним компонентом терміна-словосполучення.

Відповідно до положень Енциклопедичного юридичного словника юридичні терміни поділяються на три різновиди по ознаці "зрозумілості" тієї або іншої частини населення:

1. загальнозначущі терміни: характеризуються тим, що вони вживаються в повсякденному змісті і зрозумілі усім; до цієї групи термінів відносяться, наприклад: біженець, свідок, працівник; accomplice, accreditation.

2. спеціальні юридичні терміни: володіють особливим правовим змістом, (і, мабуть, зрозумілі далеко не всім, а лише фахівцям в області права), наприклад: необхідна оборона, задоволення позову; coerced acquiescence, to retaliate accusation.

3. спеціально-технічні терміни: відбивають область спеціальних знань - техніки, економіки, медицини і т.д. (мабуть, ці терміни повинні бути зрозумілі юристові, що є ще і фахівцем в іншій області) наприклад: недоброякісна продукція, правила техніки безпеки, non-patentable, nuclear-free.

Термінів, що мають відповідники у загальноживаній лексиці в сучасній мові відносно небагато. Основна функція термінологічної лексики номінативна, терміни називають спеціальні поняття з різних галузей людських знань. У цій функції вони завжди виступають у науковому, публіцистичному, професійно-виробничому й діловому стилях. Проте термінологічні слова можуть вживатися й поза цими стилями, їх досить часто використовують і в мові сучасної художньої літератури, в якій вони, крім свого прямого номінативного значення, набувають і додаткових значень, а також експресивного чи емоційного забарвлення.

У мові художньої літератури терміни можуть втрачати «свою стилістичну замкненість», а використання термінологічних слів «у ролі складових елементів тропів і художніх образів» зумовлює часткову чи й повну їх семантичну детермінологізацію. юридичні терміни мають такі самі шляхи передачі з англійської мови на українську як і всі інші терміни. Головною проблемою перекладу юридичних термінів та термінів-словосполучень є їхня багатозначність не тільки серед різних галузей науки але й всередині са-

мої юридичної галузі тексту. Точне значення терміну в даному випадку можна виявити лише за допомогою контексту та інших термінів, що пов'язані між собою у терміні-словосполученні.

Основні прийоми перекладу термінів-словосполучень: описовий спосіб, прийом транскрибування, прийом калькування та переклад за допомогою використання різних прийменників.

Найбільш складними для перекладу є терміни, які мають різні значення не тільки у різних галузях науки і техніки, а й навіть в одній галузі.

Таке слово, яке має кілька словникових відповідностей, варіантів, аналогічних йому за значенням, перекладається шляхом відбору варіанта-аналога, який найточніше передавав би значення терміну у залежності від слів, які знаходяться у тісному зв'язку з даним словом.

У ході дослідження ми виявили, що в загалом юридичні терміни мають такі самі шляхи передачі з англійської мови на українську як і всі інші терміни. Головною проблемою перекладу юридичних термінів та термінів-словосполучень є їхня багатозначність не тільки серед різних галузей науки але й всередині самої юридичної галузі тексту.

Література

1. Алексеева І.С. Професійний тренінг перекладача. – вид. "Союз". – 2001
2. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов – вид. «Нова книга». – 2003.
3. Карабан В. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову – Вінниця. – 2003.
4. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури – 2002.
5. Шевченко І.С. Лінгвістичні й дидактичні проблеми іншомовної комунікації. – Харків: Константа. – 2002.

Жалдак А.В.

Харківський економіко-
правовий університет,
студент факультету права
та підприємництва,
гр. ЗП-61

Історично-теоретичне визначення відпусток та їх класифікація

Протягом ХХ століття в законодавстві колишнього СРСР та УРСР і в чинному законодавстві України поняття «відпустка» і поняття окремих її видів не було визначено, чого не можна сказати про теоретичні наукові розробки в цій галузі.

При визначенні поняття «відпустка», її окремих видів та класифікації вчені використовували різні підходи та методи дослідження. Деякі дослідники поняття «відпустка» тісно пов'язують з виникненням права на відпустку. Л.Я. Гінцбург та В.Ф. Франціян [1, с. 18] розглядають право на відпустку, з одного боку, як право конституційне, з іншого боку, як право суб'єктивно-трудова. Конституційне право на відпустку впливає зі ст. 45 Конституції України. З точки зору конституційної норми це право означає можливість відпочити, якою можуть скористатися всі громадяни України. У такому розумінні право на відпустку є елементом правового статусу і входить до змісту трудової правоздатності та однакове для всіх громадян України. Конституційне право на відпустку проявлялося і реалізовувалося тільки через трудові правовідносини, але в цьому випадку це суб'єктивно-трудова право на відпустку.

Отже, конституційне право є основою для можливого виникнення суб'єктивного права на відпочинок. Тому суб'єктивне право на відпочинок Л.Я. Гінцбург і В.Ф. Франціян розглядають як елемент трудових правовідносин. Право на відпустку може виникнути тільки за наявності як об'єктивного, так і суб'єктивного факторів.

Якщо розглянути це питання з точки зору трудових правовідносин, [2, с. 58] то правовий зв'язок між працівником і роботодавцем під час відпустки не припиняється, тому що однією з особливостей трудових правовідносин є їх тривалість. Правовий зміст норми: «звільнення працівника від виконання своїх трудових обов'язків» означає, що з одного боку, працівник не зайнятий працею в суспільному виробництві, з іншого – роботодавець виконав покла-

дений на нього законом обов'язок щодо надання відпустки робітнику або службовцю, які перебували в трудових правовідносинах з певним підприємством.

Працівники були зобов'язані через певний календарний проміжок часу повернутися на підприємство і продовжити виконувати свої трудові обов'язки, тобто робітник чи службовець хоча й звільнялися від виконання трудових обов'язків, але трудові правовідносини тривали. Про збереження трудових правовідносин, як зазначає Л.Я. Гінцбург [3, с. 31], свідчить: 1) гарантована робота по закінченню відпустки, на тому ж підприємстві і на тих же умовах, що й до відпустки; 2) під час відпустки за робітниками або службовцями зберігався трудовий стаж. Сама ж ознака звільнення від виконання трудових обов'язків» зближує поняття «відпустка» з іншими видами відпочинку, такими, як а) перерва протягом робочого дня; б) щоденний відпочинок; в) щотижневий відпочинок; г) вихідні і святкові дні.

Крім того, існують ознаки, крім вказаних, що відрізняють «відпустки» від інших видів відпочинку. Л.Я. Гінцбург [4, с. 33] вказує, що перш за все це те, що відпустки надаються один раз протягом року. Мається на увазі не календарний рік, а один раз протягом року з моменту, коли працівник фактично розпочав виконувати свої трудові обов'язки.

В юридичній літературі радянської доби існували різні визначення поняття «відпустка», які неодноразово змінювались і доповнювались. Л.Я. Островський [5, с. 5] визначає поняття «відпустка» в широкому розумінні як звільнення від роботи з передбачених законодавством підстав на певну кількість днів із збереженням місця роботи або посади, тобто звільнення від виконання трудових обов'язків відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку.

М.Г. Александров і А.Є. Пашерстник визначали відпустку як звільнення працівника від роботи для відпочинку на певну кількість робочих днів на рік із збереженням за ці дні заробітної плати [6, с. 211].

Поняття відпустка у професора М.Г. Александрова постійно збагачувалось. У 1952 р. з'явилися ознаки: «відпочинок», «збереження заробітної плати»; у 1954 р. - «безперервність». Ці всі визначення суттєві, але, на наш погляд, не повністю охоплюють всі ті ознаки, які характерні для відпустки. Наприклад, не можна погоди-

тись із запропонованим визначенням професора М.Г. Александрова стосовно збереження заробітної плати як суттєвої риси відпустки, що включається до загального поняття. Збереження заробітної плати є характерною для щорічної відпустки.

Загальною рисою для всіх видів відпусток є звільнення працівників на деякий час від виконання основних трудових обов'язків при збереженні місця роботи (посади). В іншому ж кожен вид відпусток має свої певні особливості.

На наш погляд, виділення ознак загального поняття «відпустка», яке існувало в тогочасному законодавстві та юридичній науці, дасть змогу чітко визначити поняття відпустки та надати класифікацію відпусток.

Законодавством УСРР у 1922 році (КЗпП) було закріплено такі види відпусток: чергові та додаткові. Л.Я. Гінцбург [4, с. 26] виділяє такі види відпусток: 1) трудові, 2) у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю (у разі хвороби, каліцтва, у зв'язку з вагітністю і пологами, відпустка по догляду за хворим членом сім'ї, для санаторно-курортного лікування), 3) у зв'язку з навчанням, 4) творчі відпустки.

Термін «трудова відпустка», застосовуваний Л.Я. Гінцбургом, вважаємо правильним з тієї точки зору, що підставою виникнення права на відпустку є трудовий стаж. З іншої точки зору, термін «трудова відпустка» відображає той факт, що вони надаються в процесі трудової діяльності, тобто за виконану роботу.

Можна сказати, що з плином часу чергові відпустки, які закріплювались в законодавстві, трансформувались у відпустки щорічні: основні і додаткові, відповідно до п. 1 ст. 4 Закону України «Про відпустки» від 15 листопада 1996 р. [7]. Щорічні відпустки, які врегульовані чинним законодавством України, є прототипом відпусток трудових, які були врегульовані законодавством СРСР.

Р.З. Лівшиць поклав в основу класифікації відпусток матеріальне забезпечення [8, с. 92]. Виходячи з цього, всі відпустки він поділяє на відпустки із збереженням заробітної плати, відпустки без збереження заробітної плати, відпустки з виплатою допомоги по державному соціальному страхуванню.

Крім цієї класифікації, він поділяє їх за цільовим призначенням. Зокрема, виділяє такі відпустки, як відпустки для відпочинку,

відпустки у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю та відпустки спеціального цільового призначення.

Природа відпустки як відпочинку, що надавалася за роботу, на думку Р.З. Лівшиця, обумовлювалася зв'язком між трудовим стажем і тривалістю відпустки. Чим більше років працівник працював, тим триваліший мав бути відпочинок. Тобто автор наголошував, що збільшення трудового стажу призводить до збільшення тривалості відпустки.

А.Т. Стесін класифікував відпустки в залежності від характеру матеріальної компенсації за час відпустки та її мети. Зокрема, він вказував, що радянське законодавство передбачає три види оплачуваних відпусток: для відпочинку, спеціального цільового призначення та по державному соціальному страхуванню. Відпустки для відпочинку або трудові поділяються на основні (чергові), які надаються всім робітникам і службовцям, і додаткові, що надаються окремим категоріям працівників [9, с. 3].

До відпусток спеціального цільового призначення А.Т. Стесін відносить учбові та творчі. Учбові відпустки надавалися у зв'язку з навчанням у вечірніх та заочних загальноосвітніх школах робітничої та сільської молоді, вечірніх, заочних вищих і спеціальних навчальних закладах, заочній аспірантурі. Творчі відпустки – для підготовки і захисту кандидатських і докторських дисертацій, а також для написання підручників. До відпусток по соціальному страхуванню – відпустки у зв'язку з хворобою або каліцтвом, по вагітності і пологах, для санаторно-курортного лікування, по догляду за хворим членом сім'ї, по карантину.

Дещо іншої класифікації дотримується Л.Я. Островський [5, с. 54]. Критерієм цієї класифікації є призначення відпустки, тобто її мета. Таким чином, відпустки надавалися: 1) для відпочинку за роботу протягом року (законодавство закріплює їх як щорічні відпустки); 2) як заохочення за виконання державних і суспільних обов'язків у неробочий час (їх називають додаткові заохочувальні відпустки); 3) для складання вступних іспитів та у зв'язку з навчанням в загальноосвітніх школах, вузах, технікумах та інших навчальних закладах, а також аспірантурі (учбові відпустки); 4) для одужання, внаслідок втрати працездатності, для догляду за хворим членом сім'ї, для санаторно-курортного лікування, для здійснення функцій материнства (по соціальному страхуванню – соціальні відпустки); 5) для різних сімейно-побутових потреб за наявності поважних

причин, наприклад, у зв'язку із вступом у шлюб, поїздки до хворих родичів (короткочасна відпустка без збереження заробітної плати або адміністративна відпустка). Отже, Л.Я. Островський в основу своєї класифікації поклав цільове призначення кожної відпустки.

Таким чином, слід наголосити на тому, що всі види відпусток, які були врегульовані радянським законодавством, є різними за своїм цільовим призначенням (або метою) та підставами, що породжують їх виникнення.

В радянській юридичній літературі існували не тільки різні підходи щодо класифікації та визначення відпустки в широкому розумінні, а й щодо визначення окремих видів відпустки та застосування різноманітних термінів.

Метою «чергових», «основних», «трудовах відпусток» (тих, які зараз врегульовані законодавством України як щорічні основні відпустки) був відпочинок працівників у вільний від виконання своїх трудових обов'язків час.

За чинним законодавством України відпустка визначається як час відпочинку, який обчислюється в календарних днях і надається працівникам зі збереженням місця роботи і заробітної плати.

Законом України «Про відпустки» передбачені такі види відпусток:

1. щорічні відпустки (основна і додаткові);
2. відпустки в зв'язку з навчанням;
3. творчі відпустки;
4. соціальні відпустки;
5. відпустки без збереження заробітної плати.

Незважаючи на те, що всі види відпусток мають різну мету, але всі вони надаються працівникам, які перебувають в трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності та виду діяльності для реалізації своїх соціально-економічних прав.

Література

1. Франциян В.Ф. Проблемы законодательства об отпусках рабочих и служащих в СССР: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. – М. – 1973. – 22 с.
2. Мацюк А.Р. Трудовые правоотношения развитого социалистического общества. – К.: Наукова думка. – 1984. – 278 с.
3. Гинцбург Л.Я. Отпуска рабочих и служащих. – М.: Изд-во Академии наук СССР. – 1961. – 164 с.

4. Гинцбург Л.Я. Трудовые отпуска рабочих и служащих. – М.: Изд-во Академии наук СССР. – 1957. – 131 с.
5. Островский Л.Я. Отпуска рабочим и служащим. – Мн.: Беларусь. – 1978. – 78 с.
6. Александров Н.Г., Пашерстник А.Е. Советское трудовое право. – М.: Госюриздат. – 1952. – 448 с.
7. Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 2. – Ст. 4.
8. Лившиц Р.З. Отпуска рабочих и служащих в СССР. – М.: Госюриздат. – 1962. – 96 с.
9. Стесин А.Т. Об отпусках рабочих и служащих. – М.: Изд-во «Юридическая литература». – 1966. – 136 с.

УДК 378.14+811.11+004

Омельченко М.
Харківський економіко-
правовий університет,
студент факультету права
та підприємництва,
гр. ДП-41

Використання інформаційних технологій у вивчанні іноземної мови

Як відомо, інформаційні технології настільки поширені у сучасному світі, що інколи ми дуже ніяково почуваємося, коли змушені визнати, що «пробачте, в мене немає електронної пошти» або щось на кшталт цього. Електронна пошта, CD-ROM, Інтернет, комп'ютеризоване викладання мов, телеконференції і таке інше – все це можна і необхідно застосовувати, щоб покращити безперервний процес викладання іноземних мов.

Інтернет є дуже багатим джерелом потенційних навчальних ресурсів; мультимедійні засоби і моделі пропонують цікавий, імпресивний, інтерактивний навчальний інструментарій. World Wide Web (www) має безкрайню і найсвіжішу інформацію з будь-якої теми, а мультимедійні CD-ROM, на разі, корисні для практичних занять або для того, щоб представити інформаційні зв'язки у привабливішому вигляді.

Якщо ми розглянемо деякі переваги Інтернету, то пересвідчимося, що він сприяє навчальному процесу наступним чином:

- розвиває трансферні навички;
 - спонукає користуватися інформацією, що безпосередньо стосується особистого чи професійного життя;
 - надає змогу мати зв'язки по всій Європі та світу;
 - сприяє розвитку самостійності;
 - підвищує поінформованість щодо інших мов та культур, що вивчаються;
 - завдяки наявності різноманітних типів текстів підвищує мовні компетенції;
 - забезпечує сучасний матеріал, що відповідає інтересам і потребам;
 - пропонує автентичний і актуальний матеріал.
- Інтернет може допомогти навчити:

- бути підготовленими до постійного навчання протягом усього життя у прагненні до постійного особистого розвитку і майстерності у професійній практиці;

- вміти працювати і самостійно, і у плідному співробітництві у професійній сфері;

- вміти ефективно спілкуватися в професійній практиці і соціальному житті;

- демонструвати свою фахову і громадянську міжнародну перспективу.

Він також забезпечить:

- розвиток усіх чотирьох мовних навичок – читання, писання, мовлення і аудіювання;

- електронну доставку курсових робіт та їх оцінювання;

- надійне інформаційне сховище – зв'язки та посилання;

- дистанційне спілкування викладач – студент;

- вільне обговорення тем у режимі on-line.

Отже, використання інформаційних технологій допоможе оволодіти мовою у повному обсязі, використовуючи привабливі і зручні засоби. Однак концепція викладання мов за підтримки ІТ вимагає підходити до цього процесу по-новому.

Нині навчальний процес це не просто «передавання» навичок або інформації, але «створення» системи ефективного і інтегрованого навчання. Таким чином, неможливо розглядати ресурси та інструментарій ІТ тільки як продовження «традиційних» паперових ресурсів.

Інтернет можна розглядати як колективний вид діяльності, де група поділяється за різними ролями і точкою зору для пошуку інформації для того, щоб мати можливість представити результат досліджень у вигляді презентації або ж публікації, де б розглядалась обрана тема чи завдання.

Стосовно електронної пошти, треба сказати, що її головне призначення – швидке і дешево спілкування з усім світом (друзі за листуванням) – сприяє автономному навчанню, розвиваючи навички писання і читання. Ще один вид діяльності із включенням e-mail – приємний спосіб навчитися писати наприклад, груповий твір, або гра на виправлення помилок. Фактично, його можна адаптувати до застосування майже любого виду мовної діяльності. Далі надаються деякі досить прості і привабливі варіанти, і, що є дуже важливим, всі вони допомагають встановити зв'язок між реальним життям і навчальними цілями.

- Написання брошури-путівника. Може включати фото, малюнки, графіку – залежно від наявного часу та рівня володіння ПК.
- Призначення телементорів для студентів. Передбачає використання e-mail як засіб надання допомоги.
- Написання віртуальних біографій. Включає листування і обмін інформацією, яка необхідна для подальшого коментування чи затвердження.
- Написання листів суспільним організаціям (офіційним представникам).
- Порівняння соціальних проблем.
- Проведення культурного обміну.

Усе це Інтернет багатство можна легко використовувати у навчанні іноземної мови, але потребує ретельного планування і підготовки. Схема підготовки може бути приблизно такою: вибір теми – веб-дослідження – презентація теми. Завдання можна ускладнити додатковим граматичним чи лексичним матеріалом, залежно від рівня підготовки.

В якості комунікаційного інструмента Інтернет розширює процес дистанційного навчання. Різноманітні комунікативні можливості від e-mail груп до чата забезпечують контекст взаємодії на таких сайтах для викладачів для обговорення можливих проєктів, а для студентів – виконання проєктів.

Хоча проєкти Інтернет-спілкування звичайно передбачають доволі прості і легкі тексти для вивчення і соціальної взаємодії, навіть вони можуть забезпечити фокус для складніших і різноманітніших режимів навчальної діяльності за підтримки ІТ. Їхня функція полягає в тому, щоб захопити інтерес того, хто навчається та стимулювати самий процес навчання.

Ключовими цілями інтеграції інформаційних технологій до системи вивчення іноземних мов є впровадження ефективного дослідження і спілкування, а також професійного і особистого розвитку і студентів, і викладачів; забезпечення зв'язків між аудиторною роботою і реальним життям; досягнення балансу між оволодінням фактичним знанням і практичними навичками і вміннями та взагалі якнайширше прищеплення студентам навичок ефективного навчання і креативного мислення.

Література

1. Вільямс Р., Макли К., «Компьютер в ВУЗе».

2. Гаврилов Б. В.. Плюсы и минусы компьютеризированного обучения иностранным языкам <http://linguact.hyperlink.ru/articles/gavrilov.html>
3. Елизарова Г. В.. Электронная почта и преподавание английского языка: анализ сильных и слабых сторон <http://linguact.hyperlink.ru/articles/elizarova.html>
4. Карамышева Т. В.. Интернет как средство обучения иноязычной письменной речи <http://linguact.hyperlink.ru/articles/karamysheva.html>
5. Каспин И. В., Сегаль М. М.. Новые технологии в обучении иностранным языкам <http://linguact.hyperlink.ru/articles/kaspinandsegal.html>

УДК 811.111'276.5

Туз А.
Харківський економіко-
правовий університет,
студентка факультету права
та підприємництва, гр. ДП-31

Особливості перекладу політичного сленгу з української мови на англійську та зворотного перекладу

Дослідження ненормативної лексики, зокрема сленгу, проводяться вітчизняними та зарубіжними лінгвістами давно. Передумовою до вивчення сленгу в I половині ХХ століття стали фундаментальні дослідження вченими таких явищ, як просторіччя (В.В. Виноградов), соціальні діалекти (В.М. Жирмунський, Л.П. Якубинський, Є.Д. Поливанов), міське просторіччя (Б.О. Ларін). Увага філологів до нелітературних форм мови з новою силою виявилася в 90-х рр. ХХ століття, що було зумовлено змінами в мові на тлі політичних, економічних і соціальних перетворень. У цей час відзначається найсильніший вплив жаргонної й просторічної лексики на літературну мову, спричинений входженням у публічне життя представників різних соціальних груп – носіїв специфічних жаргонів та інших форм нелітературного мовлення.

Водночас змінюється й психологічне ставлення людей до мови – норма (насамперед, на лексичному, стилістичному рівні) демократизується, стає більш вразливою щодо нелітературних засобів. Еталонне мовне середовище більшою мірою в цей період формують ЗМІ, вони ж виступають джерелом популяризації сленгової та іншої ненормативної лексики.

На такому тлі, а також внаслідок названих екстралінгвістичних причин у мові кінця ХХ – початку ХХІ століття формується якісно нове явище – загальний сленг (далі – ЗС) – особливий лексико-фразеологічний шар, що становить основу сучасного просторіччя, одиниці якого, втративши зв'язок зі своїм джерелом (корпоративним або професійним сленгом), стали поширюватися в усному розмовному мовленні, стаючи, таким чином, загальновідомими й уживаними широким колом носіїв мови незалежно від віку, рівня освіти, професії й інших соціальних характеристик.

Зв'язок формування загального сленгу зі змінами, що відбуваються в суспільстві, дозволяє розглядати це явище в контексті найважливіших проблем сучасної соціолінгвістики.

Сленг древній, як мир. «Сленг» був і в грецькій і в латинській мовах – адже люди завжди залишалися людьми, вони завжди прагнули пожвавити мову, розцвітити її образними слівцями і фразами, переінакшуючи на свій лад незрозумілі «учені» і офіційні слова.

Письменник Віктор Пелевін 3 листопада 2005 р. в інтерв'ю газеті «Вісті» між іншим відмітив: «Говорити на політтехнологічній фені стало у наш час так само модно, як в 1990-х рр. було модно натякати на знайомство з «поняттями».

Якщо залишити без уваги достовірність даної заяви, зауваження В. Пелевіна викликає ряд питань, а саме: чи існує таке явище як «політтехнологічна феня» і якщо так, то з чого вона полягає і до якого ступеня нагадує інші види професійного жаргону, що існують в сучасній мові?

У своєму інтерв'ю В. Пелевін використовує термін, що включає прикметник, утворений від іменника політтехнолог. На англійську мову цей іменник зазвичай переводиться як «spin doctor» («спин-доктор»), політтехнолог, експерт по зв'язках з громадськістю (фахівець з контактів з пресою, що препарує інформацію в душі, вигідному що надається їм політичній структурі, і що забезпечує її подачу в засобах масової інформації під потрібною точкою зору). Проте даний переклад не зовсім точний. У політичних системах Великобританії і США «спин-доктор» займається в основному питаннями презентації, тоді як політтехнолог, що має таке ж мале відношення до філософії або ідеології, як і «спин-доктор» зайнятий головним чином процесом. Вибори є єдиною сферою, в якій їх діяльність перетинається, оскільки обидва розробляють військові хитрощі і тактичні ходи, необхідні, щоб «правильний» кандидат був вибраний або (і це часто не менш важливий), щоб «неправильний» кандидат програв вибори.

Розгляд таких матеріалів, як тексти з різних джерел, включаючи статті політичної спрямованості з газет і інтернет-джерел насправді дозволяє зробити вивід про те, що існує ряд слів і виразів, зазвичай використовуваних політтехнологами і особами, що коментують хід політичного процесу. Для розгляду таких питань, як чи є ця мова різновидом професійного сленгу, яка його лексика, і наскільки він відрізняється від інших професійних жаргонів, корисно розділити дані слова і фрази на декілька груп залежно від їх походження.

Одну групу складають слова, які можна віднести до політичних інтернаціоналізмів, що включають загальноприйняті терміни для найменування певних політичних тенденцій (напр., ліберал, демократ, націоналіст, екстреміст), які в Україні, як і в будь-якій іншій країні, можуть набувати культурноспецифічних значень. Наприклад слово *ліберал* може використовуватися в деяких кругах для характеристики певної політичної тенденції в уряді або президентській адміністрації. Спеціальні терміни, що відносяться до електорального процесу, також є інтернаціоналізмами: мажоритарний (пріл.), пропорційний, електорат (форма даного слова вказує на запозичення, ймовірно, з німецької мови, хоча окремі варіанти використання даного терміну (напр.: «сегмент електорату найімовірніше підтримає певного кандидата») запозичені, швидше за все, з англійської мови).

Зі всіх термінів та сленгів, однозначно запозичених з англійської мови, лише близько половини відноситься виключно до сфери політики. До таких термінів відносяться: імідж, іміджмейкер, лобі, лобіювати, спікер, спічрайтер, екзит пів. Частина термінів-англіцизмів, що залишилася, була запозичена з таких сфер, як зв'язки з громадськістю і маркетинг: бренд або брeнд, піар, позиціонування, презентація, проект, ребрендінг / ребрендінг, фокус-група.

Проте, в мові політтехнологів міститься лише невелика кількість термінів та сленгу, поява яких пов'язана з прямим або непрямим впливом іноземних мов. Важливіше значення мають слова і вирази, що з'явилися в українській мові без якої-небудь сторонньої допомоги. Значна частина таких термінів відноситься до групи, що складається із слів іноземного походження (в основному інтернаціоналізмів), які повністю асимілювали українською мовою і зв'язані нормами сполучуваності один з одним або споконвічно українськими словами, внаслідок чого утворені терміни, що відносяться безпосередньо до українського політичного контексту. Не дивлячись на те, що до складу даних термінів входять інтернаціоналізми, їх типовою межею є відсутність близького смислового еквівалента в мовах Західної Європи, і трудність або неможливість точного і ідіоматичного перекладу.

У процесі дослідження поставленого питання ми винайшли основні проблеми та способи перекладу політичного сленгу. Взагалі то при перекладі такої зниженої лексики як сленг або жаргон, простіше за все керуватись спеціальними словниками, яких в наш час більш ніж вдосталь. Та основною проблемою у даному випадку являється те, що навіть саме поняття «політичний сленг» з'явилося досить недавно,

тож словників політичного сленгу майже не існує, тож перекладач маю спиратись лише на свої знання, та на тлумачення політичних сленгів на перекладацькій мові.

При розгляді основних прийомів перекладу зниженої лексики ми виявили, що при перекладі політичного сленгу використовуються частіше за все наступні способи перекладу: частіше за все використовується спосіб перекладу експлікація – описовий спосіб перекладу. Недоліком даного способу являється у деяких випадках надвеликий об'єм перекладу. Якщо цей прийом не є актуальним із-за об'єму перекладу, ми використовуємо спосіб компенсації або генералізації. Але, як виявилось, цей спосіб при перекладі політичного сленгу використовується не дуже часто. У деяких випадках також дотепно використовувати прийом калькування (упровадження нового слова). Також дуже актуальним виявився прийом впровадження нового слова за допомогою транскрипції та транслітерації, хоча і зазначено, що цей прийом перекладу зустрічається не часто при перекладі зниженої лексики. Основною проблемою впровадження нового слова являється відповідність перекладача, оскільки ймовірно він вводить в систему мови нову лексему, яка в подальшому буде використовуватись.

Література

1. Алексеева І.С. Професійний тренінг перекладача. – К.: Союз. – 2001 р.
2. Береговська Э.М Молодежный сленг: формирование и функционирование. // Вопросы языкознания. – 1996 р.
3. Карабан В. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову. – Вінниця. – 2003 р.
4. Комісаров В.Н. Теорія перекладу. – М.: Вища школа. – 1990.
5. Dunn J.A. 'How to speak new Russian' // *Rusistika*, 20, September 1999.
6. Partridge E. *Slang Today and Yesterday*. // London: Routledge and Kegan Paul. – 1979
7. Spears Richard A. *Slang and Euphemism*. // N.Y.: New American Library. – 1982.
8. Terence Wade, *The Russian Language Today* // Routledge, London New York. – 1999.

Хмелевська Ю., Махницький В.
Харківський економіко-правовий
університет,
студенти факультету права
та підприємництва,
гр. ДП-21

Особливості перекладу газетної лексики

Переклад має давню історію, яка уходить корінням у часи, коли виникла потреба в людях, що володіли б декількома мовами і могли б бути посередниками при спілкуванні різних мовних націй. Але як самостійна наука, переклад сформувався лише на початку ХХ ст. В умовах розширення міжнародних зв'язків і обміну інформацією, перекладознавство швидко розвивалося і цей процес триває і дотепер, оскільки мова постійно оновлюється за рахунок неологізмів і запозичень. З'являються нові теорії, погляди на проблеми перекладу. У наш час динамічного розвитку, що постійно відбувається і впливає на всі сфери людської діяльності, час, коли обмін інформацією став, можливо, як ніколи грандіозним, прямопропорційно ростуть і вимоги до перекладу, а саме до якісних параметрів.

Матеріали газетно-інформаційного жанру складають основний зміст газетних текстів. Перекладачу газетно-інформаційної літератури часто доводиться перекладати статті і замітки інформаційного характеру з англійських і американських газет, і йому слід добре знати стилістичні особливості таких матеріалів.

Граючи важливу роль в житті суспільства, газетно-інформаційне повідомлення в той або інший ступені привертає до себе увагу представників різних суспільних наук – економічної теорії, права, соціології, психології, а також ця сфера привертає увагу і лінгвістів. Зокрема – лінгвістів-перекладачів.

Теорія перекладу міцно затвердилася як наукова дисципліна. Цьому сприяли усвідомлена потреба в науковому узагальненні перекладацької діяльності, розвиток мовознавства, теорії комунікації та інших галузей знання, що забезпечили наукову базу для вивчення перекладу, і нарешті поява перекладацьких досліджень, що переконливо довели можливість і перспективність створення

наукового напрямку для виявлення суті перекладу як процесу міжмовної і міжкультурної комунікації.

Перекладати можна все: художню літературу, науково-технічні тексти, газетно-інформаційні матеріали, а також суспільно-політичні і офіційно-ділові тексти і документи.

Найбільш затребуваним перекладом є переклад газетно-інформаційних повідомлень.

Актуальність теми “газетно-інформаційного перекладу” полягає в тому, що в сучасних умовах переклад газетно-інформаційних текстів набуває особливого значення, виступаючи як засіб реклами і спосіб інформування громадськості. Обсяг видаваних щорічно газетно-інформаційних текстів, орієнтованих на іншомовну (англомовну) аудиторію достатньо великий і відповідно до розширення міжнародних зв'язків продовжує збільшуватися. Тут і виступи державних, партійних і громадських діячів; публікації хроніки, новин економіки і спорту ну й звичайно ж реклама.

Об'єктом нашого дослідження є особливості перекладу газетних заголовків та текстів газетно-інформаційних матеріалів.

Предметом даного дослідження є статті з газет “Financial Times”, “Sunday”, “The Daily Worker”.

Перекладачі газетно-інформаційних текстів стикаються з істотними труднощами при передачі прагматичного потенціалу оригіналу. Зокрема, це пов'язано з перекладом в газетному тексті фактів, подій і реклами пов'язаних з культурою даного народу, різними національними звичаями, назвами блюд, деталями одягу, і т.д.

А.Д. Швейцер пише, що перекладач повинен передати прагматичний аспект змісту тексту, який перекладається, шляхом його переадресації іншомовному одержувачу «з урахуванням тієї реакції, яку викличе текст, точно переданий денотативний і конотативний компоненти змісту початкового вислову у іншомовного читача. При цьому відбувається прагматична адаптація початкового тексту, тобто внесення певних поправок на соціально-культурні, психологічні і інші відмінності між одержувачами оригіналу і тексту перекладу». На практиці саме соціолінгвістичні чинники стають такими, що визначаються при перекладі газетно-інформаційних текстів на іншу мову.

Важливе місце в теоретичному перекладознавстві займають дослідження самого процесу перекладу, розумова діяльність перекладача, дослідження його технічних прийомів. В процесі дослі-

дження широко застосовуються різні теоретичні моделі і можливі методи переходу від оригіналу до перекладу (перекладацькі трансформації). Проводяться психолінгвістичні експерименти.

XXI століття становить нові завдання в інформаційному просторі людства. Завдяки масовій інформації роль перекладу в житті людства неухильно зростає. Сьогодні перекладацькі зв'язки охоплюють майже всі сфери людської діяльності. Рух інформаційних потоків не знає ні меж, ні часу, ні простору. Нескінченна різноманітність сучасного світу передається за допомогою засобів інформації у відчуттях і інтерпретаціях численних учасників міжнародного інформаційного процесу – журналістів, кореспондентів, коментаторів, телеоператорів. Тому постійно зростає значення перекладацької діяльності, і разом з ними виникають і перекладацькі проблеми. Загострення мовних проблем спонукає пошук нових рішень. Якщо раніше перекладацька діяльність розглядалася тільки у зв'язку з перекладом художньої літератури, то сьогодні все більш важливе місце - і за об'ємом, і за соціальними цінностями - стали займати переклади текстів спеціального характеру – інформаційні, економічні, юридичні, технічні.

Практика перекладу знає немало випадків, коли при порівнянні перекладу з оригіналом щось «додавалось», а щось «втрачалось», або змінювалось. Сучасні реалії примушують нас уважніше відноситися до перекладу газетно-інформаційних текстів, з погляду їх психологічного впливу на масову аудиторію. При перекладі газетно-інформаційних текстів перекладач повинен враховувати: мету тексту, характер споживача, мовні якості тексту оригіналу, культурні і індивідуальні можливості мови в культурному аспекті споживача і багато що інше. Переклад газетно-інформаційних текстів може визначатися як близький до «адекватного». В газетно-інформаційному стилі дуже широко вживаються власні назви, імена, що роблять повідомлення більш конкретним описуючи якісь події у певній місцевості, або тих, що стосуються певних людей або установ. Через це у рецептора мають бути певні попередні знання, які дозволять йому пов'язати назву з предметом чи об'єктом, що називається. Так, наприклад, будь-якому американському читачу добре відомо, що Amtrak –це залізнична компанія, або Frick Collection- художній музей в м. Нью-Йорк.

Особливістю американських газет є звичайно заголовки газетних матеріалів. Автори статей докладають максимум зусиль аби

заголовок їх статті складався з якомога меншої кількості слів, при цьому передавав інформацію про яку йдеться і привертав до себе увагу читача так аби читач побачивши заголовок вже був зацікавлений придбати газету і прочитати саме ту статтю, заголовок якої йому видався цікавим з інформаційної точки зору.

Перекладач має гарно розуміти зміст газетного заголовку та вміти гарно та правильно його передати з мови оригіналу на мову перекладу. Адже для заголовків американських газет характерним є і те, що заголовок може мати подвійний зміст, так як комбінація слів підбирається таким чином, що за змістом можна зробити абсолютно протилежні переклади, тому дуже важливо відчувати цей нюанс. Наприклад заголовок “ Milk drinkers are turning to powder ” можна перекласти як “ Люди, що п’ють молоко перетворюються на порошок” хоча, звичайно, правильно перекласти необхідно як “ Люди, які полюбують молоко, починають вживати сухе молоко”.

Перекладач має постійно пам’ятати про особливості вживання часових форм в заголовках. Сучасні американські газети використовують неперфектні часи. Коли мова йдеться про дію, яка вже відбулась, але в недалекому минулому, тоді використовується теперішній час, така форма ніби наближує читача до певних подій: MARY GRACE DIES, 80. ROYAL FAMILY QUILTS. При перекладі на українську мову таких заголовків, якщо дія на момент публікації закінчилась, то переклад робиться у минулому часі, за виключенням тих заголовків, де необхідно зберегти дієслівну форму.

Отже у процесі дослідження було встановлено, що при перекладі газетно-інформаційних матеріалів перекладач має певну свободу вибору мовних засобів. Правила перекладу газетних текстів характеризуються значною м’якістю на відміну від офіційно-ділових текстів.

Література

1. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика. – СПб.: “Союз”. – 2001. – 288 с.
2. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык. Учебник для ВНЗ–4-е изд., исп. та доп. – М.: Флинта: Наука. – 2002. – 384 с.
3. Корунець І. Біля витоків українського перекладознавства. //ВЕСВІТ – 2008. – № ½, С. 188-194.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Науковий журнал «Наукові записки Харківського економіко-правового університету» (далі "Наукові записки") має на меті висвітлення широкого кола актуальних політико-правових проблем, серед яких:

- теоретико-правові проблеми вдосконалення чинного законодавства України в умовах європейської інтеграції
- проблеми становлення й розвитку громадянського суспільства і правової держави в Україні;
- проблеми забезпечення прав людини;
- проблеми боротьби зі злочинністю й захисту громадського порядку.

Вимоги щодо оформлення й змісту статей

1. Редколегія "Наукових записок" розглядає статті, що відповідають вимогам п. 3 Постанови Президії ВАК України від 15 січня 2003 року № 7-05/1.

2. Приймаються статті українською, російською та англійською мовами, надруковані на одному боці стандартного аркуша формату А4, шрифтом Times New Roman, розмір якого повинен становити 14пт, через 1,5 інтервали. Формат файлу, у якому знаходиться текст статті, має бути сумісним із Word 93-95.

3. Над назвою статті подається **УДК**.

4. Назва статті розміщується посередині (без крапки у кінці), виділяється жирним шрифтом. У правому верхньому куті містяться ініціали, прізвище автора, його науковий ступень, вчене звання, місце роботи, посада, телефон.

Далі подаються анотації (3-5 речень) українською, російською та англійською мовами та ключові слова (3-7 слів).

УДК

прізвище, ім'я та по батькові автора, відомості про автора

НАЗВА СТАТТІ

Анотація Текст анотації

Аннотация Текст аннотации

Summary

Ключові слова

Ключевые слова

Key words

Текст: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх до-

сліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті(постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

5. Посилання у тексті надаються у квадратних дужках, в яких значається номер посилання й номер сторінки відповідного джерела, наприклад, [1, с. 23]. Номери посилань у тексті мають співпадати із номерами посилань у кінці тексту. Останні оформлюються у вигляді списку літератури з повним бібліографічним описанням джерел.

6. Обсяг статті 8-12 сторінок.

7. Текст статті подається у одному примірнику та в електронному вигляді.

8. В електронному вигляді стаття може бути подана на магнітному носії або надіслана електронною поштою (бажано) на адресу: 7201932@mail.ru. Назва файлу - за прізвищем автора.

До статті додаються:

- анотація (англійською, російською та українською мовами);
- одна рецензія кандидата або доктора юридичних наук (для авторів, які не мають наукового ступеня);
- витяг з протоколу засідання кафедри або іншого наукового чи навчального підрозділу про рекомендацію статті до друку.

Автори несуть відповідальність за дотримання авторського права, точність і науковість викладених фактів, відповідність цитат, географічних та історичних назв, власних імен тощо.

Зміни тексту, назви, скорочення, що не впливають на зміст статті, вносяться редколегією без узгодження з автором.

Редколегія залишає за собою право на власне рецензування поданих матеріалів.

Адреса редколегії: 61080, м. Харків, пр-т Гагаріна 187, Харківський економіко-правовий університет, тел.: 720-19-23, 720-19-32.

Науковий журнал «Наукові записки Харківського економіко-правового університету» видається двічі на рік.

ДЛЯ ПОДАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Збірник наукових статей

Наукові записки

Харківського економіко-правового університету
№ 2 (13), жовтень 2012 р.

Відповідальний за випуск *доктор юридичних наук, професор*
В.С. Венедіктов
Комп'ютерне верстання *І.А. Манжай*

Підписано до друку 30.11.2012. Папір офсетний.
Формат 60x84/16.

Друк офсет. Умовн. друк. арк. 7,2. Обл. - вид. арк. 7,1.

Тираж 100 прим. Замовл. № 06/2011

Надруковано у ТОВ "ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС"

61080, м. Харків, пр-т Гагаріна, 187

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1529 від 16.10.2003 р.